

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Cisterciácký klášter Velehrad – majetkový vývoj
kláštera v letech 1205 – 1420

The Cistercian Monastery Velehrad – The Development of Possessions of
the Monastery 1205-1420

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Kateřina Charvátová, CSc.

Autorka diplomové práce:
Barbora Novosadová
Voskovcova 59, Praha 5
Český jazyk a literatura – dějepis
Prezenční studium

2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze DP je identická s její tištěnou podobou.

Praha
12. 6. 2012

vlastnoruční podpis

I. Obsah

II. Úvod.....	3
III. Cisterciácký řád.....	5
IV. Zakladatel kláštera Velehrad	11
V. Velehrad.....	19
VI. Majetkový vývoj kláštera za vlády Přemyslovců.....	26
VII. Majetkový vývoj kláštera za vlády Lucemburků.....	58
VIII. Srovnání s jinými kláštery.....	82
IX. Závěr.....	94
X. Použitá literatura.....	99

II. Úvod

Velehrad je v současné době v obecném povědomí spojen hlavně s cyrilometodějskou tradicí a představuje významné poutní místo. V souvislosti s úpravami terénu a archeologickými vykopávkami v areálu kláštera vychází na světlo i původní podoba této lokality jako cisterciáckého kláštera.

Při příležitosti výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátku velehradského kláštera byla v listopadu 2005 pořádána v Olomouci konference, z níž vyšel sborník příspěvků, které se z různých úhlů dívají na úlohu cisterciáckého řádu na Moravě.¹ Dějiny velehradského kláštera podrobně zpracoval Rudolf Hurt ve svém díle *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě*.²

Předpokladem úspěšného rozvoje nového kláštera byly dobré hospodářské výsledky. Má práce se zabývá majetkovými poměry velehradského kláštera v období od jeho založení v roce 1205 do roku 1420. V roce 1421 byl klášter přepaden husity a vypálen. Ekonomické potíže, které nastaly už ve 14. století a které přiměly klášter, aby zastavoval svůj majetek, se poté ještě prohloubily.

Práce je založena na studiu listinného materiálu, který se nám dochoval. Čerpala jsem ze zpřístupněných edicí *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* a *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*.³ Není možné dosáhnout přesného obrazu majetkového vývoje kláštera, protože se nedochovaly zprávy o všech transakcích, někdy došlo pouze k ústní dohodě nebo v některých případech ani sepsání úmluvy neznamenovalo reálné převedení majetku. Informace o stavu klášterních statků můžeme tedy čerpat i z listin, které zaznamenávají spory o majetek mezi velehradským klášteřem a druhou stranou.

¹ *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátky Velehradu*, Univerzita Palackého v Olomouci 2006

² Hurt, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. 1205-1650*. Akademie Velehradská v Olomouci, 1934, s. 32-95

³ *Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae* (CDB) II. (1198-1230); *Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae* (CDB) III. (1230-1236); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) II. (1200-1240); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) III. (1241-1267); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) IV. (1268-1293); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) V. (1294-1306); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) VI. (1307-1333); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) VII. (1334-1349); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) VIII. (1350-1255); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) IX. (1356-1366); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) X. (1367-1375); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) XI. (1375-1390); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) XII. (1391-1399); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) XIII. (1400-1407); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) XIV. (1408-1411); *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM) XV. (1207-1408)

Soubory písemností týkajících se Velehradu se nacházejí v Moravském zemském archivu v Brně. Cisterciáci jsou v tomto archivu zastoupeni hlavně fondy: Cisterciáci Velehrad (E7), Cisterciáci Žďár (E8), Cisterciačky Staré Brno (E9) a Cisterciačky Tišnov (E10). Velehradský fond v sobě zahrnuje 233 listin a 13 kartonů spisového a knižního materiálu. Uspořádání se přibližně řídí systémem, který zavedl správce klášterních archivů J. P. Cerroni na konci 18. století. Cenný je také tzv. Velehradský kodex, který obsahuje sbírku opisů privilegií vydaných pro klášter, doplněnou o některé další materiály. Jeho nejstarší části byly zaznamenány už v letech 1414-1420.⁴

Nejdříve jsem zaznamenala majetkové transakce – donace, koupě, pronájmy, směny a odprodeje. Vývoj jsem se snažila pojmout chronologicky, aby byla zřejmá posloupnost získávání, popřípadě ztráty majetku. Údaje z prozkoumaných pramenů jsem se pokusila přenést do map. K tomu se nejlépe hodily konfirmační listiny, které vypočítávaly více lokalit najednou. Z přehledu majetku jsem vytvořila tabulky, z nichž některé se vztahují ke zmíněným mapám. Mapy zohledňují velikost a návaznost pozemků patřících k dané vesnici podle katastrálních map obsažených v Mapovém lexikonu obcí.⁵

Kromě přehledu majetkového vývoj jsem svou práci také doplnila kapitolami věnujícími se cisterciáckému řádu a způsobu hospodaření na jeho statech, osobnosti zakladatele kláštera markraběti Vladilavu Jindřichovi, vzniku moravského markrabství a olomouckému biskupu Robertovi a srovnání situace Velehradu s dalšími dvěma kláštery.

Při zpracování jsem využívala také dostupné literatury věnující se velehradskému klášteru, cisterciáckému řádu a problematice klášterů. Např. hospodářství ve středověku se věnují práce Jaroslava Čechury; problematikou cisterciáckého řádu v českých zemích se zabývá Kateřina Charvátová; všeobecné informace o klášteře poskytuje publikace kolektivu pod vedením Dušana Foltýna; o provázanosti klášterů, panovníka a zakladatelů na středověké Moravě nás informuje práce Tomáše Borovského a osobnosti zakladatele velehradského kláštera se věnuje monografie Martina Wihody.⁶

⁴ Černušák T.: *Cisterciácký řád ve fondech Moravského zemského archivu v Brně*. In: Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátky Velehradu, Universita Palackého v Olomouci 2006, s. 124-125

⁵ *Mapový lexikon obcí ČSSR*. Kartografické nakladatelství 1968

⁶ Čechura, J.: *Cisterciácké kláštery v českých zemích v době předhusitské ve světle řádových akt*. IN: PHS 26, 1984, s. 35-70; Čechura, J.: *Příspěvek k dějinám velehradského kláštera v éře přemyslovské*. In: ČMM 100, 1981, s. 127-141; Charvátová, K.: *Vztah dvorů k vesnickému osídlení na panstvích cisterciáckých klášterů v Čechách*. In: AH 10, 1985, s. 415-421; Charvátová, K.: *Vývoj osídlení na panství kláštera v Teplé ve 13. století*. In: HG 28, 1995, s. 71-91; Charvátová, K.: *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142-1420, I. svazek. Fundace 12. století*, Karolinum, Praha 1998; Charvátová, K.: *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142-1420, III. svazek*, Karolinum, Praha 2009; Foltýn, D. a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských*

III. Cisterciácký řád

Cisterciácký řád vznikl na přelomu 11. a 12. století jako reformní hnutí, které reagovalo na rozpor mezi ideály mnišského života a skutečností v clunyjských klášterech. Toužilo po návratu k prostému způsobu života v odloučenosti, věnovanému práci, modlitbě a rozjímání s důrazem na hlubokou vnitřní zbožnost. Veden těmito ideály odešel Robert, opat burgundského kláštera Molesme, s dvaceti mnichy do odlehle močálovité krajiny blízko Dijonu, která byla známá pod označením *Cis tertium lapidem mil(l)iarium* (tj. před třetím kamenným milníkem). Podle jiné verze získalo místo název podle terénu, v němž stojatá voda tvořila nádrže – cisterny. Podle tradice byl klášter založen 21.3.1098 (na Květnou neděli a na svátek sv. Benedikta z Nursie) u polorozpadlé kapličky Panny Marie a dostal jméno Cistercium (francouzsky Citeaux). Podle prvního kláštera se nazývá celý řád.

Řád vytvořil pevnou a funkční organizační strukturu. Jejím výchozím bodem byl prvoklášter v Citeaux, který se stal mateřským domem čtyř protoopatství: La Ferté (1113), Pontigny (1114), Clarvaux (1115) a Morimond (1115). Odtud pak cisterciáci zakládali nové kláštery, přičemž byla zachovávána přesná posloupnost (genealogie) mateřských a dceřiných klášterů. Dceřiný klášter jednoho opatství mohl být mateřským klášteřem jiného řádového domu. Opat mateřského kláštera měl titul otce-opata a dohlížel na příslušný dceřiný konvent. Očekávalo se od něj, že klášter patřící do jeho filiace navštíví alespoň jednou ročně. Náplní vizitace bylo zjistit, jestli dotyčný klášter zachovává řádová pravidla a nařízení generální kapituly. Opat Citeaux byl zároveň generálním opatem celého řádu (*abbas generalis*) a v Citeaux se také konaly generální kapituly řádu za přítomnosti všech opatů. Generální kapitula se scházela o vigiliích na den Povýšení sv. Kříže (14.9.) a trvala zhruba sedm až deset dní. Opat z hodně vzdálených klášterů měli svolení účastnit se generální kapituly jen jednou za několik let.

Opatství byla samostatná, a mohla se lišit observací: obyčejná (*observatia communis*), střední (*observatia media*) a přísná (*observatia stricta*).

Hlavním prvkem cisterciácké spirituality byla jednoduchost a prostota (*simplicitas*). Podle hesla „*Ora et labora*“ kladli na první místo v řádovém životě modlitbu, duchovní četbu (tzv. *lectio divina* – četbu bible, církevních otců a životopisů svatých) a na druhé místo manuální práci. Cisterciáci zpravidla žili na odlehlých místech v přísné klauzuře.

klášterů. Praha: Libri, 2005; Borovský, T.: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Matice moravská, Brno 2005; Wihoda, M. *Vladislav Jindřich*. Matice moravská, Brno 2007

Konventní chrámy nebyly přístupné laické veřejnosti. Kaple pro laiky (neřeholníky) bývaly stavěny mimo klauzuru u vstupní brány. Konventní kostely nebyly příliš vyzdobeny, protože nádhera by mohla podle sv. Bernarda odvádět pozornost mnichů od niterného prožívání modlitby. Obrazy a sochy připouštěl jen v biskupských katedrálách. Tak časem vnikl charakteristický stavební styl cisterciáckých chrámů. Všechny řádové kostely byly zasvěceny Panně Marii. Cisterciáci měli vlastní mešní řád, breviář (*Breviarium ordinis cisterciensis*), knihy hodin a řídili se vlastním kalendářem.

Mniši skládali kromě obvyklých tří slibů – chudoby, čistoty a poslušnosti, také slib věrnosti místu (*stabilitas loci*).

Členové řádu se dělili na mnichy a konvrše (laické bratry), kteří působili hlavně v grangiích. Konvrši (z latinského slova *conversus* = obrácený) skládali jiné řeholní sliby, nosili řeholní oděv, a žili od mnichů odděleně. Mniši sice také pracovali na polích, ve stájích, v řemeslnických dílnách nebo ve skriptoriích, ale vždy v bezprostřední blízkosti kláštera, aby mohli plnit své chórové povinnosti a sloužit mše.⁷

Stavební plány cisterciáků byly uzpůsobeny tomuto uspořádání. Konvrši měli vyčleněné budovy na západní straně klauzury, kde se nacházel samostatný refektář a nad ním dormitář. Do kostela vstupovali vlastním vchodem a od mnichů byli odděleni.

Ne všichni laičtí bratři bydleli stále v opatství. S přibývajícími nemovitostmi a statky, které se nacházely i ve větší vzdálenosti, bylo nutné zajistit ubytování zemědělských pracovníků mimo klášterní zdi. Postupně se rozvinul systém lokálních hospodářských dvorů (grangií), kde mohli zaměstnaní bratři bydlet. Pokud to bylo možné, vracívali se do opatství o nedělích a velkých svátcích. Laičtí bratři byli většinou negramotní. Jejich hlavním přínosem byla práce rukou, které dal cisterciácký řád nový duchovní rozměr.⁸

Benediktinsko-cisterciácké heslo „*Ora et labora*“ bylo měřítkem pro denní život do všech podrobností a bylo zvláště u cisterciáků striktně dodržováno. Podle řehole byl program dne rozdělen na čas modlitby a čas práce u mnichů, u konvršů také, i když jiným způsobem. Oblečení, potrava, spánek a hygiena byly stanoveny regulemi a zvyklostmi. Den začínal ve 2 hodiny v noci prvními hodinkami (*vigilie*) a končil komplementářem kolem 20. hodiny. Den se dělil na osm období modlitby a dvě mše. Ráno se konalo kapitulní shromáždění. Mezidobí sloužilo práci, nebo také duchovnímu čtení (*lectio*

⁷ Buben, M. M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, II. díl, II. svazek: Mnišské řády. Praha: Nakladatelství Libri. 2004, str. 149-158

⁸ Lawrence, H.: *Dějiny středověkého mnišství*. Praha: Vyšehrad, 2001, str. 175-178

divina). Noční klid měli konvrši od 20 do 3 hodin tedy o hodinu delší než mniši. Mniši měli také pauzu uprostřed dne asi od 11 do 14 hodin na oběd a odpočinek. Pro konvrše byla tato pauza kratší. Benediktinská řehole neznala snídani, takže oběd byl prvním jídlem dne. Jako druhé následovala večeře kolem 19. hodiny. V zimě se omezilo jídlo na jedno denně. Na hospodářských dvorech měli konvrši dostatečné příděly potravy a méně asketické podmínky při postu. Jídlo se odehrávalo mlčky, doprovázené předčítáním náboženského textu. Zvýšené podium předčitatele je dodnes v refektáři cisterciáckých klášterů rozeznatelné. Stejně tak se zachovaly mnohé studny v křížové chodbě v blízkosti refektáře, kde se mniši před jídlem myli. Naše znalosti o hygieně a péči o tělo jsou chatrné. Údajně si každou sobotu myli vlasy a dvanáctkrát do roka se holili a ostříhali se. Čtvrtletní pouštění žilou sloužilo více askezi než zdraví, stejně jako spaní v oblečení na tvrdém lůžku. Dormitář samozřejmě nebyl vytápěný a v zimě tam bylo hodně chladno.

Označení cisterciáků jako bílí nebo šedí mniši (*fratres grisei*) se vztahuje k jejich mnišskému oděvu v přírodních barvách. Nosili bílý hábit s černým škapulířem, který byl přepásán černým plátěným cingulem nebo koženým páskem. Hábit býval podle zvyklostí kláštera s kapucí nebo bez ní. Původně byly hábity zhotovovány z nebarvené surové vlny, která byla šedého, bělavého odstínu. Konvrši nosili bílý hábit s kapucí a škapulíř byl tmavošedé nebo tmavohnědé barvy, přepásaný opaskem červené barvy. Novici měli k bílému hábitu i bílý škapulíř, cingulum, lingulum, kapuci a plášť.⁹

Cisterciácký ekonomický model kladl důraz na originálně pojaté hospodářství a vycházel z řádových pravidel a hesla „*Ora et labora!*“, které cisterciáci přejali od benediktinů. Základem se stala fyzická práce, kterou měli vykonávat mniši a konvrši.¹⁰ Každý jednotlivý klášter cisterciáckého řádu usiloval o to, aby se staral sám o sebe a provozoval vlastní hospodářství.¹¹ Majetek kláštera se měl zakládat na darech tvořených neobdělávanou půdou, kterou cisterciáci vlastním přičiněním proměňovali na pole, louky nebo vinice. Pro účely tohoto způsobu hospodaření byly zřizovány hospodářské dvory – grangie. Název vznikl podle nejvýznamnější budovy, sýpky (latinsky *grangium*). Každé opatství mělo představovat soběstačnou hospodářskou jednotku. Práci na hospodářských dvorech se věnovali hlavně konvrši. Ideální model ale nebylo v některých oblastech

⁹ Buben, M. M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, II. díl, II. svazek: Mnišské řády. Praha: Nakladatelství Libri. 2004, str. 153

¹⁰ Charvátová, K.: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, 1. svazek Fundace 12. Století, Karolinum, Praha 1998, s. 36-58

¹¹ *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátky Velehradu*, Universita Palackého v Olomouci 2006, str. 25-41

možné naplnit.¹² Zemědělská produkce se odehrávala na hospodářských dvorech, grangiích. Produkty určené na prodej se skladovaly v klášterních městských dvorech, skladištích, a pak se nabízely k prodeji na městských trzích. Stravovací předpisy klášterního společenství ukazují, že pěstování zeleniny, ovoce a bylin bylo pro ně velmi důležité a že se intenzivně zabývali zahradničením. Aby zajistili přísun ryb do klášterní kuchyně, budovaly se kláštery u vody. Všeobecně hrálo vodní hospodářství velkou roli a cisterciáci platili za mistry v této technice. Voda poháněla mlýny, sloužila v kovárnách a jinde k praktickým účelům včetně hygienických zařízení. Kde to klimatické podmínky dovolily, pěstovali cisterciáci také vinnou révu a měli ovocné sady a zahrady. Nepochybné je, že cisterciáci všude tam, kde se nacházely jejich kláštery, měli díky svým zkušenostem, znalostem o metodách používání osiva a náradí značný přínos k ekonomickému a kulturnímu posílení země. Zvláště zdůrazněny byly oborové znalosti cisterciáků ve vodním hospodářství.¹³ Grangie byly vlastně zemědělskými osadami kláštera. S nárůstem bohatství klášterů ve 13. století, kdy se přestávala dodržovat původní pravidla proti přijímání pozemkového renty a poddaných, mnohé grangie velmi vzrostly a stávaly se zmenšenou napodobeninou mateřského kláštera s vlastním dormitářem, refektářem a kaplí.¹⁴

O majetku kláštera v našich zemích rozhodoval zakladatel a opatství běžně dostávala poddanské vsi, z nichž pobírala dávky. Postupem času nastal také problém s úbytkem konvršů, takže byl hospodářský model odvolán v průběhu 13. století. Základem ekonomiky se následně staly platy z pronájmu půdy a prodej zboží prostřednictvím městských domů s rozsáhlými skladišti.

Cisterciáci si za místo k založení kláštera vybírali odlehlá údolí v blízkosti vody, aby zde mohli obdělávat půdu. Vodní toky hrály důležitou roli jak v duchovní rovině, tak v praktickém chodu kláštera. Cisterciáci byli velmi zruční ve vodním hospodářství, a na některých místech se dochovaly kanály, které pro své potřeby zbudovali. Další zásluhu měli cisterciáci na kultivaci krajiny. Snažili se o zúrodnování vlastních pozemků, zlepšování kvality půdy a využívání nových poznatků ve způsobu hospodaření. V některých oblastech se věnovali také kolonizaci dosud neobydlených míst.

¹² Charvátová, K.: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, 1. svazek Fundace 12. Století, Karolinum, Praha 1998, s. 36-58

¹³ *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátky Velehradu*, Universita Palackého v Olomouci 2006, str. 25-41

¹⁴ Lawrence, H.: *Dějiny středověkého mnišství*. Praha: Vyšehrad, 2001, str. 175-178

Ideály cisterciáckého řádu odpovídaly realitě raného středověku, a proto spolu se změnou společnosti ve vrcholném středověku přichází úpadek zájmu o tento řád. Navíc se ve 13. století v západní Evropě a ve 14. století ve střední Evropě stále více prosazovala města. Novou situací lépe reflektovaly vznikající městské řády. Úbytek mnichů a konvršů cisterciáckého řádu znemožnil pokračování cisterciáckého ekonomického modelu, protože klášteru chyběly pracovní síly. Cisterciáci tedy přistoupili k pronajímání svých statků.¹⁵

Do českých zemí se cisterciácký řád rozšířil ve 40. letech 12. století. První klášter byl založen roku 1142 v Sedlci jako soukromá fundace, mniši z mateřského kláštera Waldsassen přišli do Čech o rok později. Při uvedení cisterciáckého řádu do Čech se výrazně uplatnil olomoucký biskup Jindřich Zdík, který se osobně znal s Bernardem z Clairvaux a udržoval přátelský vztah s papežem Eugenem III. Nejstarším panovnickým založením se stal v roce 1144 klášter v Plasech. Třetí cisterciácký klášter Pomuk byl založen, snad také příslušníkem knížecí rodiny, v roce 1145. Období od 40. let do konce 12. století můžeme považovat za první fázi zakládání cisterciáckých klášterů v českých zemích, která byla asi o pětadvacet let zpožděna za francouzským vývojem. Druhá fáze následovala v polovině 13. století. Jsou ovšem na našem území známa také založení, která se nevydařila.

Zakladatelé měli pro své fundace několik důvodů: zbožnost, jistá módnost nového řádu, prestiž a touha po rodinném pohřebišti. Příslušníci zakladatelských rodů si přáli být pohřbeni v chrámu založeného kostela. Tuto funkci cisterciáckého kláštera můžeme najít v Hradišti, které bylo rodinnou hrobkou Markvarticů, v Oseku, kde můžeme vidět hrobku Hrabšiců, ve Vyšším Brodě spojeném s Rožmberky a samozřejmě na Zbraslavi založené Václavem II. jako pohřebiště Přemyslovců.

Nejstarší cisterciácký klášter na Moravě vznikl až počátkem 13. století na Velehradě. Jeho zakladatelem se stal moravský markrabě Vladislav Jindřich. Další dva mužské kláštery na Moravě byly založeny šlechtici, v roce 1251 Žďár nad Sázavou a v roce 1261 Vizovice. Ze tří ženských klášterů byly dva dílem českých královen, Porta Coeli u Tišnova založila Konstancie, manželka Přemysla Otakara I. a ženský ústav na Starém Brně Eliška Rejčka. Nejstarším ženským klášterem na Moravě ale byly Oslavany. Ženské kláštery na Moravě hrály mnohem významější úlohu než v Čechách.¹⁶

¹⁵ Charvátová, K.: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, 1. svazek Fundace 12. Století, Karolinum, Praha 1998, s. 36-58

¹⁶ Charvátová, K.: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, 1. svazek Fundace 12. Století, Karolinum, Praha 1998, s. 59-73

V oblasti střední Evropy bylo výrazným vývojovým rysem postupné slábnutí vazby na řádové centrum – Burgundsko, v užším smyslu pak na autoritu generální kapituly.

Filiační vazby v cisterciáckém řádu vycházely ze Citeaux a jeho čtyř nejstarších odnoží (La Ferté, Pontigny, Morimond a Clairvaux). Cisterciácké kláštery v našich zemích spadaly do linie kláštera Morimond, pod jeho filiace Kamp a Ebrach. Bezprostředně osazeny byly české kláštery z Waldsass a Heiligenkreuzu (Kamp), Langheimu a Wilheringu (Ebrach); Pomuk přímo z Ebrachu. Specifické postavení cisterciáckého řádu v našich zemích podtrhuje i fakt, že německé a rakouské kláštery, z nichž přišly do Čech první konventy, se nacházejí v blízkosti hranic českého státu. Později vzniklé kláštery, až na dvě výjimky (Vyšší Brod a Zlatá Koruna), byly osazovány z domácích klášterů; naše ženské cisterciácké kláštery byly výhradně domácího původu.¹⁷

¹⁷ Čechura, J.: *Cisterciácké kláštery v českých zemích v době předhusitské ve světle řádových akt.* In: PHS 26. Praha: Academia 1984, str. 35-70

IV. Zakladatel kláštera Velehrad

Vladislav Jindřich

O osobnosti Přemyslovce Vladislava Jindřicha vydal monografii Martin Wihoda¹⁸. Vzhledem k omezenému množství dochovaných pramenů lze při poznávání jeho života vycházet z písemností, které vydal, z letopisů milevského opata Jarlocha (Annales Gerlaci), z letopisů kaplana pražského biskupa Vincentia (Vincentii Canonici Pragensis Annales) a z letmých zmínek v zahraničních kronikách.

Vladislav Jindřich byl nejmladším potomkem Vladislava II., českého knížete a krále, a jeho druhé ženy Judity Durynské. Jeho narození není zaznamenáno v žádné kronice, lze pouze dedukovat, že pátý králův syn přišel na svět asi po roce 1160. Jeho dětství se určitě nedá nazvat klidným. Otec Vladislav ztratil důvěru štaufského císaře Fridricha Barbarossy, když v roce 1172 abdikoval ve prospěch svého nejstaršího syna Bedřicha, a tak spolu s Bedřichem ztratil korunu i knížectví. Uchýlil se pak na dvorec své ženy Judity, kam jej zřejmě následoval i nejmladší syn Vladislav. Roku 1174 zde král Vladislav zemřel. Víme bezpečně, že Přemysl se uchýlil na dvůr Oty Bohatého do Míšně, kde se posléze oženil s Otovou dcerou Adlétou, o mladičkém Vladislavovi nevíme nic.

Zatím v Čechách vládl Soběslav II., synovec krále Vladislava. Situace se změnila v roce 1179, kdy se Bedřichovi podařilo znovu se zmocnit kamenného stolce na Pražském hradě. V té chvíli do politického dění vstoupil i Přemysl, který se mohl honosit titulem markraběte Moravy. Tato nová hodnost zřejmě měla vyjadřovat podíl na správě Moravy, ale i podřízenost knížeti Bedřichovi. Titul ovšem nevyjadřoval skutečný stav věcí, neboť jihozápadní Moravu, tedy Znojemsko a Brněnsko ovládal Konrád Ota. Přemyslovo markrabství se tedy vázalo jen na Olomoucko. Ale markraběcí titul užíval Přemysl jen nakrátko, již v r. 1182 Barbarossa přidělil Bedřichovi Čechy a Konrádovi Moravu. Rozepře mezi Konrádem a Bedřichem byly ukončeny v r. 1186, kdy došlo ke schůzce v Kníně, na které bylo nepřátelství mezi nimi ukončeno, ovšem za cenu toho, že Konrád obdržel nástupnická práva v Praze.

Teprve k roku 1187 se váže první písemná zmínka o Vladislavu Jindřichovi. Jedná se o svědectví ke konfirmační listině pro vyšehradskou kapitolu, kde je Vladislav Jindřich zmiňován vedle svého bratra Přemysla a bratrance biskupa Břetislava Jindřicha. Lze

¹⁸ Wihoda, M.: *Vladislav Jindřich*. Brno: Matice moravská, 2007

předpokládat, že kvůli nízkému věku se Vladislav Jindřich do této doby nezapojoval do bojů o moc a vládu nad Čechami a Moravou, a proto o něm nenajdeme zmínku v žádných letopisech.

Konrád Ota se sice po Bedřichově smrti netěšil dlouhému panování (1189-1191), avšak počínal si velmi obratně. Přízeň Čechů si zajišťoval prohlášením, že nebude zpochybňovat původ majetku, který šlechta označila za dědičný. Smířil se se všemi členy rozvětvené rodiny. Vládl jako nejstarší člen Přemyslovského rodu zcela v duchu pravidel Břetislava I. a ostatní členy rodiny zajistil různými důchody v Čechách a na Moravě. Konrád našel smrt pod hradbami obléhané Neapole při korunovační jízdě Jindřicha VI.

Po krátkém intermezzu vlády knížete Václava II. si knížecí titul vybojoval Přemysl, i když za určité pomoci svého příbuzného biskupa Jindřicha Břetislava. Jak píše Jarloch: *„To se stalo roku od vtělení Slova 1192, na jehož začátku se svrchuřečený pražský biskup Jindřich obrátil na císaře Jindřicha proti vévodovi Václavovi a získal svým příbuzným Přemyslovi a Vladislavovi, onomu vévodství české, tomu Moravu; slíbil totiž a zaručil se za ně šesti tisíci hřiven.“*¹⁹. Nicméně je třeba si uvědomit, že Vladislav Jindřich sice obdržel titul markraběte Moravy, ale opět se nejednalo o vládu nad celou Moravou, protože Olomoucko drželi od časů Konráda Oty potomci Oty III. Dětleba. To, že císaři nebyl splacen dluh šesti tisíc hřiven, nebylo hlavní příčinou, proč Přemysl přišel o svůj titul a svoje postavení. Přemysl se dal zlákat na stranu císařských nepřátel, což dosvědčuje Jarloch: *„To nezůstalo neznámo biskupovi a hned to donesl k uším císařovým; onen příliš důvěřoval jeho slovům a zbavil svrchuřečeného vévodu Přemysla vévodství Českého, ježto se provinil urážkou majestátu a chystaným ublížením osobě, a za něho poslal do Čech biskupa s korouhvemi, jek je zvykem, slavnostně mu uděliv investituru, nadto mu i odpustil celý dluh.“*²⁰

Na jaře roku 1194 se *„vévoda a biskup Jindřich odešel s vojskem na Moravu a podrobil si onu zemi nebo hrady zemské svému panství“*.²¹ Vladislav Jindřich přišel o titul i faktickou správu jakéhokoli území. Žil zřejmě na knížecím dvoře, ovšem bez významnějšího postavení. V době, kdy Jindřich Břetislav byl stížen vážnou chorobou, pokusil se Přemysl neúspěšně o návrat do Čech. *„V době kdy se toto dalo, byl v Praze od biskupa za jeho nemoci držěn ve vězení kvůli svému bratru Přemyslovi pan Vladislav. Když však biskup zemřel, vysvobodili ho čeští páni z vazby a ustanovili ho pánem a*

¹⁹ *Letopis Vincenciův a Jarlochův*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby umění, 1957, str.165

²⁰ Tamtéž, str.166

²¹ Tamtéž, str.167

*knížetem země, neboť se neodvážili dát své hlasy jeho bratrovi.*²² Čeští předáci tak neuznali zcela legitimní nárok staršího Přemysla.

Vladislav Jindřich si ve svém úřadu počínal sebevědomě, o čemž svědčí mimo jiné fakt, že do funkce biskupa dosadil, bez ohledu na duchovenstvo a po vědomé negaci císařského nároku na investituru, svého kaplana Milíka, řečeného Daniel, což způsobilo značné pozdvižení.

Jak se dalo čekat, Přemysl vytáhl s ozbrojenými družiníky *„ku Praze, odhodláni buď zemřít, nebo získat sobě chléb a svému pánu Přemyslovi knížectví.*²³ Vladislav projevil značnou státnickou rozvážnost, když nevyužil své početní převahy a *„přece ustoupil jednak pro dobro míru, jednak z bratrské lásky, a smířil se se svým bratrem tak, že budou panovat zároveň oba, onen na Moravě, tento v Čechách, a že oba jako jednoho ducha budou mít i jedno knížectví.*²⁴ Toto Vladislavovo ušlechtilé gesto bylo naprosto jedinečné nejen v chaotické době doznívajícího 12. století, ale v celé éře doby knížecí i královské.

Jarlochův letopis končí rokem 1198, kdy Přemysl získal královský titul a výsady od Filipa Švábského, kterého podporoval v jeho kandidatuře na římského krále oproti Otovi IV. Brunšvickému a oproti přání papeže Inocence III. Přemysl byl ovšem rozhodnut vytěžit z nevyjasněné situace ohledně římského krále co nejvíce. Již r. 1202 v Praze přijímá za přítomnosti svého bratra Vladislava Jindřicha papežského legáta a následujícího roku se nachází v polním ležení Oty IV., aby se nechal od papežského legáta korunovat českým králem. Ovšem r. 1204 se Přemysl vrací do štaufských řad. Filip slavil značná vítězství jak na válečném poli, tak v diplomatickém úsilí, a tak v r. 1207 byl papež Inocent III. nucen uznat pravý stav věcí a jeho legáti začali přehodnocovat Filipovu exkomunikaci. V létě roku 1208 Filip plánoval výpravu, která by ovládla jádro welfských držav. K tomu potřeboval zajistit si věrnost svých spojenců, k nimž patřil i český král. V prosinci 1207 proto slavnostně vyhlásil na augsburském sjezdu zasnuby své dcery Kunhuty s maličkým Přemyslovým synem Václavem. Důležité přitom bylo to, že Václav byl označen za právoplatného dědice českého krále, což bylo pro Přemysla velmi podstatné, neboť tím bylo popřeno právo jeho prvorozeného syna ze svazku s Adlétou Míšeňskou, Vratislava. K letní výpravě nedošlo. Filip Štaufský byl v červnu 1208 v Bamberku zavražděn bavorským falckrabětem Otou z Wittelsbachu.

²² *Letopis Vinceciův a Jarlochův.* Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudb umění, 1957, str.169

²³ Tamtéž, str.171

²⁴ Tamtéž, str.171

Z nově vzniklé situace ovšem vytěžil nejvíce Ota Brunšvický, který se zbavil soupeře a v létě 1209 zahájil římskou jízdu, aby se nechal od papeže Inocenta korunovat na císaře. Papež se v Otovi velmi zklamal, když zjistil, že Ota hodlá ovládnout jižní Itálii a sicilské království. Následovala exkomunikace a výzva k volbě nového krále. V listopadu 1211 byl zvolen císařem sicilský král Fridrich, a to hlasy českého krále, rakouského vévody, bavorského vévody a landkraběte durynského. Ota nehodlal nečinně přihlížet a situace začala vypadat povážlivě pro Přemysla v okamžiku, kdy císař Ota IV. odňal léno Přemyslovi a v přítomnosti županů a mnohých českých šlechticů vyznamenal šesti praporci jeho syna Vratislava. Na jaře 1212 neměl pražský Přemyslův dvůr mnoho spojenců a je zřejmé, že k hlavní Přemyslově opoře patřil jeho bratr Vladislav Jindřich.

Vzhledem k tomu, že Přemysl patřil k hlavním oporám Fridricha Štaufského, vymohl si na něm vydání tzv. Zlaté buly sicilské, která byla sepsána v Basileji 26. září 1212 a ověřena sicilskou pečetí římského krále Fridricha. Listina potvrzuje českou svrchovanost a navazuje na privilegium vydané pro Přemysla roku 1198 od Filipa Štaufského, ve kterém je Filipem potvrzeno a schváleno, že Čechy se stávají dědičným královstvím, staré povinnosti jsou zrušeny, nicméně zůstává povinnost podpořit římského krále na jeho jízdě do Říma za císařskou korunou. Druhý dokument obdržel Vladislav Jindřich. Tento dokument moravskému markraběti a jeho dědicům svěřil a potvrdil „*Mocran et Mocran se všemi právy a náležitostmi, se zachováním povinnosti, která odtud plyne našemu dvoru...*“. Historikové se přeli, co znamenají výrazy Mocran et Mocran. Je to jakési německé panství nebo se jedná o zkomolený název Moravy? Martina Wihoda se domnívá, že by se mohlo jednat o dvě části Moravy; jednu, kterou ovládal Přemysl (Olomoucko) a druhou, která náležela do panství Vladislava Jindřicha²⁵.

V létě 1216 se v Praze sešel sněm, na kterém se rozhodovalo o nástupci Přemysla. Výsledek rokování dosvědčuje privilegium, které 26. června 1216 v Ulmu zpečetil římský král Fridrich II. Uvádí se v něm, že moravský markrabě a čeští magnáti a urození zvolili ze společné vůle Přemyslova prvorozeného syna Václava českým králem a žádají Fridricha o souhlas. Ten tedy nechal sepsat a Zlatou bulou potvrdit skutečnost, že Václav se stává dědicem království. Touto listinou se definitivně potvrdil konec staršího pravidla knížete Břetislava. Přestože se mohlo zdát, že tato listina je zbytečná, že pravidlo nástupnictví lze doložit Zlatou bulou sicilskou, zdá se, že Přemysl se rozhodl pro tento

²⁵ Wihoda, M: *Vladislav Jindřich*. Matice moravská, Brno 2007, s. 148

dokument i proto, že na vlivném míšeňském dvoře stále žil jeho nejstarší syn Vratislav a Adléta zemřela dříve, než papež potvrdil rozvod.

V zahraničí byl Vladislav Jindřich chápán jako významná osobnost, často pobýval na dvoře Fridricha II., který konečně v r. 1215 usedl na legendární trůn Karla Velikého. Z listin vyplývá, že Vladislav Jindřich vstupoval do veřejného života jako moravský markrabě a zástupce českého krále, možná spoluvládce, což dosvědčují společné i samostatné vladařské akty.

S Vladislavem Jindřichem je poprvé plně spojován plný výkon správy Moravy z titulu markraběte. Morava jako markrabství se poprvé objevuje v roce 1178, kdy Bedřich v bitvě na Bojišti zvítězil nad Soběslavem II. Bedřich se hlásí k vládě nad Moravou, což dokládá jeho titul „kníže v Čechách i na Moravě“, a zároveň z vděčnosti za podporu svěřuje správu na severní Moravě Přemyslovi, u nějž se objevuje titul markrabě z Moravy. Z toho vyplývá, že markrabství bylo pořízeno pražskému knížeti. Markraběcí titul užíval i Konrád Ota, předtím, než dosedl na pražský kamenný stolec.

V roce 1197, kdy Vladislav Jindřich ustoupil staršímu bratrovi a sám obdržel do správy Moravu, stal se moravským markrabětem, musel uvažovat, kde zvolí své sídlo. Vzhledem k tomu, že Přemysl zabral po smrti olomouckých údělníků Olomoucko, Vladislavova volba padla na Znojmo. Přestože nešlo o výhodnou polohu znojemského hradu ve vztahu ke kontrole nad Moravou, blízkost hranice s Rakouskem skýtala výhodné spojení s bábenberským dvorem a světem říšských držav.

I přes dlouhou dobu osmi staletí cítíme, že Vladislav Jindřich byl nejen respektovaný vládce Moravy a zástupce krále Přemysla Otakara I., ale i věrný a spolehlivý spojenec svého bratra. Přesný poměr vlády a rozdělení moci mezi dva bratry již dnes nelze jednoznačně odhalit. Jedinou jistotu nám přináší zprávy o smrti Vladislava Jindřicha. Jak zaznamenala různá nekrologia stalo se tak dne 12. srpna 1222.²⁶

²⁶ Wihoda, M.: *Vladislav Jindřich*. Matice moravská, Brno 2007, str. 24-283

Vznik moravského markrabství

Morava měla v rámci přemyslovského státu vlastní instituce, vlastní právo, vlastní obyvatele i hranice a někdy i vlastní dynastii. Postupně vznikaly zemské instituce, utvářela se zemská obec a moravští šlechtici a církevní hodnostáři nabývali zemského vědomí.²⁷

Správě země zajišťovali úředníci. Konrádova statuta jmenují čtyři typy úředníků: komorníka (*camerarii*), kastelána (*castelanni*), sudího (*iudicis*) a vilika (*villici*). Komorník se staral o zeměpanské příjmy, tedy o panovnickou komoru, kastelán neboli purkrabí dohlížel na hradské zázemí, Sudí s vilikem ztělesňovali přítomnost práva. Sudí zpravidla řešil spory privilegovaných a předsedal zemskému soudu, vilik rozhodoval spory poddaných (provinční rychtář). Jako správní centra fungovala kromě Olomouce, Brna a Znojma, také provinční centra Opava, Přerov, Břeclav, Bítov. Původní správní orgány ve Svytlavě a Hodoníně se v této době zřejmě přesunuly do Břeclavi.

Výkon správy země se neobešel bez kanceláře. Písemností z přelomu 12. a 13. století se mnoho nedochovalo, v této souvislosti je třeba zmínit vydání listiny pro Velehrad a privilegium pro johanity, ale od roku 1212 s nástupem mistra Apolináře (...*Apollinaris curii mee protonarii*...) ve funkci protonotáře zaznamenáváme jejich nárůst. Jako notář je zmiňován i jistý Hilarius (*Hyrarius*). Ke dvoru se počítali i další kaplani kromě Jindřicha a Tomáše se objevuje dalších 5 jmen. V listinách je zmiňován maršálek Petr, jiný Petr, který sloužil jako číšník, stolník Pelhřim, vrchní číšník Vilém, stolník Sulislav. V družině nesměli chybět rytíři (*milites curie*).²⁸

Zřejmě oboustranné porozumění panovalo mezi moravským markrabětem a olomouckým biskupem Robertem. Někdejší převor pomuckého kláštera a králův kaplan vystupoval jako Přemyslův spojenec, hájil králův rozvod před papežským stolcem a podporoval krále i ve sporu s pražským biskupem Ondřejem, za což si vysloužil kuriální suspendaci a zřejmě i stížnost želivského opata, který ho obvinil z vraždy a hříšného obcování se ženami.

Neklidné časy v poslední čtvrtině 12. století jistě měly dopad na stav knížecí i markraběcí pokladny. Je proto s podivem, že Vladislav Jindřich v roce 1213 zbavil majetky johanitů břemen zvaných nářez, nocleh a povoz, z nichž plynula povinnost hostit zeměpanské úředníky, nikdo se nemusel obávat poplatku 14 mincí, markrabě odpustil

²⁷ Válka, J.: *Dějiny Moravy I. Díl I.* Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 1991, str.: 43-47

²⁸ Wihoda, M. *Vladislav Jindřich*. Matice moravská, Brno 2007, str. 195-200

desátek z výkonu restního práva, jmenovitě ze svodu a hlavy, a řádové državy neměly být zatěžovány opravou nebo stavbou hradů. Stejným souborem výsad byl obdařen Velehrad a toto privilegium se stalo vzorem pro klášter v Oslavanech a v zábrdovické kanonii.²⁹

Jaké zdroje příjmů do své pokladny hledal nový markrabě. Důležitým nástrojem ekonomické stability byla měna. Markrabě tedy musel obnovit ražbu moravské mince. Z doby Vladislava Jindřicha pochází nové mince fenikového typu, ražené podle rakouského vzoru. Odbornou pomoc mu sice museli zajišťovat odborníci ze zahraničí, zřejmě z Rakouska, ale stříbro muselo být domácího původu. Svou komoru tedy markrabě plnil ziskem z ražby mincí pronájmem urbury. Nález stříbra můžeme předpokládat u Bruntálu, možná u Bíteše na horní Svratce. Mincovny lze hledat ve Znojmě, Brně, Olomouci, Opavě či Uherském Hradišti.

Markraběcí pokladnu bylo možné plnit i z příjmů z dálkového obchodu. Dálkový obchod přinášel svůj zisk v Olomouci, Znojmě, v Brně a později i v Opavě. Všechna tato střediska ležela na baltsko-jadranské spojnici. Přítomnost cizinců dokládá záznam o vzniku kostelů v Brně: kostela svatého Jakuba pro Němce a svatého Mikuláše pro Valony. Na výběr předepsaného desátku z dálkového obchodu dohlížel provinční písař, stejně tak vybíral a zajišťoval markrabětem stanovené dávky, nájmy a podíly z urbury.

Třetím zdrojem zeměpanské komory byly poplatky z městských sídlišť. Z konfirmační listiny pro Uničov je zřejmé, že v roce 1223 platili měšťané po šesti denárech z parcely, ať byla malá nebo velká, a z každého lánů orné půdy čtvrtinu hřivny stříbra a tři měřice obilí, vždy po jedné z pšenice, žita a ovsa. Z královské konfirmace z roku 1223 vyplývá, že k vysazení Uničova došlo v roce 1213, protože ze lhůty, po kterou mohli uničovští bez překážek mýtit blízký les, uplynulo deset let. Z této listiny také vyplývá, že se to dělo s vědomím a souhlasem moravského markraběte, který věnoval novým osadníkům pozemky, povolil jejich lánové vyměření, určil poplatky z půdy a městských parcel a schválil soudnictví a také magdeburské právo a právní zvyklosti, obdobně jako mají měšťané z Bruntálu.³⁰

²⁹ Tamtéž, str. 218-219

³⁰ Wihoda, M.: *Vladislav Jindřich*. Matice moravská, Brno 2007, str. 223-227

Biskup Robert, duchovní otec velehradského klášteřa

Podle katalogu moravských biskupů *Grana cathalogi presulum Moravie* z počátku 15. století pocházel olomoucký biskup Robert z Anglie a než se stal biskupem, byl převorem v cisterciáckém klášteři v Pomuku. Před příchodem do Čech pobýval nějakou dobu v Paříži. První zmínka o jeho přítomnosti u nás se nachází v listině Přemysla Otakara I. vydaná ve prospěch johanitů na přelomu let 1198/1199, kde se objevuje jako králův kaplan.³¹ Zanedlouho se stal olomouckým biskupem. V roce 1204 musel řešit následky požáru kostela sv. Václava a přemyslovského hradu. Zároveň se zapojil do jednání o uvedení cisterciáckého řádu na Moravu, která skončila úspěšným založením velehradského klášteřa. V době, kdy zastával biskupský úřad, došlo k založení ještě dvou cisterciáckých klášteřů: Oslavan v roce 1225 a Tišnova v roce 1234. Pro olomoucký kostel získal biskup Robert od krále Přemysla Otakara I. v roce 1207 imunitní privilegium a jeho souhlas se spojením obnoveného probošství s kancléřstvím.³² Po IV. lateránském koncilu se Robert Olomoucký dostal do sporu s pražským biskupem Ondřejem a o něco později byl želivským opatem obžalován z vražd a cizoložství, ale pro nedostatek důkazů nebyl na stížnosti brán zřetel. Za svou loajalitu ke králi byl Robert odměněn tím, že ho po smrti moravského markraběte Vladislava Jindřicha v roce 1222 Přemysla Otakar I. jmenoval moravským místodržitelem.

Robert Olomoucký se věnoval také literární činnosti. Zanechal po sobě díla diplomatické povahy,³³ penitenciální příručku *Summa confessionum*, sbírku kázání označovanou jako *Opus super epistolas* a exegetický komentář *Compilatio super Cantica canticorum*.

Závěr Robertova episkopátu už nebyl tak šťastný. Do potíží se doslal kvůli svému odmítnutí pravosti stigmat sv. Františka. A členové olomoucké kapituly měli sklon k hříšnému životu. Takže papež v lednu 1240 pověřil hradištského opata a doubravnického probošta, aby jeho jménem přijali rezignaci olomouckého biskupa.³⁴ V témže roce 17. října Robert zemřel a byl pohřben v klášteři, na jehož založení se podílel a který podporoval, na Velehradě.³⁵

³¹ CDB II., s. 3-5, č. 6

³² CDB II., s. 52-55, č. 59

³³ Jindřich Šebánek ve své studii *Kdo byl notář Otakar 5?* In: Studie k české diplomacie doby přemyslovské. Praha 1959 uvádí své zjištění, že pátý zjištělý písař listin Přemysla Otakara I. je totožný s olomouckým biskupem Robertem

³⁴ CDB III., s. 302-303, č. 225

³⁵ Pumprová, A.: *Robert Olomoucký: Výklad Písne písni*. Prameny dějin moravských. Brno 2010, str. 9-32

V. Velehrad

Uherskohradištsko

Uherskohradištsko se nachází v jihovýchodní části České republiky. Protéká tudy řeka Morava a na západní straně území se tyčí Chřiby. Archeologické nálezy dokládají osídlení v této oblasti už v době kamenné. Nejstarší doklad lidské přítomnosti na území východní Moravy představuje pěstní klín z doby středního paleolitu nalezený u obce Karolín v severovýchodní části Chřibů. Mírné podnebí, rozsáhlé lesy, hojnost zvěře a úrodné půdy spolu s dostatkem vody přispěly k osidlování zdejší krajiny. Přes pohoří vedla jantarová stezka vedoucí podél řeky Moravy od Jaderského moře k Baltu. Asi ve druhé polovině prvního tisíciletí př. n. l. vzniklo hradisko na Holém kopci, které ovládalo jižní svahy Chřibů i nížiny před nimi. Ve stejné době střežilo solnou stezku procházející severními svahy Chřibů hradisko u Roštína. Přítomnost těchto dvou dálkových cest měla vliv na osidlování úrodných nížin a úbočí Chřibů v okolí. V části dnešního Starého Města se nacházelo významné centrum Velkomoravské říše. Ve 13. století došlo ke dvěma přelomovým událostem, které ovlivnily charakter této oblasti. Jedná se o založení cisterciáckého kláštera Velehrad moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem na počátku 13. století a založení měst – Uherského Hradiště, Uherského Brodu a Uherského Ostrohu. Uherské Hradiště založil v roce 1257 král Přemysl Otakar II. na obranu proti vpádům do vnitrozemí českého státu.

Nejstarší pojmenování pohoří Chřibů můžeme hledat v době osidlování Slovy. S písemnou podobou názvu se setkáváme až mnohem později. V listině týkající se sporu mezi velehradským klášteřem a Zdislavem ze Šternberka je jmenován Albert, řečený ze Zdounek, jako bývalý správce lesů Grecz a lesů nad Moravou. Les u Buchlovic lidově zvaný Grecz je zmiňován také v listině Jana Lucemburského z roku 1315.³⁶ Od roku 1414 se začínají vyskytovat jména Hřibčcí nebo Hřibčcí hory, Hřebice a Hřebeč. V listině Zikmunda Lucemburského pro město Uherské Hradiště z roku 1421 se kromě varianty Hřibčcí lesy setkáme také s podobou Greczen jako název části buchlovického revíru.³⁷

V sousedství velehradského kláštera stál hrad Buchlov, který i s okolním lesnatým panstvím patřil panovníkovi a plnil správní a obrannou funkci. Je připomínán v listinách

³⁶ CDM VI., s. 61-62, č. 88

³⁷ Hrabec, J., Míkula, F., Stratil, K.: *Chřiby*. Turistický průvodce. Uherské Hradiště 1998, str. 5-24

až v roce 1300,³⁸ ale vznikl nepochybně už dříve. Předtím spravoval tuto oblast správce královských lesů Albert ze Zdounek. Během 14. století se setkáváme v listinách s purkrabími hradu Buchlova, kteří jsou uvedeni jako svědci.³⁹ K hradu náležela i královská soudní pravomoc, tzv. lovecké právo, která je zmíněna v listině Václava ze Žerotína z roku 1544 uvedená jako vlastněná od starodávna.⁴⁰

Na území Slovácka během 13. století vznikaly nové statky, jejichž majitele známe z listin⁴¹ jako svědky a jako donátory majetku, např. Boreš z Rýznburka z rodu Hrabišiců věnoval velehradskému klášteru 12 lánů ve vsi Veliká⁴² a Jindřich z Hradce dal v roce 1299 velehradskému klášteru patronátní právo nad kostelem ve Slavonicích.⁴³ Můžeme je najít také jako druhou stranu ve sporu o klášterní majetek, např. ve 20. letech 14. století ve sporu se Zdislavem ze Šternberka o lesy u Polešovic, Nedakonic a Kostelan a rybolov v Kostelanech. Nebo vystupují jako nájemci klášterních statků, např. v listině z roku 1409 Protivec ze Zástřizl.

Většina sídlišť na Uherskohradištsku vznikala na bonitně dobrých půdách, v oblasti příznivých přírodních podmínek a v takových polohách, které byly vhodné pro zemědělství. Byla zároveň umístěna v blízkosti řek a potoků. Do konce 11. století byly plochy nejúrodnějších půd osídleny. Následně docházelo k vnitřní kolonizaci do vyšších poloh a do oblastí s méně úrodnou půdou. Postupem času také některé vesnice zanikly. Příčinou zániku mohly být přírodní podmínky, rozvoj měst, zbíhání poddaných, epidemie a válečné události.⁴⁴

Největší část Uherskohradištska se rozkládá kolem středního toku Moravy a dolního toku Olšavy a etnograficky se nazývá Dolňácko. Je to rovinná oblast s úrodnými poli a s loukami a lužními lesy po obou březích Moravy. Směrem na jih se rozšiřuje do dolního Pomoraví, na západě zahrnuje podhůří Chřibů, na severu zasahuje do oblastí Luhačovické Zálesí a na východě tvoří hranici úpatí Bílých Karpat. Charakteristickým rysem krajiny okrajových oblastí jsou lesy s horskými loukami a v mnoha místech s rozptýleným osídlením, jež je v Chřibech nazýváno pasekářským a v Bílých Karpatech kopaničářským. Na jižních svazích těchto kopců se daří ovocnářství, stejně jako v pomoravské dolině a na stráních chřibských kopců vinařství. Zemědělství bylo hlavním

³⁸ CDM V., s. 121-122, č.117

Jako svědek je uveden Protiva z Buchlova (*Protiwa de Buchlow*)

³⁹ Hrabec, J., Mikula, F., Stratil, K.: *Chřiby*. Turistický průvodce. Uherské Hradiště 1998, str. 127

⁴⁰ Sedlák, J.: *Buchlov a Buchlovice*. Brno 1993, str. 8

⁴¹ Skácel, J.: *Z dějin Slovácka*. Krajské museum v Gottwaldově 1958, str. 24

⁴² CDM III., s. 361, č.361

⁴³ CDM V., s. 108-109, č.105

⁴⁴ *Uherskohradištsko*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 1982, str. 181-217

zdrojem obživy v této oblasti. Mezi základní plodiny pěstované na Uherskohradištsku patřilo žito, ozimá i jarní pšenice, ječmen a oves. Rozšířené bylo také pěstování lnu a konopí. Významnými plodinami byly také luštěniny, zvláště fazole, hrách, čočka, bob, ale i kukuřice a mák. Vedle pěstování obilí a chovu dobytka měly značný význam i další druhy hospodaření, vinohradnictví na Uherskohradištsku, ovocnářství na Uherskobrodsku a rybářství ve vesnicích kolem řeky Moravy. Rybolov byl provozován na tekoucích vodách, později i na stojatých, na slepém rameni Moravy – např. v Kostelanech (nad Moravou).⁴⁵

Cisterciácký klášter na Velehradě

Vznik Velehradu

V soudobých pramenech je za zakladatele kláštera označován Vladislav Jindřich, markrabě moravský a bratr Přemysla Otakara I. Ale svůj podíl na iniciování založení velehradského kláštera pravděpodobně měl i olomoucký biskup Robert, původně převor cisterciáckého kláštera v Nepomuku, který byl také notářem královské kanceláře.⁴⁶

Nejstarší cisterciácký klášter na Moravě, Velehrad, založil markrabě Vladislav Jindřich v roce 1204. S velehradskou fundací k nám přichází zvyklost obracet se ke generální kapitule v řadě otázek vyplývajících ze samotného naplňování řehole, ale také z uplatňování řádových zvyklostí, které zanechaly výraznou pečeť právě v aktech generální kapituly.

Díky aktivitě olomouckého biskupa Roberta vznikla celá polovina nařízení týkajících se velehradského kláštera v době předhusitské. Prosadily se dvě hlavní tendence: úsilí o respektování základních řádových norem týkajících se postavení generální kapituly v rámci řádové organizace, ovšem zároveň snaha, aby řádové ideje co nejvíce rezonovaly s politikou vládnoucí dynastie přemyslovské (vztah biskupa Roberta k Přemyslu Otakarovi I. a Václavovi I., stejně jako k markrabímu Vladislavu Jindřichovi byl úzký). Je možné domnívat se, že na založení velehradského kláštera se významně podílel také olomoucký biskup. Ten také v roce 1204 žádal o vizitaci budovaného kláštera

⁴⁵ *Uherskohradištsko*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 1982, str. 329-336

⁴⁶ Pojzl, M.: *Příchod cisterciáků na Moravu a počátek velehradského kláštera*, In: Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, 2006, str. 25-28

opaty ebrašského a pomuckého.⁴⁷ V souladu se zájmy Přemyslovců byl konvent na Velehrad vyslán z dosavadní panovnické fundace v Plasech. V roce 1207 povolila generální kapitula velehradskému opatovi, aby požádal papežskou kurii o příslušná privilegia.⁴⁸ Již 30. dubna 1208 vydal papež Inocenc III. velké protekční privilegium⁴⁹ velehradskému klášteru – jako vůbec první fundaci u nás.

Filiacemi velehradského kláštera byl klášter cisterciáků ve Vizovicích a 3 ženské kláštery – Oslavany, Tišnov a Aula Regia na Starém Brně.⁵⁰

11. listopadu 1205 přišla z kláštera v Plasích skupina cisterciáckých mnichů vedená opatem Thicelinem. Velehrad se tak stal dceřiným klášterem plaského kláštera patřícího do větve kláštera Morimond. Klášterní kostel byl zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie, jak bylo u cisterciáckých klášterů běžné.

Nový cisterciácký klášter vznikl kolem kostelíka svatého Jana, jehož umístění není dosud jednoznačně prokázáno. Vzhledem k pravidlu cisterciáckého řádu stavět kláštery na odlehlém místě lze předpokládat, že se budova velehradského kláštera nenacházela v místě tržové osady Veligrad (Velehrad) – dnešní Staré Město, ale je možné, že klášter vznikl kolem kostela v Modré u Velehradu.⁵¹ O několik let později bylo pro klášter zřejmě vybráno umístění v údolí říčky Salašky, kde prostor údolí umožnil stavbu rozsáhlejších klášterních budov.

Dějiny Velehradu

Podle falza z roku 1202 daroval markrabě Vladislav Jindřich velehradskému klášteru 4 vsi.⁵² Později následovaly další donace a klášter bohatl. Biskup Robert se vzdal desátku z klášterních vsí⁵³ a v roce 1208 vzal papež Inocenc III. velehradský klášter pod svou ochranu a potvrdil majetek kláštera.⁵⁴ Privilegium udělil klášteru také Přemysl

⁴⁷ J. M. Camivez, Statuta, I, op. c., str. 305

⁴⁸ J. M. Camivez, Statuta, I, op. c., str. 344, 377

⁴⁹ CDB II., č. 76

⁵⁰ Čechura, J.: *Cisterciácké kláštery v českých zemích v době předhusitské ve světle řádových akt.* In: PHS 26. Praha: Academia 1984, str. 35-70

⁵¹ Pojsl, M.: *Příchod cisterciáků na Moravu a počátek velehradského kláštera.* In: Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, 2006, str. 25-28

⁵² CDB II., s. 307-373, č. 355

⁵³ CDM II., s. 115-116, č. 107

⁵⁴ CDM II., s. 45-48, č. 38

Otakar I. Obsahuje souhrn svobod a imunit, jedná se o tzv. velehradské privilegium,⁵⁵ které se stalo vzorem pro udílení svobod dalším klášterům. V roce 1228 vysvětil biskup Robert za přítomnosti Přemysla Otakara I., jeho manželky Kunhuty a mnoha světských a církevních hodnostářů klášterní kostel. Král při té příležitosti potvrdil klášteru svobody a držbu jeho majetku, který zahrnoval přes 50 lokalit.⁵⁶ Oba zakladatelé byli pohřbeni v klášterním kostele, moravský markrabě Vladislav Jindřich zemřel v roce 1222 a olomoucký biskup Robert v roce 1240. Pohřby světských osob v areálu kláštera povolil Velehradu v roce 1261 listinou papež Alexander IV.⁵⁷

Po roce 1220 začíná řada donací a nákupů majetku. Kromě rozsáhlé držby kolem Velehradu a na jižní Moravě měl klášter také vesnice na Opavsku a hospodářské domy v Brně a ve Znojmě. Naopak při založení královského města Uherské Hradiště odejmul Přemysl Otakar II. klášteru některé majetky a část obyvatel nového města tvořili poddaní původem z vesnice Velehrad. A nový olomoucký biskup Bruno vymáhal na velehradském klášteře desátky, které jim odpustil jeho předchůdce Robert.

V průběhu 14. století se hojněji vyskytují zástavy a pronájmy, hlavně na Opavsku a na jižní Moravě. Král Jan Lucemburský a moravští markrabí Karel a Jan Jindřich vydali ve prospěch kláštera listiny potvrzující svobodné užívání klášterních lesů. Karel IV. jako markrabě moravský zakázal přijímání zběhlých poddaných kláštera na jiných statcích⁵⁸ a vyňal klášter z pravomoci zemských úředníků.⁵⁹ Markrabě Jan Jindřich v roce 1363 potvrdil podřízení kláštera markraběcí komoře.⁶⁰ Na konci 14. století vzrůstaly úchvaty klášterního zboží, a tak papež Jan XXIII. v roce 1414 pověřil nitranského biskupa, aby dohlédl na navrácení majetku kláštera, ale zřejmě nedosáhl výraznější změny. Markrabě Jošt se v roce 1384 vzdal 20 hřiven z platu,⁶¹ ale Václav IV. mezi lety 1411-1417 vyžadoval vyšší sumu peněz.

12. ledna 1421 byl Velehrad přepaden a zapálen husity z nedalekého tábora v Nedakonicích. Oběťmi se stali opat, dva bratři a dva konvřiši. Zbytku konventu se podařilo zachránit a odnesli s sebou i část klášterního archivu. Obnova kláštera byla možná až mezi lety 1431-36. Zikmund Lucemburský sice v roce 1422 zrušil zástavy klášterních nemovitostí, ale pokračoval v zápisu velehradských vsí svým lidem. Opat

⁵⁵ CDM II., s. 193-197, č. 186

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ CDM III., s. 295, č. 303

⁵⁸ CDM VII., s. 241-242, č. 335

⁵⁹ CDM VII., s. 142, č. 194

⁶⁰ CDM IX., s. 227, č. 310

⁶¹ CDM XV., s. 213, č. 248

vyčíslil škody způsobené klášteru během válek na téměř 5000 hřiven a nejdůležitější vsi byl schopen vykoupit jen za cenu dalších zástav. Velehradský dům ve Znojmě předal Zikmund Lucemburský městu v roce 1421.

Při dalších válkách si museli velehradští cisterciáci půjčit na vydržování žoldnéřů od oslavanského kláštera a prodat dům v Brně tišnovskému klášteru. V 16. století se zvyšovaly finanční nároky panovníka, a proto musel velehradský klášter prodat nebo zastavit další majetek. Když se opat pokusil o odpor, rozhodl se Ferdinand I. zastavit majetek kláštera pánům ze Žerotína. Opat Mikuláš Kromer se v roce 1570 snažil zlepšit situaci v klášteře založením chlapeckého semináře. V roce 1619 zkonfiskovali zemští direktori velehradské statky a vybavení kláštera a uvrhli administrátora Vencelia do vězení. Po porážce povstání byl Vencelius zvolen opatem a pokusil se o revindikaci zcizených statků. 29. 10. 1623 přepadli Velehrad jezdci Gábora Bethlena. Opatovi a bratřím se podařilo utéct, ale po návratu z Kroměříže našli klášter zcela zpustošený. V následujících letech došlo k dalším útokům. Opat Jan Greifenfels z Pilsenburka sice dokázal pozvednout hospodářství kláštera, ale měl i velké výdaje, protože se jako vizitátor a generální vikář české provincie snažil o obnovu dalších cisterciáckých klášterů. Jeho nástupce Jan Michal Salix tyto snahy omezil, ovšem dostal se v roce 1656 do sporu se svým nadřízeným, sedlckým opatem Burghofem. Situace se uklidnila za opata Bartoloměje Ferrea, který obnovil filosofický seminář, k němuž v roce 1680 přibyl také teologický. V roce 1681 klášter vyhořel, a proto musel být přestavěn. Na přelomu 17. a 18. století sepsal Kristián Hirschment své dílo o dějinách Moravy a Velehradu, v nichž se pokoušel dokázat, že klášter má spojitost s Metodějovým Velehradem. V roce 1703 došlo dvakrát k nájzdům z Uher a v době války s Pruskem ztratil klášter své statky na Opavsku. Vizitace v 2. polovině 18. století zjistily nedostatky v dodržování klášterních regulí, a proto opat Antonín Hauck v roce 1763 rezignoval.

27. září 1784 byl velehradský klášter zrušen, klášterní kostel byl přeměněn na farní a většinu budov získala armáda. Poslední opat Filip Zuri jednal s císařem Leopoldem II. o navrácení Velehradu cisterciákům, ale nebyl úspěšný.

V druhé polovině 19. století došlo k jistému obnovení Velehradu způsobeného rozmachem cyrilometodějského kultu a s ním spojených poutí. Kardinál Fürstenberg svěřil duchovní správu objektu jezuitům. Ti byli na Velehrad uvedeni 18. prosince 1890.

V roce 1891 byl z popudu P. Stojana zřízen Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje s cílem šířit a upevňovat křesťanství mezi slovanskými národy. V roce 1902 bylo založeno Družstvo Velehrad, které se zaměřovalo na povznesení Velehradu jako duchovního centra

Moravy. Na Velehradě se také odehrálo několik sjezdů unionistických slovanských teologů. V roce 1919 byl cyrilometodějský ústav povýšen na ústav papežský. Meziválečný rozkvět byl definitivně ukončen v roce 1950, kdy byli řeholníci převezeni do internačního tábora v Bohosudově. Návrat byl jezuitům umožněn až v únoru roku 1990. Už v dubnu 1991 navštívil Velehrad papež Jan Pavel II.⁶² Bazilika s přílehlými budovami a areálem byla v dubnu 2008 prohlášena za národní kulturní památku.

Areál kláštera Velehrad

Na území kláštera probíhají archeologické vykopávky už od počátku 20. století. S příchodem cisterciáckého řádu do našich zemí je spojena řada architektonických podnětů a výrazné obohacení stavební činnosti.

Areál velehradského kláštera tvořil klášterní kostel, na jižní straně k němu přiléhající konventní budovy soustředěné kolem rajského dvora s ambitem. Kostel tvořila trojlodní bazilika s transeptem a pětiodním presbytářem zakončeným pěti absidami. Mezilodní arkády měly již lomené raně gotické oblouky a žebrová klenba také vykazovala gotické prvky. Interiér kostela byl podle cisterciáckých zásad jednoduchý. Asi uprostřed hlavní lodi bývala dřevěná stěna, která oddělovala chór mnichů a konvršů. Vnitřní organizace odpovídá tradičnímu uspořádání cisterciáckých klášterů.⁶³ Zpočátku byly budovy dřevěné, soustředěné kolem kostela a sloužily potřebám mnišského života: dormitář, refektář, kapitula, dílny a pohostinské budovy. S rozvojem a rozmachem se přistoupilo ke kamenným budovám. Jednoduchost a prostota měly podporovat duchovní život, kontemplaci a modlitbu. Do této oblasti spadá také práce, která byla podle cisterciáků formou askeze. Takže se dostalo architektonické pozornosti také kovárnám, sípkám a dílnám.⁶⁴

⁶² Foltýn, D. a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri, 2005, str. 724-735

⁶³ Pojsl, M.: *Příchod cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu*. In: *Cisterciáci na Moravě 2006*, s. 33-34

⁶⁴ Ventura, V.: *Duchovní rozměr cisterciáckého řádu*. In: *Cisterciáci na Moravě 2006*, s. 111-113

VI. Majetkový vývoj kláštera Velehrad za vlády Přemyslovců

Majetkový vývoj kláštera Velehrad můžeme sledovat díky listinám, které referují o donacích, koupi nebo pronájmu majetku. Pokud si poskládáme všechny dostupné informace, uvidíme, že velehradský klášter patřil ve 13. století k velmi bohatým církevním institucím, a na jeho význam poukazuje množství významných osobností, které buď vydaly pro klášter nějaké listiny nebo se alespoň připojovaly k textu listiny jako svědci.

Listina Přemysla Otakara I., která potvrzuje založení velehradského kláštera jeho bratrem, moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem, hlásící se do roku 1202, je sice diplomatickým falzem z poloviny 13. století, ale její obsah je obecně přijímán jako historicky věrohodný.⁶⁵ Přemysl Otakar (I.), „třetí český král,“ uvádí, že jeho bratr Vladislav, markrabě moravský založil cisterciácký klášter jménem Velehrad a obdaroval ho prostředky a ostatními nezbytnostmi a učinil tak s jeho souhlasem. Vladislav Jindřich koupil a daroval klášteru zaznamenané statky: od opata a bratří z Litomyšle (*Lutomusle*) za 10 hřiven stříbra **statek s kostelem svatého Jana**, prázdný a opuštěný, od rytíře Přibyslava (*Pribizlao*) za 50 hřiven stříbra vesnici **Boršice** (*Borsciz*), od Dobena vesnici **Zlechov** (*Zlehowe*) za 30 hřiven stříbra, a od rytíře Smila (*Smilone*) za 28 hřiven stříbra vesnici **Huštěnovice** (*Vscenowe*) se vším, co k ní patří, a urozený muž Teoderik řečený Grutovič (*Theodericus nomine Grutowice*) měl od jeho bratra Vladislava, markraběte moravského, v držení vesnici **Kostelany** (*Costeleche*), kterou věnoval klášteru, což král uznává a potvrzuje. Hranice vesnice měly sahat až k valu starého hradiště.⁶⁶

Papežové projevovali klášteru na Velehradě svou přízeň už krátce po jeho vzniku. V květnu roku 1208 vzal papež Inocenc III. v Lateránu klášter Velehrad (*Velicardi*) pod svoji ochranu a pod ochranu svatého Petra, potvrdil založení kláštera, určil jeho práva a regule tamních bratří. Ustanovuje, aby klášterní řád, který vyznává řeholi svatého

⁶⁵ Hurt, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. 1205-1650*, 1934, s. 38-43

⁶⁶ CDB II., s. 370-373, č. 355

Přítomní svědci byli: Robert (Rupertus), olomoucký biskup, děkan Walter, probošt Stephan, arcijáhen Bosko, kanovník Andreas, olomoučtí kanovníci; opat Tichelinus, velehradští mniši Walkunus, Eberhardus, Gerundus; konvrši Hartmudus, Bertoldus; Bludo, Doben, Theodoricus, syn Ghruta, Petrus syn Bohuty, Smilo z Buchlovic (*Buglowiz*), Přimyslav z Boršic (*Primizlaus de Borcwiz*), Stranata, Peley a Pranzut, urození Moravané; Wrzman, Altman, Stimyr, Milota, Bohomil, Hon, Milosc, Martin, Bratron, velehradští obyvatelé

Benedikta a je institucí cisterciáckých bratří, byl zřízen na tom místě, na věčné časy neporušitelně byl zachováván, spolu s majetky a statky, které má klášter prozatím spravedlivě a řádně v držení nebo v budoucnu získá s papežským dovolením, štědrostí krále nebo vládce, z darů věřících nebo jiným spravedlivým způsobem. V rámci těchto vlastnictví (*propriis*) je samo místo, na kterém dříve zmíněný klášter leží se vším svým příslušenstvím (*pertinencia*), dvory (*grangia*) s příslušenstvím, s loukami (*pratis*), vinicemi (*vineis*), půdou (*terris*), lesy (*nemoribus*), obdělávanými poli (*usuagiis*), a pastvinami v lese i na planinách (*pascuis in bosco et plano*), vodami (*in aquis*) a mlýny (*molendinis*), cestami (*viis*) a pěšinami (*semitis*) a veškeré svobody (*libertatibus*) a imunity (*imunitatibus*).⁶⁷ V dubnu 1217 pověřil papež Honorius III. mohučského arcibiskupa, aby velehradský klášter chránil proti kořistníkům.⁶⁸

Král Přemysl Otakar I. vydal ve 20. letech 13. století pro velehradský klášter několik listin. První z nich je z roku 1220, v níž český král připojil ke klášteru Velehrad vesnici **Skoršice** (*Scorscicz*), která dříve náležela ke vesnici Uhřice (*Vhricic*), s vrchem k vysazení vinice, který ležel tamtéž. Pokud by někdo porušil toto ujednání, měl složit 100 hřiven stříbrných do královské pokladny.⁶⁹ Další informace poskytuje následující listina, podle níž vesnici Skoršice původně vlastnil Konrád, hrabě z Hardeku, který dostal vesnici Uhřice se všemi příslušenstvími od krále Přemysla Otakara I. a jeho bratra Vladislava Jindřicha, markraběte moravského. Rytíř jménem Bertherus, Konrádův podřízený ve vesnici *Scorscicz* o darování sám rozhodl, což Konrád později odsouhlasil, a král český a markrabě moravský ji přičlenili velehradské farnosti k trvalému vlastnictví a užívání. Co se týče desátku z vysazeného vinohradu, je velehradský klášter povinen dát kostelu v Uhřicích každý rok vůz vína.⁷⁰

Ve stejném roce umožnil Přemysl Otakar I. velehradskému klášteru převzít vesnici **Jarošov**, která původně patřila Sifridovi, olomouckému kanovníkovi, synovi Břetislava

⁶⁷ CDM II., s. 45-48, č. 38

⁶⁸ CDM II., s. 91, č. 76

V roce 1222 vyzval papež Honorius III. arcibiskupy, biskupy a všechny preláty k obraně privilegií cisterciáckého řádu. - CDM II., s. 125-6, č. 121

⁶⁹ CDM II., s. 112, č. 104

Listinu sepsal v Hodoníně notář Heřman. Platnost listiny byla posílena pečeti a přítomnými svědky byli Jindřich, také Vladislav, markrabě moravský; Robert, olomoucký biskup; Konrad hrabě z [H]Ardecu; Jaroš; Beneš; Bavor; Vítek (*Witco*); a druhý Wittco a Jindřich, synové Witcovi; Petr, syn Bohuty; Wilalmus, syn Zbraslav; Budizlaus; Svatozlaus; Bertherus; Engilsalcus, protonotář (*protonotarius*)

⁷⁰ CDM II., s. 113, č. 105

K potvrzení byla přivěšena pečeť a svědky byli Vladislav, markrabě moravský; Robertus, olomoucký biskup; Jaroš; Beneš; *Witco* a druhý *Witco* a Jindřich, synové *Vitca*; Petr, syn *Boguthy*; *Wilhelmus*, syn Zbraslav; *Budislaus*; *Svatoslaus*; *Bertherus*; *Engilsalcus protonotarius*.

Olomouckého (který spolu se svým bratrem Vladimírem vládl olomouckému údělu). Královský kaplan Sifrid získal vesnici Jarošov od svého otce a chtěl ji prodat opatovi a bratřím na Velehradě za jistou částku. Žádal krále o svolení, aby mohl dědictví prodat; a král souhlasil.⁷¹

Kroky ve prospěch kláštera podnikl také olomoucký biskup Robert, který pravděpodobně spoluinicioval jeho založení. Podle listiny ze srpna 1220 ponechal olomoucký biskup Robert po shodě se svou kapitulou velehradskému klášteru desátek ze jmenovaných vesnic s poli, vinicemi a vším živým: **Velehrad** (*Welehrad*) vesnice se vším příslušenstvím, **Mařatice** (*Maratiz*) a obojí **Popovice** (*Popowicz*), **Kněžpole** (*Kneispole*), **Chvalkovice** (*Squalcowiz*), **Zlechov** (*Leischowe*), **Tupesy** (*Tupicz*), **Boršice** (*Borsiz*), **Kostelany** (*Costelan*), **Nedakonice** (*Naconice*), **Polešovice** (*Polissowiz*), **Přítluky** (*Pritluc*), **Ivanovice** (*Welenowiz*), **Babice**, **Huštěnovice** (*Wesconewiz*), **Újezdec** (*Wezde*), **Břest** (*Prist*), **Potvorovice** (*Potwariz*), a **Stěbořice** (*Styboricz*) nacházející se v opavské provincii; a z vesnic, které v budoucnu získá. Toto ustanování mělo být navždy.⁷²

Ani sám zakladatel kláštera nezůstal pozadu v dalších donacích. V červnu 1221 připojil Vladislav Jindřich k velehradskému majetku „z úcty k blahoslavené Panně Marii“ majetek vesnice **Žalkovice** (*Schucowicz*) s loukami, pastvinami, křovinami, poli obdělávanými a neobdělávanými, a také s polovinou lesa *Rassin* s jeho hranicemi, „aby v onom lese stejně jako ve všech svých lesích a vodách požívali svobodu, a aby na loukách a v rybnících a v lovu měli přednost a nebyli nikým neznepokojováni.“⁷³

V roce 1222 předal markrabě moravský velehradskému klášteru dva lány (*manos*) blízko Opavy, které *Ekkardus de Oppavia* získal koupí od pana Otty z Ratibořic a přenechal je markraběti, aby je dal ctihodnému velehradskému opatovi panu Sibertovi.

⁷¹ CDM II., s. 114, č. 106

Svědky byli: Jindřich Vladislav, markrabě moravský; Robertus, olomoucký biskup; Anselmus prothonotarius; Jaroš; Beneš; Witco; Jindřich a Vitco, synové Vitcovi; Svatozlaus; Svezlaus; Magister Sdzizlaus, pražský kanovník; Heřman; Beneda; Wilalmus; Bavor; Bertherus; Budizlaus; Cron; Smil; Andrea; Johannes; Welen; Otazlaus; Stanimir. Listinu sepsal notář Heřman.

⁷² CDM II., s. 115-116, č. 107

Pečeť, svědci: Walterus olomoucký děkan a arcijáhen (*archidiaconus*) brněnský a znojemský, Stephanus probošt (*prepositus*) olomoucké kapituly, Radozlaus olomoucký arcijáhen, Esau arcijáhen přerovský, Moyses arcijáhen břeclavský, kanovníci Utissen, Ysaac, Jacobus, Sigfridus, Theodericus, Johannes, Petrus, Conradus a Arceus.

⁷³ CDM II., s. 121-122, č. 117

Je připojena pečeť a svědky byli: Bertherus de Vrene, Theodericus de Saderer, Szuoyze stolník (*dapifer*), Petrus číšník (*pincerna*), Adalbertu de Kaniz, Werso komorník (*camerarius*), Wilhelmus ze Znojma (*de Znoym*), Lutozor ze Znojma (*de Znoym*), Victor z Olomouce (*de Olmuz*), Andrea maršálek (*marscalcus*), Nicolaus Doben Szidobor, Plulik z Vážan (*de Wasan*), Hirse syn Kasimira, Virchozlaus, Vidko, Dluhomilus, Heroldus, magister Arnoldus Pražský, Tomáš z Olomouce (*Thomas de Olomuz*), Mathias z Ivančic (*de Ywansiz*), Gregorius.

Ekkardův syn Jakub s předáním souhlasil. Ekkardus a všichni jeho mužští potomci budou lány užívat a velehradskému klášteru budou ročně platit půlku věrduňku (*dimidium fertonem*), tedy 1/4 hřivny zlata. Až dědici zemřou, případnou tyto lány dříve řečenému klášteru.⁷⁴

Prvním z dalších osob, které darovali velehradskému klášteru nějaký majetek byl v témže roce olomoucký arcijáhen (*archidiaconus*) Radoslav, který klášteru blahoslavené Panny Marie na Velehradě (*Willegrad*) dal část vesnice **Hoštice** (*Hossizc*), pozemky, které měl v **Kladrubech** (*Cladurup*) v olomoucké provincii a tři mlýny, zahradu, dům a lány v Opavě s podmínkou, že z jejich výnosu budou slavit výročí jeho smrti na Květnou neděli a v oktávě svatodušních svátků k uctění Nejsvětější Trojice a v následující den na památku všech věrných zemřelých. Důchody z tohoto majetku měly po jeho smrti připadnout klášteru a byly určeny na opravy.⁷⁵

V roce 1228 proběhlo slavnostní vysvěcení klášterního kostela. Události se zúčastnily všechny významné osobnosti českého království a moravského markrabství a četní církevní hodnostáři. V listině, kterou Přemysl Otakar I. vydal při této příležitosti, jsou mimo jiné zmíněni česká královna Konstancie, markrabě moravský Přemysl, olomoucký biskup Robert, nitranský biskup Jakub, opati Henricus ze Světlé, Sigbertus z Plas, Arnold z Třebíče, Petr z Hradiště a další církevní hodnostáři, úředníci a šlechtici.

Přemysl Otakar I. listinou potvrdil založení svého bratra Vladislava, markraběte moravského, a poskytl velehradskému klášteru popsané držby a svobody. Privilegium přiznávalo klášteru osvobození od daní, platů, povinností noclehu a pohoštění, od povinnosti pomáhat při stavbě a opravě hradů a při válečných výpravách. Klášteru připadly platby ze soudnictví a poddaní kláštera neměli být poháněni před krajský soud. Dále bylo stanoveno, že hranice pozemků kolem Velehradu je tvořena potůčkem Bečka/Peška (*Bezca*), který teče na severu, na západě je milník, kterému se říká Králův stůl (*Kralau stul*), dále vrch, kterému se říká Skála (*Zchala*), les u vsi Újezd a Polešovice (*Polisowiz*) a odtud hranice vede k ostrovu v Moravě - Nedakonice. Jako majetek kláštera byly vyjmenovány: vesnice **Velehrad** (*Welegrad*), **Kostelany** (*Coztelen*), **Polešovice**

⁷⁴ CDM II., s. 128-129, č. 124

Svědci byli Folcoldus kancléř (*cancellarius*), Jindřich z Bohorlicz, Thomas, Appolinaris, kaplan; laici: Egkarammus purkrabí na Snohem, Stephanus de Medelowe, Zemzlaus de Morcwycz, Kosmatha, Herdach de Kenesicz a jiní

⁷⁵ CDM II., s. 139-140, č. 137

(*Polisowiz*), **Boršice** (*Borschiz*), **Újezdec** (*Vgezd*), **Zlechov** (*Zlechow*), **Seč** (*Secscha*), kaple **ve Spytihněvi** (*Zpittingniv*), **Huštěnovice** (*Vschenowiz*), **v Babicích** (*Babiz*) dvůr s dvěma poplužími, **Mařatice** (*Maretiz*), **Popovice Horní a Dolní** (*Poppowiz superius, Poppowiz inferius*), **Kněžpole** (*Knesopole*), **Břest** (*Briezt*), **Chvalkovice** (*Chwalkowiz*), **Stěbořice** (*Zdeboriz*) v opavské provincii s lesnatým územím rozprostírajícím se k říčce Moravici, ves **Syrodki**, **Komárov** (– část Brna) (*Nuoluosdi*) vedle Brna a vinice, **Kunovice** (*Cwenowiz*), **Břežany/Fryšava** (*Brieschane*), **Přítluky** (*Britteluche*), **Mašovice** (*Massitz*), **Potvorovice** (*Pottworiz*), **Unkovice** (*Vneschowiz*), **Skoršice** (*Corsitz*) s vrchem s vinicemi, dvůr **v Podivíně** (*Podwin*), dva dvory **v Opavě**, dvůr **v Brně**, **Němčice** (*Nempschiz*), **Otradice** (*Ottradiz*), **Cetechovice** (*Zetokowiz*), **Mistřín** (*Mistin*), **Pařešovice** (*Parissowiz*), **Tvorkov** (*Tuorchowe*), **Píšť** (*Biescha*), **Těšany** (*Thesshane*), **Bařice** (*Barice*), **Traplice** (*Trapleiz*), **Jarošov** (*Jarosschowe*), **Vážany** (*Wasan*), **Domanín** (*Domankowiz*), mlýn **v Uničově** (*Vnischowe*) a domy, které platily 3 hřivny ročně, **Pačlavice** (*Passlawiz*) se dvěma poplužími, **Březovice** (*Brizowitz*) ve znojenské provincii, dvůr a mlýn, **kostel svatého Jana** vedle Welehradu se svými poli, **vedle vsi Velká** (*Welika*) území hodící se k založení jedné vesnice, **Biskupice** (*Biscopiz*), **Tupesy** (*Tupez*), **Záblazany** (*Zablazan*).⁷⁶

V následujících letech můžeme sledovat opětovné potvrzování starších listin vydaných ve prospěch kláštera předchozími panovníky. Tento trend zahajuje Václav I., který v roce 1232 potvrdil listinu svého otce Přemysla Otakara z roku 1228. Privilegia svého otce a svého strýce Vladislava Jindřicha, práva a svobody dané velehradskému klášteru v jeho privilegiích schvaluje a potvrzuje.⁷⁷ Další listinou potvrdil založení a vybavení kláštera Velehrad a propůjčil tomuto klášteru různé svobody. Přiznává např. klášteru právo na výkup zadrženého, zcizeného nebo ukradeného koně nebo dobytčete.⁷⁸

Mezitím langheimský opat Heinricus v roce 1234 po společné dohodě konventu, a po projednání věci s biskupem své diecéze a s otcem opatem prodal velehradskému

⁷⁶ CDM II., s. 193-197, č. 186

⁷⁷ CDM II., s. 235-236, č. 214

⁷⁸ CDM II., s. 236-238, č. 215

Jsou uvedeni svědci, mezi nimiž byl i Heinricus opat z Plas s mnichy Lupoldem a Heinricem a další. Jedná se o falsum.

klášteru statek **Doloplazy**, který získal od Přemysla, markraběte moravského, za 100 hřiven se vším příslušenstvím a právy.⁷⁹

Jako odškodnění daroval Václav I. v únoru 1236 velehradskému klášteru za ztráty způsobené válkou, kterou vedl se svým bratrem Přemyslem a jeho barony, a vyčíslené v hodnotě 500 hřiven, vesnici **Vlkovice** (*Wolkowicz*) v olomoucké diecézi ve znojemské provincii. Tato vesnice leží vedle vsi Fryšava (*Vriskau*) naležící velehradskému klášteru. Král daroval Vlkovice se vším příslušenstvím, se statky, domy, loukami, poli obdělányými a neobdělányými, užitky, úhory, vodami, pastvinami, cestami i neschůdnými místy.⁸⁰ Darování vesnice **Vlkovice** velehradskému klášteru potvrdil v lednu 1237 Přemysl, markrabě moravský.⁸¹

Dalším majetkovým ziskem v roce 1236 byly 2 vinice ve Weidlingu u Klosterneuburgu (*Widnik an dem Ekke*), které prodal Konrád, probošt kláštera Neuburgu (*Niumburgensis*), opatovi a konventu na Velehradě za 40 liber denárů s podmínkou, že ze sklizně plodin na řečených vinicích náleží platba purkrecht (*perchrecht*) se zaplacením 4 denárů, kterým se říká voitrecht.⁸²

Jako dárce se dále projevuje moravský markrabě Přemysl, který v srpnu 1238 připojil ke klášteru na Velehradě dvůr **Záblacany** s loukami a vším příslušenstvím, les v údolí řečeném *Cladic* (nynější název Kladičkov) u Moravy. Navíc klášteru odkazuje železnou rudu *in terra nostra* na stavbu kláštera.⁸³ Zároveň obnovuje práva a privilegia, která dal klášteru při jeho založení jeho strýc Vladislav, markrabě moravský.⁸⁴

Některé listiny nás informují o průběhu sporů o majetek mezi klášterem a jinými osobami. Král Václav I. potvrdil v roce 1244 ujednání mezi velehradským klášterem a Sifridem Sirotkem ohledně mlýna v Bulgarn /Pulgram, který leží u majetku kláštera ve vesnici **Přítluky** (*Priklub*). Klášter se zavázal zaplatit mu 20 hřiven a postoupit 1 lán za

⁷⁹ CDM II., s. 289, č. 258

Pravost listiny potvrzuje pečeť a svědci, Henricus opat z Plas, mnich Henricus podpřevor a Johannes a jiní.

⁸⁰ CDM II., s. 310-312, č. 271

⁸¹ CDM II., s. 317-321, č. 279

⁸² CDM II., s. 315-316, č. 276

⁸³ Archeologické nálezy zaniklé obce Záblačany/Záblacany dokládají zbytky zařízení ke zpracování železné rudy. Podle Snášil, Robert: *Záblacany – raně středověká zaniklá hutnická osada*. In: Slovácko 1964, ročník 6., Uherské Hradiště 1964, str. 123-133

⁸⁴ CDM II., s. 343-344, č. 296

to, že nepostaví mlýn a zruší náhon, z něhož během záplav uniká voda na statky kláštera.⁸⁵ Dalším příkladem je listina z roku 1246, v níž papež Inocenc IV. pověřil biskupa z Padovy (*pataviensi*) a opata svaté Marie Skotské ve Vídni a také představeného svaté Marie v Nivmburgu v paduánské (*pataviensis*) diecézi rozhodnutím ve sporu mezi kláštery Velehrad a Tišnov a bratry chrámu v Čejkovicích ve věci desátku v Čejči.⁸⁶

Ke klášterům nepatřily jen vesnice, dvory a pole, ale také patronátní práva nad kostely a kaplemi. V listině z roku 1228 jsme slyšeli o kapli ve Spytihněvi. Následující listina obsahuje různé druhy donací. Oldřich III. Korutanský (*Ulricus*), syn Bernarda II. Sponheimského, korutanského vévody, a Judity Přemyslovny, dcery českého krále, přičlenil v květnu 1247 velehradskému klášteru kapli v Popovicích (*Popowiz*) na hoře vedle Kunovic (*Chvoneviz*) pro spásu duše svých předků, českého krále a jeho dcery, Oldřichovy matky, a všech jejich předků a generací následujících, ke cti blahoslavené Panny Marie s patronátním právem a všemi dotýčnými věcmi a právy a domy, poli, loukami, zahradami, dávkami a výnosy, poli obdělávanými i neobdělávanými k věčnému vlastnictví (*antiquo iure et iustitia domorum agrorum pratorum ortorum theloneorum fructeorum*). A dává klášteru rybáře a právo rybolovu v **Kostelanech** (*Costelan*) se všemi podmínkami a právy, vodami, lesy, poli, loukami, domy, zahradami a vším příslušným. A daruje klášteru také dva lány v **Hradčovicích** (*Radichowiz*).⁸⁷

V roce 1247 dosvědčil Alramus, brněnský rychtář a brněnský měšťan, že rytíř Jan (*Johannes*), syn Berthera, před svou smrtí sepsal závěť a mimo jiné odkázal velehradskému klášteru všechno jmění, které měl ve vesnici **Němčice** (*Nemscicz*) (u Brna) s vinicemi, poli, loukami, rybníky a vším dotýčným; na zaplacení 30 hřiven a 30 talentů, které klášteru dlužil. Jeho manželka a děti souhlasí s transakcí, neboť převod vlastnictví řečených statků je určen pro spásu Janovy duše.⁸⁸

Olomoucký biskup Konrád připojil v březnu 1248 velehradskému klášteru ze svého majetku, který mu dal Přemysl, jako mladší český král, les Svrčín (*Zwerchin*) ležící mezi Břestem (*Priezt*) a Žalkovicemi (*Svkowiz*).⁸⁹

⁸⁵ CDM III., s. 45-46, č. 60

⁸⁶ CDM III., s. 63, č. 87

⁸⁷ CDM III., s. 70-71, č. 96

⁸⁸ CDM III., s. 81, č. 110

⁸⁹ CDM III., s. 84-85, č. 117

Přemysl, markrabě moravský, potvrdil v dubnu 1250 „klášteru svaté Panny Marie na Velehradě cisterciáckého řádu a všem tam žijícím pro spásu své duše a dosažení věčné blaženosti a spásy duší svých předků privilegia svého děda Přemysla Otakara, blahé paměti, jeho bratra Vladislava (*Watzlai*), svého otce Václava, českého krále, svého strýce Přemysla, markraběte moravského, svého bratra Vladislava (*Watislai*), také markraběte moravského, a všechny listiny o darování, koupi nebo dohodě zapsané ze strany biskupů, kleriků, baronů, rytířů, úředníků.“⁹⁰

V roce 1250 král Václav I. potvrdil klášteru Velehrad privilegia olomouckého biskupa Roberta, který se po dohodě se svou kapitulou a pro odpuštění hříchů a spásu své duše vzdal desátků.⁹¹

V lednu 1250 vzal papež Inocenc IV. „klášter svaté Bohorodičky a Panny Marie na Velehradě,“ pod svou ochranu a pod ochranu svatého Petra a potvrdil všechny jeho psaná privilegia, svobody a majetky: samotné místo, na kterém se zmíněný klášter nachází se vším, co k němu patří; vesnice: **Velehrad** (*Welerat*), **Mařatice** (*Maratici*), **Jarošov** (*Iarosoue*), **Kněžpole** (*Cnespole*), **Popovice** (*Popowicz*), **Žalkovice** (*Sucowicz*), **Huštěnovice** (*Vstenewicz*), **Babice**, *Bebuc*, **Těšany** (*Tisan*), **Břest** (*Prist*), **Popovice** (*Popowicz*), **Doloplazy** (*Doloplaz*), **Roštín**, **Cetechovice** (*Zetogewicz*), **Tupesy** (*Tupici*), **Zlechov** (*Ceichowe*), **Boršice** (*Borcicz*), **Újezdec** (*Vgest*), **Vážany** (*Wasan*), **Polešovice** (*Polisowicz*), **Kostelany** (*Costelen*), **Nedakonice** (*Naconicz*), **Domanín**, **Vacenovice** (*Wacenowicz*), **Mistrín** (*Misterin*), **Potvorovice** (*Potwaric*), **Přítluky** (*Briduk*), **Němčice** (*Nemscicz*), **Kunovice** (*Conowicz*), **Staré Brno** (*Altbrunna*), **Otradice** (*Otrawicz*), *Wisew*, **Vřesina** (*Vrisan*), **Libice** (*Lubicz*), **Vlkovice** (*Wlkowicz*), **Stěbořice** (*Stiboricz*), **Jezdkovice** (*Ieskendorf*), **Hlavnice** (*Hlawenicz*), **Sádek** (*Sczadec*), **Jamnice** (*Iamenicz*), **Jakartovice** (*Ekkardisdorf*), **Heřmanice** (*Hermannsdorf*), **Bratříkovice** (*Bratrigsdorf*), **Mladecko** (*Mladotsdorf*), **Tvorkov** (*Turkowe*), **Chlebičov** (*Clebiczstowe*), **Hořtice** (*Hoscicz*), **Viklešice** (*Wiczlasic*) – neznámá lokalita, **Cremon** – neznámá lokalita, **Bolatice** (*Balaticz*), **Píšť** (*Piscz*), **Hat'** (*Had*), **Darkovice** (*Darkendorf*), **Povel** (*Pauwel*), **Lužice** (*Lusczicz*), **Životice** (*Sibodesdorf*). Jedná se o vesnice, které cisterciáctí bratři přijali a vlastní; s pozemky, loukami, vinicemi, lesy, užitnými poli a pastvinami v lese i na

⁹⁰ CDM III., 124-125, č. 151

⁹¹ CDM III., s. 126, č. 152

planině (*in bosco et plano*), vodami a mlýny, cestami a pěšinami a všemi jejich svobodami a imunitami, zahradami, křovinami a rybníky. Potvrzuje se, že zvířata na jejich pozemcích si nikdo od nich nemůže vynucovat. Umožňoval, aby klášter přijímal kleriky nebo svobodné a nezávislé laiky ze světských osob jako konvrše. Zakazoval, aby některý bratr opustil klášter bez povolení opata, peníze si půjčoval nebo přijímal, dále zakazoval, aby v rámci kláštera nebo grangíí „někdo loupil a kradl, oheň zakládal, krev proléval, lidi zajímal nebo zabíjel nebo se dopouštěl násilí.“⁹²

V listinách týkajících se velehradského kláštera můžeme sledovat vývoj titulatury českých panovníků. V listině z roku 1252 je Přemysl Otakar (II.) uveden jako vévoda rakouský a štýrský a markrabě moravský. Dokumentem propůjčil svobody vesnicím **Žalkovice** (*Sukowicz*) a **Břest** (*Prizt*) s lesy, loukami, pastvinami a rybníky, a jiným vesnicím v přerovské provincii patřícím klášteru Velehrad.⁹³

V únoru 1256 potvrdil Přemysl Otakar II., už jako z boží milosti král český, vévoda rakouský a markrabě moravský, zakládací listiny velehradského kláštera svého děda Přemysla Otakara I. a svého otce Václava z roku 1228 a 1232.⁹⁴

V tom samém roce potvrdil koupi vesnice **Zlatníky** (*Zlatnik*) od Smila z Bílkova (*Zmylone de Belkow*), kterou učinili opat a konvent na Velehradě.⁹⁵

K roku 1258 se váže významná událost, která zasáhla do postavení velehradského kláštera na Uherskohradištsku, a to samotné založení královského města Uherské Hradiště. Záměrem Přemysla Otakara II. bylo zajistit bezpečnost hranic země. Nejvhodnějším místem pro založení nového města byl ostrov s kaplí sv. Jiří na řece Moravě. Toto území však patřilo klášteru Velehrad. V květnu 1254 pobýval Přemysl v Brně a mohl cestou do Prahy navštívit i velehradský klášter a projednat svou záležitost s opatem. Listinu z října 1257, sepsanou v cisterciáckém klášteře v Plasích, lze chápat jako výstup ze sporného jednání mezi velehradským klášterem a nově vznikajícím

⁹² CDM III., s. 128-131, č. 155

Listiny byla sepsána rukou magistra Martina vícekancléře svaté církve římské, 8. roku úřadování papeže Inocence IV.

V témže roce pověřil papež Inocenc vyšehradského představeného, aby chránil velehradský klášter proti uchvatitelů - CDM III., s. 127, č.154

⁹³ CDM III., s. 161-162, č. 187

⁹⁴ CDM III., s. 203-204, č. 227

⁹⁵ CDM III., s. 205-206, č. 229

Listina byla sepsána rukou magistra Wilhelma, protonotáře dvora Přemysla Otakara II., a jsou na ní uvedeni svědci.

městem, resp. lokátorem a novými osídlenci. Přemysl Otakar II., král český, vévoda rakouský a markrabě moravský, touto listinou určil místo opevnění/hradeb svého města (*locationem munitonis seu oppidi*) Uherské Hradiště a ustálil v ní práva kláštera Velehrad. Jednání se zúčastnili významné osoby: olomoucký biskup Bruno, Jindřich z Lichtensteina, Vilém z Hustopečí, olomoucký komorník Pardus (*Parduzzoni camerario*), jeho bratr Zudemiro a Jan z Višňového (*Johanni de Wissenove*), bratři Kuno z Kunštátu a Smil ze Střílek. Lidé z Kunovic a lidé z kláštera Velehrad se podíleli na osídlení nového města. Velehradskému klášteru se za újmu na jeho statcích a právech způsobených založením města dostalo jistého zadostiučiní: obyvatelé nově osazeného města museli platit klášteru poplatek z každého městiště neboli parcely (*census arearum*). Klášteru zůstaly vody, mlýny, rybníky, lesy, louky a pole a vše, co klášter vlastnil. Město bylo nadáno právem trhu, přičemž trh se konal dvakrát týdně, a to jednou v části osídlené lidmi z Kunovic a podruhé v části osídlené z Velehradu. Tržní poplatky z trhu pořádaného ve velehradské části byly součástí výnosu kláštera. Velehradský opat měl právo jmenovat rychtáře⁹⁶ a byl navíc držitelem patronátního práva městského kostela.⁹⁷

Listina z roku 1258 již mluví jednoznačně o městě a měšťanech, posiluje postavení města Hradiště. Přemysl Otakar zakládá své město pod názvem Ungarorum (Hradiště) se souhlasem opata a konventu velehradského kláštera cisterciáckého řádu kvůli nutnosti obrany země. Je zde upřesněna částka *census arearum* na 12 denárů. Městu jsou přiděleny vsi Kunovice (*Kunicz*), Ostrožská Nová Ves (*Longenczyl*) a Míkovice (*Minogwicz*) s poli, lesy kolem těchto statků, loukami, pastvinami a vším, co k těmto vesnicím patří, na deset let bez poplatků, po deseti letech zaplatí do královské pokladny na svátek svatého Martina 40 hřiven stříbra. Dále městu byl přidělen nárok na rybolov v řece Moravě u Kostelan, včetně rybářů tam sídlících.⁹⁸

V zimních měsících roku 1261 papež Alexander IV. dovolil klášteru Velehrad, aby mohl přijímat majetek a statky movité i nemovité, které bratři jako svobodné osoby zanechali při vstupu do kláštera, dále dědické podíly po příbuzných bratřích.⁹⁹ Pověřil mohučského arcibiskupa, biskupy a pomocníky, aby bránili klášter Velehrad proti narušitelům a vetřelcům.¹⁰⁰ Umožnil opatovi a konventu velehradského kláštera, aby ve

⁹⁶ Listinou z roku 1297 o toto právo přišel a rychtáře jmenoval královský podkomoří.

⁹⁷ CDM III., s. 246-248, č. 158

⁹⁸ CDM III., s. 256-258, č. 167

⁹⁹ CDM III., s. 292-293, č. 300

¹⁰⁰ CDM III., s. 293-294, č. 302

svých městech, vesnicích, grangíích a domech slavili bohoslužby.¹⁰¹ Potvrdil klášteru Velehrad desátky z majetků, které jim propůjčil biskup Robert.¹⁰²

Potvrdil majetky, které udělil klášteru Velehrad urozený Smil z Broumova (*de Brumov*) řečený ze Střílek (*Zmilo dominus Zdrilke*) k založení nového kláštera¹⁰³ – kláštera ve Vizovicích, který se stal dceřiným klášterem Velehradu.¹⁰⁴

Pověřil olomouckého biskupa, aby se zabýval navrácením zcizených statků velehradského kláštera.¹⁰⁵ Dále umožnil zakládání hrobu zakladatelů a jiných světských osob v rámci velehradského kláštera.¹⁰⁶ V neposlední řadě dovolil klášteru Velehrad, aby si podržel převzetí a poskytování některých dávek církve.¹⁰⁷

V březnu 1261 umožnil klášteru Velehrad, aby ze svých statků a dávek nemusel platit podíl.¹⁰⁸

Další listinou z března 1261 papež Alexander IV. vypočítává a potvrzuje majetek a propůjčené svobody „kláštera svaté Bohorodičky a Panny Marie na Velehradě v olomoucké diecézi.“ Bere ho pod ochranu svatého Petra a přijímá ho pod svou ochranu. Tímto listem potvrzuje privilegia, zmiňuje, že klášter je součástí cisterciáckého řádu a vypočítává majetek a statky kláštera, osady, u nichž měl klášter desátky, pole, statky, louky a pastviny, mlýny, vinice a rybníky, které byly osvobozeny od placení biskupských desátků: samo místo, na kterém se zmíněný klášter nachází se všemi příslušenstvími desátky, pozemky, statky, loukami a pastvinami (*Locum ipsum in quo prefatum monasterium situm est cum omnibus pertinenciis suis decimas terras possessiones prata et pascua*), které má ve vesnici nazývané **Velehrad** (*Welegrad*), (*decimas terras possessiones prata et pascua*) ve vesnici **Mařatice** (*Maraticz*), **Popovice** a **Popovice** (*Popowicz et Popowicz*), pozemky, statky, loukami a pastvinami (*terras possessiones prata et pascua*) ve vesnici **Kněžpole** (*Kennespole*), desátky, statky, loukami a pastvinami ve vesnici **Chvalkovice** (*Walcowicz*), **Zlechov** (*Ceichowe*), **Tupesy** (*Tupicz*), **Boršice** (*Borschicz*), statky, loukami a pastvinami ve vesnici **Kostelany** (*Costelan*), **Babice** (*Babicz*), **Vážany** (*Wasan*), **Nealu** a **Traplice** (*Traplicz*), statky, mlýny s vodou,

¹⁰¹ CDM III., s. 295, č. 303

¹⁰² CDM III., s. 297-298, č. 306

¹⁰³ CDM III., s. 298, č. 307

¹⁰⁴ Podle listiny z roku 1261 založil Smil, kastelán (*castellanus*) na Broumově, řečený ze Střílek cisterciácký klášter ve Vizovicích - CDM III., s. 313-318, č. 324

¹⁰⁵ CDM III., s. 300, č. 309

¹⁰⁶ CDM III., s. 302, č. 312

¹⁰⁷ CDM III., s. 302-303, č. 313

¹⁰⁸ CDM III., s. 304, č. 315

loukami a pastvinami (*possessiones molendina cum aquarum decursibus prata pacua*) ve vesnici **Nedakonice** (*Naconicz*), statky, desátky, vinicemi, loukami a pastvinami (*possessiones decimas vineas prata et pascua*) ve vesnici **Polešovice** (*Poelspicz*), **Břest** (*Prist*), **Potvorovice** (*Potuwaricz*), **Nenewicz**, **Klobúky** (*Clobhuc*), **Mistřín** (*Mistersinghen*), **Domanin** (*Domaninghen*), **Fryšava** (*Vriecha*), **Luebric**, **Vlkovice** (*Wulkowice*) a **Moravská Nová Ves** (*Walterswdorf*), statky, vinicemi, mlýny s vodním náhonem, loukami, pastvinami a rybníky (*possessiones decimas vineas molendina cum aquarum decursibus prata pascua et piscarias*) ve vesnici **Přítluky** (*Pritlhuc*), **Němčice** (*Nemsicz*), statky, loukami a pastvinami ve vesnici **Stěbořice** (*Stiboricz*). A zmiňuje listinu papeže Inocence III. z roku 1253.¹⁰⁹

Klášter vedl spory o majetek nejen se světskými osobami, ale i se subjekty církevního charakteru. Listina z července 1263 oznamuje, že opat Robert a celý konvent hradištského kláštera, premonstrátského řádu, a Lupinus, opat, a celý konvent velehradského kláštera, cisterciáckého řádu, se dohodli, že spor, který mezi nimi vznikl kvůli hranici mezi vesnicemi Chwalkovice (*Chwalkowicz*), které patřily klášteru na Velehradě, a Týneček (*Tynczek*), který byl v majetku kláštera Hradisko, rozhodnou jako rozhodčí urození mužové Vok, syn Drslava, *Lamberto* z Boskovic, *Boreš de Woccow*, *Denone de Skrben*, *Andrea* řečený *Cauca*.¹¹⁰

Boreš, kastelán na Rýzenburku (*Borssho castellanus in Rysenburch*), v březnu 1264 potvrdil velehradskému klášteru 12 lánů (*mansos*), které se lidově nazývají *leen*, ve své vesnici **Veliká** (*Wellica*) od svého otce Bohuslava na spásu jeho duše a duše jeho předků. A dále ustanovil, aby řečené lány a jejich majitelé bez všech výjimek v lesích, pastvinách, vodách a všech užitečných se těšili všem svobodám jako jeho poddaní a aby měli svého rychtáře, s nímž by se setkávali třikrát do roka na soudě, kterému se říká *bandich*.¹¹¹

Olomoucký biskup Bruno listinou z března 1265 oznámil, že mezi ním a opatem na Velehradě a jeho konventem se dohodlo, aby ze jmenovaných vesnic patřících ke klášteru ročně platili deset hřiven zlata v oktávě blahoslaveného Martina; jedná se o vesnice: **Břest** (*Prietz*), **Tupesy** (*Tupiz*), **Zlechov** (*Lechowe*), **Boršice** (*Borsiz*),

¹⁰⁹ CDM III., s. 304-306, č. 316

¹¹⁰ CDM III., s. 353, č. 356

¹¹¹ CDM III., s. 361, č. 361

Kostelany (*Costelen*), **Nedakonice** (*Naconiz*), **Polešovice** (*Polissowiz*), **Domanín** (*Domaningen*), **Mistřín** (*Mistersingen*), **Klobúky** (*Clobuh*), **Potvorovice** (*Potuoriz*), **Moravská Nová Ves** (*Walterdorf*), **Přítluky** (*Pritluvh*), **Němčice** (*Nempschiz*), **Lenewiz**, **Chvalkovice** (*Qualcowiz*), **Doloplazy** (*Doloplaz*), **Žalkovice** (*Zucowiz*), **Babice** (*Babiz*), **Huštěnovice** (*Vssnawiz*), **Jalubí** (*Gelube*), **Traplice** (*Trappliz*), **Velehrad** (*Wellegrad*), **Kněžpole** (*Knespole*), **Jarošov** (*Gherosowe*), **Mařatice** (*Maratiz*), obojí **Popovice** (*Popowiz utroque*), **Vážany** (*Wasan*), **Újezdec** (*Vgest*), **Sifridsdorf**, **Darkovice** (*Darcendorf*), **Píšť** (*Piess*), **Bolatice** (*Bolatiz*), **Chlebičov** (*Clebegowe*), **Hoštice** (*Hossiz*), **Stěbořice** (*Stiboriz*), **Jezdkovice** (*Iescowiz*), **Jamnice** (*Gemniz*), **Sádek** (*Zadeh*), **Labniz**, **Bratříkovice** (*Bratricowiz*), **Mladecko** (*Mladotiz*), **Jakartovice** (*Eckardi villa*), **Heřmanice** (*Hermann villa*), **Bohdanovice** (*Bohdanewiz*), **Svinov** (*Schouebrunne*).¹¹²

Listina z dubna 1267 informuje o sporu mezi opatem ve Wilhelmově a opatem Velehradu ve věci některých ročních plateb kostela v Uherčicích (*Chorcic*). *Hotizlaus* procurator, zástupce opata ve Wilhelmově, patrona kostela v Hursicích, a *Elwinus*, plebanus kostela v Hursicích, žádají olomouckého biskupa Bruna, o rozhodnutí nad placením 1 *carratus* vína, který má opat velehradského kláštera platit kostelu v Hursicích každý rok jako desátek z majetku v Uherčicích (*Chorcic*), které za těchto podmínek daroval urozený Konrád z Hardeku klášteru Velehrad podle listiny z roku 1220. Žádají tedy o 14 *carratas* za 14 let, které se velehradský opat necítil povinen zaplatit.¹¹³

Dohoda mezi klášteřem Velehrad a Heřmanem (*Hermann*) Lohenem, opavským měšťanem, o dvoře a příjmech vesnice Velké (Majoris) **Hoštice** je zaznamenána na listině ze září 1269. Opat Lupinus a konvent velehradského kláštera se domáhají svého dvora a části vesnice a důchodu ve Velkých a Malých Hošticích (*maior Hosschiz a minori*) prodaných bez souhlasu konventu panem Hartlibem, dřívějším opatem Velehradu, Hermannovi řečenému Lohen, opavskému měšťanovi, za 84 hřiven stříbra a proti právu poskytnutému českým králem Přemyslem Otakarem. Rozhodčími v této věci byli: urozený muž pan Kuno (*Cunon*), olomoucký komorník (*camerarius*) a pan *Zaschit* na straně kláštera, a na straně Hermannova pan Milota a Mracota, rytíři. Výrok rozhodčích zněl, že majetek v hodnotě: lán o výnosu 1 hřivna a lot, mlýn o výnosu půl hřivny, zahrada o výnosu půl lotu a jiné platby vynášející asi lot v Malých Hošticích případně

¹¹² CDM III., s. 372-373, č. 370

¹¹³ CDM III., s. 392, č. 389

klášteru. Klášter naopak vše, co měl ve Velkých Hošticích (maioem Hosschiz) přenechá Heřmanovi.¹¹⁴

V březnu 1270 potvrdil Přemysl Otakar II., privilegia velehradského kláštera propůjčené jeho „dědem Otakarem, českým králem a otcem Václavem, také českým králem,“ podle listiny Václava I. z roku 1232, a majetek a statky v opavské provincii, jedná se o vesnice: **Stěbořice** (*Styboriz*), **Ježdovice** (*Iezdcowiz*), **Jamnice** (*Iemviz*), **Sádek** (*Zadech*), **Hlavnice** (*Hlamviz*), **Mladecko** (*Mladodiz*), **Bratříkovice** (*Bratsicowiz*), **Heřmanice** (*Hermanstorf*), **Svinov** (*Schonnenbrvne*), **Držkovice** (*Driscowiz*), **Jakartovice** (*Ekhartsdorf*), **Bohdanovice** (*Bohdanowiz*), **Darkovice** (*Darcowiz*), **Seiffridestorf**, **Mezina**, **Píšť** (*Piesche*), **Bolatice** (*Bolatiz*), **Zábřeh** (*Zaberzi*), **Chlebičov** (*Chlebeschawe*), **Malé Hoštice** (*Minus Hosciz*) a **Jakartice** (*Minus Ekharthowiz*); a dále v **Tvorkově** (*Turcho*) 3 dvory (*curie tres*); část lesa (*et ex ista parte silue*) **Vlkovice** (*Wilcowiz*), **Libice** (*Lvbiz*), **Moravská Nová Ves** (*Waltherstorf*), **Zobicur**, **Lužice** (*Lashiz*), **Cerans**, **Žalkovice** (*Svcuwiz*), **Vherz**, **Klobúky** (*Chlobvch*), dva lány (duo lanei) v **Ořechově** (*Orechauwe*), **Valina** (*Balina*) u Znojma s vinicemi a poli, které připojil pan Jindřich z Hradce (*Ulricus de Novo Castro*) (nyní Jindřichův Hradec).¹¹⁵

Dohoda z roku 1277 řešila spor mezi klášterem hradištským a velehradským kvůli hranici vesnic Bystrovany a **Chvalkovice**. „Opat *Budis* a celý konvent kláštera hradištského, premonstrátského řádu v olomoucké diecézi, a opat *Lupinus* a celý konvent kláštera velehradského, cisterciáckého řádu, konstatují, že ve sporu, který vznikl mezi vesnicemi Bystrovany kláštera Hradiště na jedné straně a Chvalkovice kláštera Velehrad na straně druhé, o pole a křoviny ležící u těch vesnic, které dávají dohromady 4 lány, byli ustaveni rozhodčí, kteří problém zkoumali a rozhodli rozdělit sporné pozemky na poloviny a přiřadili 2 lány Bystrovanům a 2 lány Chvalkovicím.“ Pro případ, že někdo nedodrží dohodu, byla určena sankce 20 hřiven stříbra.¹¹⁶

¹¹⁴ CDM IV., s. 29-30, č. 24

¹¹⁵ CDM IV., s. 42-43, č. 34

Je připojena pečeť a jsou vypsáni svědci, mj. Mikuláš Opavský

¹¹⁶ CDM IV., s. 196-197, č. 141

Rozhodčími byli muži čestní a diskrétní pan Budizlav, děkan olomouckého kapituly, pan Alexio, probošt téhož kostela, Pardo z Horké, Heřman z Majetína (*Hermanno de Moiethin*), *Chasta de Chrelov*, Budizlav z Veselí (*Wezieli*) a jiní

Žofie (*Sophie*), manželka Bohuše (*Bohossonis*), moravského maršálka, podle přání svého manžela a svých synů Častolova (*Castolay*) a Smila (*Smilonis*), Crhy (*Cirhonis*) a Kuna (*Chunonis*) a své dcery Herky (*Herce*) dala klášteru Velehrad v červenci 1278 mlýn v **Unkovicích** (*Unnischowicz*, *Uschenowicz*), který dříve koupila od opata Lupina a bratří z Velehradu za 26 hřiven stříbra, nyní jej vrací a daruje panu opatovi a řečeným bratřím kláštera blahoslavené Panny na Velehradě na očištění a nápravu svých provinění a spásu svého manžela a výše uvedených dětí spolu s náhonem, který dosud patřil k její vesnici Nosislav (*Nozizlab*).¹¹⁷

V květnu 1287 odškodnil Drahoslav z Tvrdonic (*Drahozlaus de Twrdonice*), syn pana Mutina blahé paměti z Tvrdonic (*Twrdonicz*), velehradský klášter za způsobené křivdy dědinou **Tvrdonice** (*Twrdonicz*). Byl povinnen velehradskému klášteru 64 hřiven pro spásu duše svého otce a jiné viny, které poskvřily onen klášter, a tak davá za ty hřivny dědictví Tvrdonice (*Twrdonicz*) se vším příslušenstvím, s lesy, mlýny, pastvinami a rybníky a dalšími užitky, tak jak se jeho otec zavázal v okamžiku své smrti a Drahoslav to potvrzuje tímto psaním a přiznává se k závazku. Kromě toho nerozumně překročil meze spravedlnosti proti majetku onoho kláštera, prosí za odpuštění a slibuje klášteru sloužit.¹¹⁸

Listina z května 1287 zprostředkovává rozhodnutí ve sporu o dozor nad hospodařením, správou temporálií a dosazováním probošta v klášteře Tišnov proti velehradskému opatovi. Winrich, opat kláštera v Ebrachu (*Ebaracensis*), oznamuje, že ho otec a pan Dominik, opat kláštera Morimund vyzval k řešení v kauze kolem poskytování *temporalíí* v klášteře Porta Coelli mezi ctihodným panem L.(upinem) opatem na Velehradě na jedné straně a paní Annou, abatyší, a konventem toho kláštera na straně druhé. Záležitostí se zabývali také opati Jan z Nepomuku, Arnold ze Žďáru a Šimon z Vizovic. Rozhodlo se, že se abatyše v těchto věcech musí radit s opatem Velehradu.¹¹⁹

Problematika placení desátků olomouckému biskupství se definitivně vyřešila kompenzací v roce 1287, kdy olomoucký biskup Dětfich (*Theodericus*) přijal jako

¹¹⁷ CDM IV., s. 215-216, č. 155

K listině vydané v Olomouci byly přivěšeny pečete a byli v ní uvedeni svědci.

¹¹⁸ CDM IV., s. 330-331, č. 253

Jako dohlížitelé byli vybráni páni Soběslav z Pozlovic (*Zobiehirdum Pozlowicensem*) a Jaroslav z Buchlovic (*Iarohneuum de Buchlowicz*).

¹¹⁹ CDM IV., s. 331-332, č. 254

vyrovnání od kláštera Velehrad vesnici **Chvalkovic** místo zaplacení desátku. Ctihodný bratr pan Lupinus, opat velehradského kláštera, a jeho konvent, cisterciáckého řádu v olomoucké diecézi, s jeho předchůdcem olomouckým biskupem Brunem smluvil každoročně platit jako desátek celého opatství hřivnu, podle nové dohody olomoucké kapituly mají zaplatit vesnicí Chvalkovic (*Hwalcowicz*) s poli, loukami, pastvinami a vším příslušenstvím a s dědickým právem. „Biskup vesnici přijímá a opat a klášter už nemusí ty peníze platit a biskupovi nástupci by taky neměli ty desátky a poplatky požadovat.“¹²⁰

Příbuzní dárce se někdy zdráhali vyplnit přání a vzdát se majetku ve prospěch kláštera. Z listin se o takovém jednání dozvídáme po souhlasu s naplněním slibu. Například Blud a Jindřich (*Heinricus*) z Příbora (*comites de Vriburch*) podle přání svého otce Franca obnovili velehradskému klášteru v roce 1292 *ius patronatus* nad kostelem/farou v **Příboře** (*Vriburch*) se vším, co k té farnosti patří, a některými lesy kolem města Příbor (*Uriburch*), které pokrývají kolem nové vesnice 50 lánů, což jejich otec daroval klášteru Velehrad (svobodně, legitimně, oficiálně a nevratně).¹²¹

Potíže s dodržováním ujednání se projeví i v jednání olomouckého biskupa, takže v roce 1294 vybízeli B., vyšehradský děkan, olomouckého biskupa Theodorica, aby vůči velehradskému klášteru zachovával svobody, které byly klášteru propůjčeny apoštolskou stolicí.¹²²

Bratři Arkleb (*Hartlibus*) a Vítek (*Witigo*) z Dubna v roce 1294 připojili k velehradskému klášteru půlku vesnice **Bochoř**, kterou mu v závěti odkázal jejich otec Arkleb (*Hartlibus*) z Dubna. Darování se uskutečnilo se souhlasem paní Budislavy (*Budizlae*) jeho manželky a matky bratří, se souhlasem zmíněných bratrů a všech, kterých se to týká. Dar představuje půlku vesnice, podíl, kterému se říká Bochor, ohraničený přerovským hrabstvím a vesnicemi *Ujezd*, *Wlohuz* a *Musnicz*, získaný od jeho děda, se zahradami, poli obdělanými a neobdělanými, loukami, pastvinami, křovinami, lesy, lesy, rybníky a dalším příslušenstvím.¹²³

¹²⁰ CDM IV., s. 337-338, č. 259

¹²¹ CDM IV., s. 392-393, č. 309

¹²² CDM V., s. 16-17, č. 14

¹²³ CDM V., s. 20-22, č. 19

V únoru 1295 potvrdil Václav (II.), „z boží milosti král český, vévoda krakovský a sandoměřský a markrabě moravský,“ velehradskému klášteru privilegium svého předchůdce Boleslava, krakovského vévody, ohledně používáním soli v **Bochně**, a to důchod 80 balvanů soli ročně.¹²⁴

V dubnu následujícího roku bylo vydáno osvědčení nad solí v Bochně dané velehradskému klášteru vévodou Boleslavem (Boleslav Stydlivý) a potvrzené králem Václavem. Segota, správce paláce v Krakově, Vratislav (*Wartislaus*), kastelán tamtéž, Otto, správce paláce v Sandoměři, Mikuláš (*Nicolaus*) kastelán tamtéž, Albertus, zástupce města Krakova, potvrzují, že „blahé paměti vévoda Boleslav, který byl pánem Krakova a Sandoměře se souhlasem svých baronů z úcty a na odpuštění svých vin dal každoročně zbožným mužům cisterciáckého řádu panu opatovi a konventu na Velehradě na Moravě v olomoucké diecézi dva *bancos* soli ze svého ložiska svého v Krakově.“¹²⁵

V červnu 1297 byla uzavřena dohoda ve sporu mezi velehradským klášterem a městem Hradiště (*Redish*) o pastviny, pole a užitky v Kunovicích (*Chunitz*). Měšťané si stěžovali moravskému podkomořímu Albrechtovi na plebána v Kunovicích a opata a konvent Velehradu. Padlo rozhodnutí, že jsou v právu a že jim musí být umožněno užívání společných pastvin a lesa.¹²⁶ Město Hradiště se postupně vymaňovalo z vlivu velehradského kláštera, až došlo k jeho úplnému osamostatnění. V roce 1312 naopak slíbili rychtář (*judex*), přísežní - konšelé (*jurati*) a občané města Hradiště (*Redisch*) neškodit velehradskému klášteru v lesích a rybnících kolem opevnění města.¹²⁷

Jindřich z Hradce (*Ulricus de Novocastro*) v dubnu 1299 dal velehradskému klášteru patronátní práva (*ius patronatus ecclesiae*) nad farností ve **Slavonicích** (*Zlabnis*) s kaplí a se vším, co se k farnosti a kapli vztahuje, oficiálně a svobodně, se souhlasem své matky paní Marie na spásu duše pana Jindřicha, svého předka pohřbeného na Velehradě, a k uctění jeho památky a k získání budoucí přízně, aby se za ně a jejich předky a nástupce modlili.¹²⁸

¹²⁴ CDM V., s. 24-25, č. 24

Byly připojeny pečeteř a listina byla sepsána rukou magistra Johanna Sacena protonotaria.

¹²⁵ CDM V., s. 50-51, č. 48

¹²⁶ CDM V., s. 66-68, č. 70

¹²⁷ CDM VI., s. 48-49, č. 68

Jan, český a polský král a lucemburský vévoda, potvrdil v roce 1315 Hradišti držení vesnic Kunovice (*Conowicz*), Ostrožská Nová Ves (*Langcille*), Míkovice (*Minoquicz*), sousedící s vesnicí Velehrad - CDM VI., s. 59, č. 85

¹²⁸ CDM V., s. 108-109, č. 105

V červnu 1300 dal *Welislaus* z Ořechova velehradskému klášteru z vděčnosti a pro odpuštění svých vin a pro spásu své duše vinici, dvě zahrady a ovocný sad (*suam vineam, duas curtículas et pomerium*) v **Ořechově**. Také oznamuje, že má od pana opata a konventu kláštera Velehrad k užívání dva lány na jejich statku a po své smrti je dává se souhlasem své manželky a svých synů Velislava a Mirka (*Welizlay, Mirsezchs*) se vším příslušenstvím zpět klášteru.¹²⁹

Král Václav (II.) daroval klášteru na Velehradě v srpnu 1301 ze zvláštní náklonnosti k cisterciáckému řádu a zvláště k velehradskému klášteru a jeho opatovi a konventu, právo rybolovu na řece Moravě blízko vesnice **Kostelany** (*Costelan*) se všemi právy a příslušenstvími.¹³⁰ Rybolov v Kostelanech už byl darován velehradskému klášteru dříve, v roce 1247.

Milota z Benešova se synem Tobiášem (*Thobias*), hradeckým arcijáhнем, a vnukem Benešem (*Benesio*) v březnu 1302 daroval na spásu své duše všech svých předků a potomků a velehradskému klášteru polovinu vesnice (*dimidiam villam*) lidově nazývané **Leskovec** (*Spachendorf* nebo *Leskowec, Leschowicz*) v opavské provincii a olomoucké diecézi, všechny užitky této vesnice na loukách, v lesích a mlýnech, ve všech příslušenstvích.¹³¹

Bratři Bludo a Jindřich (*Henricus*), z Příbora (*de Uriburch*) potvrdili v červenci 1302 velehradskému klášteru 52 lánů lesa kolem města Příbor (*Uriburch*), které použili k založení nové vesnice Větrkovice (*Theoderici villa*). Jejich otec Franco z Příbora, se svojí manželkou, jejich matkou jménem Trojzlava (*Troyzlawa*), daroval klášteru Velehrad, 52 lánů lesa kolem města Příbor (*Uriburch*) k založení nové vesnice (*ad novam*

Jindřich z Hradce (*Ulricus de Novo Castro*) už v roce 1296 slíbil uznávat práva a svobody velehradského kláštera získané od českých králů Přemysla Otakara a Václava v Uherském Brodě. - CDM V., s. 53-54, č. 52

¹²⁹ CDM V., s. 121-122, č. 117

¹³⁰ CDM V., s. 128, č. 123

¹³¹ CDM V., s. 133-134, č. 129

Následující listina připojuje definování umístění a hranic vesnice. ...olomoucké diecézi, z jedné strany je obrácena k vesnici Bohdanovice (*Bohdanowice*), až po potůček řečený Moravice... CDM V., s. 134-135, č. 130

villam aedificandam). Bratři nyní toto rozhodnutí přijímají a potvrzují. A žádají zřízení jednoho oltáře v klášteře a sloužení mši za jejich spásu.¹³²

V roce 1306 byla sepsána dohoda kvůli sporu mezi klášteřem velehradským a vizovickým (smilheimským) o majetku v **Plešovci** (Plespicz), který velehradský opat slíbil vizovickému klášteři bez souhlasu svého konventu. Vystupuje zde tedy opat Jindřich (*Henricus*) a konvent Velehradu na jedné straně a pan Walther jeho podřízený opat z Vizovic (*Smilheimu*) a tamější konvent na straně druhé ve sporu kvůli statkům a právům, loukám, pastvinám, rybníkům, lesu a jiným majetkům patřícím k řečenému dědictví. Problém byl postoupen generální kapitule, a poté otcům pánům Johannovi a Arnoldovi opatům kláštera v Plasech a Žďáru. Z obou stran byli vysláni zástupci. Po zralé úvaze a prozkoumání práv obou stran byl vynesena rozsudek, že výše zmíněný majetek patří ke klášteři Velehrad.¹³³

Raimund s z Lichtenburka (*Remundu de Lichtenburg*), nejvyšší lovčí v Čechách a na Moravě, ve shodě s privilegiem Přemysla Otakara I. zajistil v roce 1306 lesy velehradského kláštera od cizí správy (*ab alieno regimine eximit*).¹³⁴

¹³² CDM V., s. 143-144, č. 137

¹³³ CDM V., s. 197-199, č. 188

¹³⁴ CDM V., s. 203, č. 191

A ustanovil, aby nikdo bez jeho svolení nebyl vpuštěn do lesů zbožných mužů opata a konventu Velehradu. Jeho předchůdce, jeho strýc Štěpán z Dívčích Hradů (*Stenko de Moybeuerik*) ho o tom informoval a také připojil k listině svou pečeť.

Shrnutí držby nemovitého majetku v tabulkách a mapách

Náplní práce je také vynést zjištěné informace o stavu majetku velehradského kláštera ve sledovaném období (1202-1420) do map. Jako podklady pro kartografické zpracování jsem vybrala 4 listiny, které potvrzují vyjmenované lokality jako majetek kláštera Velehrad. Pro mapy, kromě první, jsem vytvořila tabulky zaznamenávající vesnice, které se v dotyčné listině vyskytují, a to v původním tvaru z listiny, v současném znění názvu a doplněné poznámkami o umístění u lokalit, které zanikly nebo jsou příliš vzdálené, a proto nebyly zahrnuty do zobrazované oblasti. Ne vždy se jedná o celou vesnici, někdy byla klášteru darována půlka nebo část vsi. Nebo měl klášter v dané lokalitě ve vlastnictví pozemky, domy, mlýn, vinice a jiný majetek. Lokality v tabulkách jsou opatřeny pořadovým číslem, aby byl snadno zjistitelný počet lokalit zmiňovaných v listinách.

Připojuji také tabulky k listinám vypočítávající majetek kláštera ve vztahu k placení desátků a shrnující přehled z období 14. a počátku 15. století, kdy se už listiny vypočítávající větší počet lokalit vztahujících se k velehradskému klášteru nevyskytují.

K sestavení map jsem využila Mapový lexikon obcí¹³⁵, z něhož je zřejmé, kde byly hranice pozemků vztahujících se k jednotlivým vesnicím. Pomocí map můžeme sledovat, jak se cisterciáci snažili postupně scelovat územní majetek kolem kláštera na Uherskohradištsku a později také na Opavsku.

Mapa č. 1 ilustruje obdarování kláštera při jeho založení podle listinného falza, které se hlásí do roku 1202. Podle této listiny daroval moravský markrabě Vladislav Jindřich klášteru statky, které předtím koupil. Jednoznačně lze identifikovat vesnice **Huštěnovice, Zlechov, Boršice a Kostelany**. Nejasnosti ale panují u lokalizování statku kolem zpustlého **kostela sv. Jana**. Dříve panoval názor, že se jedná o hřbitovní kostelík sv. Jana u farního kostela sv. Michala ve Starém Městě – původně trhová ves Veligrad. Toto umístění by ale odporovalo zvyklostem při zakládání cisterciáckých klášterů. Jiní badatelé soudí, že se tento kostel nacházel v Modré u Velehradu. V mapě je zanesena trhová ves Veligrad – dnes Staré Město u Uherského Hradiště. Záměrem mapy bylo ukázat umístění prvotních klášterních statků v jejich vzájemné propojenosti.

¹³⁵ *Mapový lexikon obcí*, 1968

Ze schématické mapy je patrné, že Kostelany, Veligrad (Velehrad, dnešní Staré Město) a Huštěnovice se nachází v úrodné nivě řeky Moravy, která je místy široká až 6 km. Za vesnicemi Zlechov a Boršice se terén zvolna zvedá do Vážanské vrchoviny, s plošinami.¹³⁶ Zvlněný terén s jižními svahy představoval výhodnou polohu pro zakládání vinohradů.

Huštěnovice byly starobyrou vsí, která stávala původně v trati zvané Huštěnůvky, na vyvýšenině hrazené vodou a bažinami. Cisterciáci později založili na výhodnějším sušším místě novou osadu s podlouhlou návší tvořenou dvěma řadami usedlostí a opatřenou na výjezdových cestách závorami (branami), na což odkazuje název polní trati Přebraňa. Klášter měl ve vsi grangii Nový dvůr.¹³⁷

Zlechov se nachází v blízkosti míst, kde archeologové objevili slovanské sídliště. Obyvatelstvo se věnovalo zemědělství a pastevectví. V okolí obce byly založeny vinohrady.¹³⁸

Boršice jsou poprvé zmíněny v souvislosti s velehradským klášterem. Cisterciáci založili ve vsi menší statek a vysadili vinice, jak o tom svědčí názvy tratí Dolní Staré hory a Horní Staré hory. Ves byla osídlena německým obyvatelstvem. Ve vsi je z pozdějších let zaznamenána existence dvou mlýnů.¹³⁹

Kostelany se připomínají v r. 1131 v listině (CDB 115),¹⁴⁰ kdy tu popluží náleželo ke kostelu ve Spytihněvi. Obyvatelé vesnice ležící na březích řeky Moravy se věnovali rybnářství a zemědělství. V okolí vesnice se nacházely lesy, o čemž svědčí nejen zaznamenané spory mezi klášterem a jeho sousedy, ale i název novější části obce - Paseka.¹⁴¹

¹³⁶ Hrabec, J., Mikula, F., Stratil, K.: *Chřiby*. Turistický průvodce. Uherské Hradiště 1998, str. 13

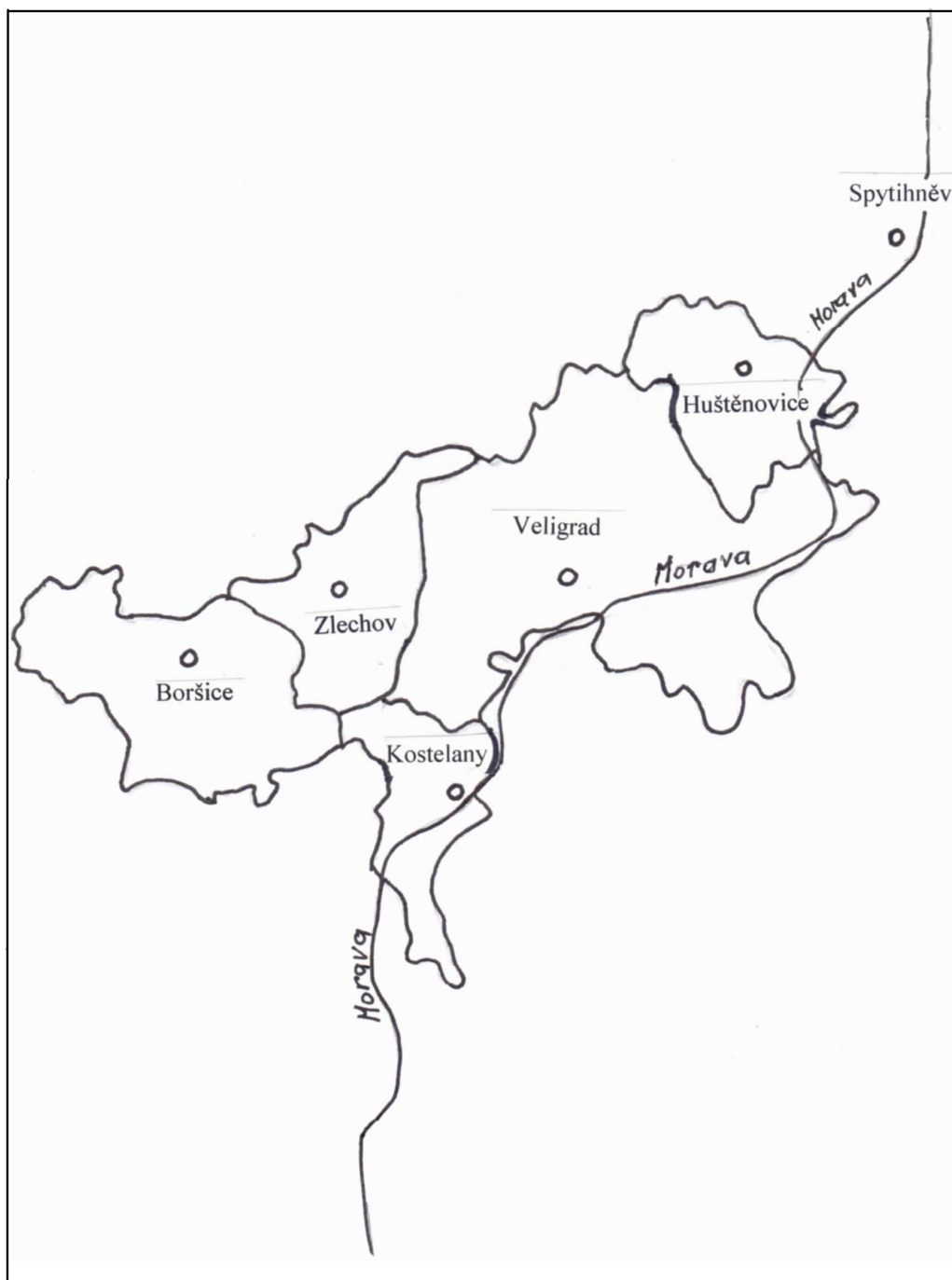
¹³⁷ *Uherskohradištsko*, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1982, str. 512-516

¹³⁸ Tamtéž, str. 730-732

¹³⁹ Tamtéž, str. 453-456

¹⁴⁰ CDB I., s. 116-123, č. 115

¹⁴¹ *Uherskohradištsko*, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1982, str. 534-5

Mapa č. 1: Majetek kláštera Velehrad při jeho založení

Záměrem **map č. 2 a 3** je zaznamenat vývoj držby pozemkového majetku od založení kláštera až do poslední čtvrtiny 13. století, kdy dosáhl klášter největšího rozkvětu. Vzhledem k roztržitosti majetku je do map zaznamenána jen držba v okolí kláštera a v druhé hospodářsky silné lokalitě – na Opavsku.

Ucelený záznam o stavu majetku přináší listina Přemysla Otakara I. z roku 1228, kterou vydal při příležitosti vysvěcení klášterního kostela. K původním vesnicím přibývají další lokality v širším okolí kláštera, dále na Břeclavsku, na Opavsku, Přerovsku, Olomoucku, Brněnsku, Znojemsku a lokality, které se nepodařilo identifikovat. Vesnici **Jarošov** získal klášter od olomouckého kanovníka Sifrida v roce 1220 a ve stejném roce vesnici **Skoršice**. Ve výčtu z roku 1228 ale nenajdeme **Žalkovice** věnované roku 1221 Vladislavem Jindřichem a darované statky od arcijáhna Radoslava – část vesnice **Hoštice**, pozemky v **Kladrubech** a tři mlýny, zahrada, dům a lány v **Opavě**. Naopak o některých vesnicích slyšíme už v roce 1220, kdy olomoucký biskup Robert klášteru věnoval desátek z **Velehradu** (Staré Město), obou **Popovic**, **Kněžpole**, **Chvalkovice**, **Zlechov**, **Tupesy**, **Boršice**, **Kostelany**, **Nedakonice**, **Polešovice**, **Přítluky**, **Babice**, **Huštěnovice**, **Újezdec**, **Břest**, **Potvorovice** a **Stěbořice** na Opavsku. Zajímavé je, že se ve výčtu objevuje později zaniklá ves **Záblažany/Záblacany**. Archeologický výzkum v 70. letech minulého století lokalizoval tuto obec v těsném sousedství Polešovic. Jednalo se o řemeslně-zemědělskou obec zaměřenou na pěstování obilí a současně byly nalezeny důkazy o provozování hutnictví železa. Zánik obce by bylo možné dát do souvislosti s rozvojem Polešovic a přesídlováním obyvatelstva do této nové lokality.¹⁴²

Tabulka č. 1: Majetek kláštera podle listiny z roku 1228

Číslo	Název původní	Název nynější	Poznámka
Uherskohradištsko			
1	Welegrad	Velehrad	trhová ves, nyní Staré Město
2	Costelen	Kostelany	ves
3	Polisowiz	Polešovice	ves
4	Borschiz	Boršice	ves
5	Vgezd	Újezdec	ves
6	Zlechow	Zlechov	ves
7	Vschenowiz	Huštěnovice	ves
8	Maretiz	Mařatice	ves
9	Poppowiz superius	Popovice	ves
10	Poppowiz inferius	Popovice	ves
11	Knesopole	Kněžpole	ves
12	Cwenowicz	Kunovice	ves
13	Trapleiz	Traplice	ves
14	Jarosschove	Jarošov	ves
15	Wasan	Vážany	ves
16	Tupez	Tupesy	ves
17	Zetokowiz	Cetechovice	ves

¹⁴² *Polešovice 1595-1995*, Historická společnost Starý Velehrad, Olomouc 1995, s.32-43

18	Mistin	Mistřín	ves
19	Brizowitz	Vřesovice	ves
20	Theshane	Těšany	ves, Zdounecko
21	Barice	Bařice	ves, Zdounecko
22	Domankowiz	Domanín	ves
23	Babiz	Babice	dvůr
24	Zpittingniv	Spytihněv	kaple
25	Passlawiz	Pačlavice	2 popluží, Zdounecko
Opavsko			
26	Zdeboriz	Stěbořice	ves, Opavsko
27	Biescha	Píšť	ves, Opavsko
28	Opava	Opava	dva dvory
Břeclavsko			
29	Vneschowiz	Unkovice	ves
30	Corsitz	Skoršice	ves
31	Nempschiz	Němčice	ves
32	Britteluche	Přítluky	ves
33	Podwin	Podivín	dvůr
Zaniklé obce			
34	Syrodki		zaniklá ves, neznámá lokalita
35	Parissowiz		zaniklá ves Parišovice, neznámá lokalita
36	Zablazan	Záblacany/Záblažany	zaniklá ves u Polešovic
37	Sescha		zaniklá ves, neznámá lokalita
38	Tuorchowe		zaniklá ves Tvorkov
39	Otradiz		zaniklá ves, neznámá lokalita
40	Massitz		zaniklá ves
41	Biscopiz		zaniklá ves, neznámá lokalita
42	Potworiz	Potvorovice	zaniklá ves u Podvorova
Ostatní oblasti			
43	Briezt	Břest	Přerovsko
44	Unischove	Uničov	mlýn a domy
45	Nuoluosdi	Komárov	nyní součást Brna
46	Brno		dvůr
47	Brieschane	Břežany	pozdější název Fryšava, Znojensko
48	Chwalkowic	Chvalkovice	ves, Olomoucko
49	Welika	Velká nad Veličkou	pozemek, Strážnicko

Z předchozí tabulky je zřejmé, že na majetek na Opavsku v roce 1228 čítal jen doložené 3 položky. Tento skrovný základ se však postupně rozrůstal. Majetek v **Opavě** a vesnice **Stěbořice** jsou zmíněny již v roce 1220. Vesnice **Píšť** se v listině z roku 1228 objevuje poprvé.

Nejvíce lokalit se v roce 1228 nachází kolem kláštera. V bezprostředním okolí se na pravém břehu Moravy vytvořil tzv. klášterní újezd, který byl ohraničen na severu říčkou Pečkou, na západě kamenem, kterému se říkalo Králův stůl, dále k hoře zvané Skála, kolem lesa u Újezda, směrem na Polešovice až po ostrov v Moravě – Nedakonice.

Cisterciáci na Velehradě se snažili o koncentraci majetků v okolí kláštera, což jim umožňovalo správu vlastněných statků.

V roce 1228 se na Břeclavsku zmiňuje 5 lokalit, z nichž **Přítluky** se objevují znovu v roce 1244 a **Němčice** v roce 1247. V **Podivíně**, v **Přítlukách** a v **Němčicích** měl klášter dvůr a v **Přítlukách** pěstoval také vinnou révu.

V roce 1250 vydal papež Inocenc IV. listinu, kterou vzal velehradský klášter pod svou ochranu a potvrdil mu privilegia, svobody a majetek. V této listině již nejsou nejspíše zmíněny vsi Vřesovice, Bařice, Spytihněv, Pačlavice, Unkovice, část Brna-Komárov a Velká. Neobjevily se zde také Chvalkovice, které jsou ale uvedeny v následujícím výčtu v roce 1261. Naopak přibyly: **Doloplazy**, které klášter získal v roce 1234 od langheimského opata; zaniklá ves **Vlkovice**, kterou daroval klášteru Václav I.; **Roštín**, **Vacnovice**, **Kunovice**, **Vřesina**, zaniklá ves **Libice**, **Povel** u Olomouce, **Lužice**, lokality, které se nepodařilo identifikovat a nové vesnice na Opavsku. A jsou zmíněny **Žalkovice**, které v předchozí listině chyběly.

Tabulka č. 2: Majetek kláštera Velehrad podle listiny z roku 1250

Číslo	Název původní	Název nynější	Poznámka
1	Welerat	Velehrad	Staré Město
2	Costelen	Kostelany	ves
3	Polisowicz	Polešovice	ves
4	Borcicz	Boršice	ves
5	Vgest	Újezdec	ves
6	Ceichowe	Zlechov	ves
7	Vstenevicz	Huštěnovice	ves
8	Maratici	Mařatice	ves
9	Popowicz	Popovice	ves
10	Popowicz	Popovice	ves
11	Cnespole	Kněžpole	ves
12	Conowicz	Kunovice	ves
13	Jarosove	Jarošov	ves
14	Wasan	Vážany	ves
15	Tupici	Tupesy	ves
16	Priest	Břest	ves
17	Potworiz	Potvorovice	ves
18	Nemscicz	Němčice	ves
19	Zetogewicz	Cetechovice	ves
20	Misterin	Mistřín	ves
21	Stiboricz	Stěbořice	ves
22	Tisan	Těšany	ves
23	Vrisan	Břežany	ves

24	Briduch	Přítluky	ves
25	Domanin	Domanín	ves
26	Babice	Babice	ves
27	Turkowe		zaniklá ves Tvorkov
28	Otrawicz		neznámá lokalita
29	Wisew	Uničov	ves
30	Sucowicz	Žalkovice	u Chropyně
31	Doloplaz	Doloplazy	ves
32	Rostin	Roštín	ves
33	Naconicz	Nedakonice	ves
34	Wacenowicz	Vacenovice	ves u Vracova
35	Altbrunna	Staré Brno	uvedeno jako ves
36	Lubicz		zaniklá ves Libice u Břežan
37	Wlkowicz		zaniklá ves Vlkovice u Břežan
38	Ieskendorf	Jezdkovice	ves, Opavsko
39	Hlawenicz	Hlavenice	ves, Opavsko
40	Scadecz	Sádek	Opavsko
41	Iamenicz	Jamnice	část Stěbořic, Opavsko
42	Ekkardisdorf	Jakartovice	ves, Opavsko
43	Hermansdorf	Heřmanice	ves, Opavsko
44	Bratrigsdorf	Bratříkovice	ves, Opavsko
45	Mladotsdorf	Mladecko	ves, Opavsko
46	Clebiczstowe	Chlebičov	ves, Opavsko
47	Hoscicz	Velké Hoštice	ves, Opavsko
48	Balaticz	Bolatice	ves, Opavsko
49	Piscz	Píšť	ves, Opavsko
50	Sibodesdorf	Životice	ves, Opavsko
51	Had	Hať	ves, Opavsko
52	Darkendorf	Darkovice	ves, Opavsko
53	Wiczlasic		neznámá lokalita
54	Cremon		neznámá lokalita
55	Pauwel	Povel	ves u Olomouce
56	Luscicz	Lužice	ves
57	Bebuc		neznámá lokalita

Z výše uvedeného výčtu vyplývá, že majetek kláštera na Opavsku se do roku 1250 výrazně rozrostl. Měla na tom podíl také kolonizace, již se v této oblasti cisterciáci věnovali. Druhá část v názvech nových vesnic -dorf svědčí o tom, že vsi byly zakládány německými osadníky. První část složeniny může být odvozena od jména lokátora, rychtáře nebo některého člena velehradského konventu. Například název dnešních Jakartovic zněl původně Ekkardisdorf, tedy ves Ekkardova. Stejně tak se můžeme domnívat, že dnešní Heřmanice – Hermansdorf zakládal nějaký Heřman.¹⁴³

Listinou z roku 1261 vzal papež Alexander IV. klášter Velehrad pod svou ochranu a vypočítává majetek kláštera, u něhož má klášter desátky, pole, statky, louky, pastviny,

¹⁴³ Hurt, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. 1205-1650*, 1934, s. 51-52

mlýny, vinice a rybníky. Kromě již vesnic známých z minulých listin, zde můžeme nalézt nový název **Waltersdorf**, jedná se o nynější Moravskou Novou Ves. Z názvu lze usuzovat, že se jedná o kolonizační obec. V listině se opět vyskytují i vesnice, které se nepodařilo přesně určit.

Tabulka č. 4: Majetek kláštera, který je podle listiny papeže z roku 1261 osvobozen od biskupských desátků

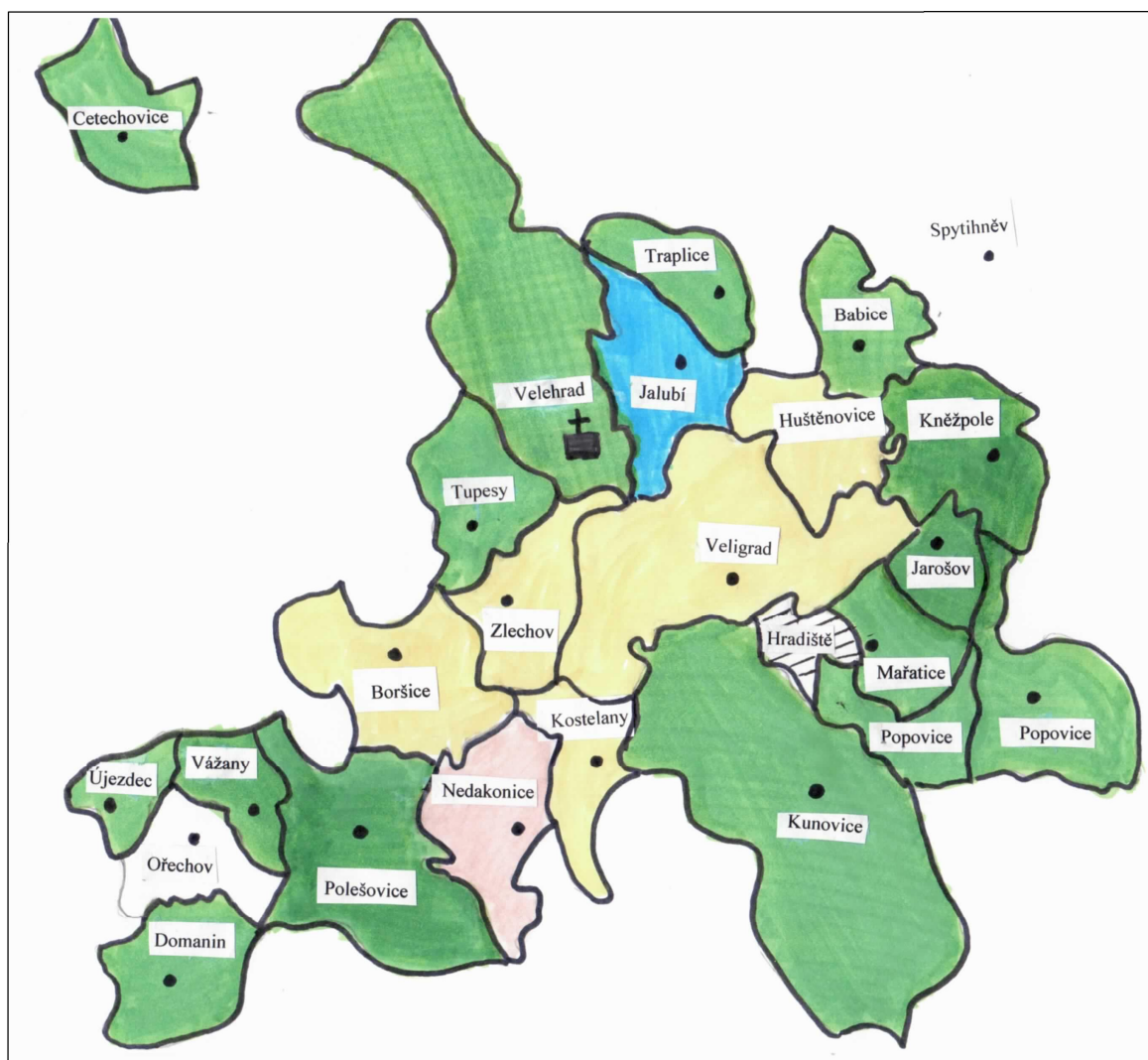
Číslo	Název původní	Název nynější	Poznámka
1	Welegrad	Velehrad	Staré Město
2	Costelen	Kostelany	ves
3	Polespitz	Polešovice	ves
4	Borchicz	Boršice	ves
5	Ceichowe	Zlechov	ves
6	Maraticz	Mařatice	ves
7	Popowicz	Popovice	ves
8	Popowicz	Popovice	ves
9	Kennespole	Kněžpole	ves
10	Traplicz	Traplice	ves
11	Wasan	Vážany	ves
12	Tupicz	Tupesy	ves
13	Mistersinghen	Mistřín	ves
14	Domaninghen	Domanín	ves
15	Babicz	Babice	ves
16	Naconicz	Nedakonice	ves
17	Prist	Břest	ves Přerovsko
18	Walcowicz	Chvalkovice	ves Olomoucko
19	Walterstoph	Moravská Nová Ves	ves Břeclavsko
20	Nemsicz	Němčice	ves Břeclavsko
21	Stiboricz	Stěbořice	ves Opavsko
22	Pritlhuc	Přítluky	ves Břeclavsko
23	Clobhuc	Klobouky	ves u Brumovic
Zaniklé obce			
24	Potumaricz	Potvorovice	zaniklá ves u Poddvorova
25	Wulkowicz		zaniklá ves Vlkovice
26	Nenewicz		neznámá lokalita
27	Vriecha		neznámá lokalita
28	Luebric		neznámá lokalita
29	Nealu		neznámá lokalita

Desátků se týká i listina z roku 1265, podle které se olomoucký biskup Bruno dohodl s opatem a konventem velehradského kláštera, že mu z vyjmenovaných statků bude ročně odvádět souhrnný desátek deset hřiven zlata. Nově se objevují vesnice **Jalubí** a **Bohdanovice**.

Tabulka č. 5: Majetek kláštera Velehrad podle listiny z roku 1265

Číslo	Název původní	Název nynější	Poznámka
1	Welegrad	Velehrad	Staré Město
2	Costelen	Kostelany	ves
3	Polissowiz	Polešovice	ves
4	Borsiz	Boršice	ves
5	Vgest	Újezdec	ves
6	Lechowe	Zlechov	ves
7	Vssnawic	Huštěnovice	ves
8	Maratiz	Mařatice	ves
9	Popowiz superius	Popovice	ves
10	Poppowiz inferius	Popovice	ves
11	Knespol	Kněžpole	ves
12	Trapliz	Traplice	ves
13	Gherosowe	Jarošov	ves
14	Wasan	Vážany	ves
15	Tupiz	Tupesy	ves
16	Prietz	Břest	ves
17	Qualcowiz	Chvalkovice	ves
18	Potutoriz	Potvorovice	ves
19	Nempschiz	Němčice	ves
20	Zucowic	Žalkovice	ves
21	Mistersingen	Mistřín	ves
22	Stiboriz	Stěbořice	ves
23	Piess	Píšť	ves
24	Pritluch	Přítluky	ves
25	Domaningen	Domanín	ves
26	Babiz	Babice	ves
27	Iescowiz	Jezdkovice	ves
28	Gemniz	Jamnice	ves
29	Eckardi villa	Jakartovice	ves
30	Hermann villa	Heřmanice	ves
31	Bratricowiz	Bratříkovice	ves
32	Mladotiz	Mladecko	ves
33	Clebegowe	Chlebičov	ves
34	Hossic	Hoštice	ves
35	Bolaticz	Bolatice	ves
36	Darcendorf	Darkovice	ves
37	Waltersdorf	Moravská Nová Ves	ves
38	Sifridsdorf		neznámá lokalita
39	Doloplaz	Doloplazy	ves
40	Gelube	Jalubí	ves
41	Nacone	Nedakonice	ves
42	Zadech	Sádek	ves
43	Labniz		neznámá lokalita
44	Bohdanewiz	Bohdanovice	ves Opavsko
45	Schouebrunne	Svinov	ves
46	Lenewiz		neznámá lokalita
47	Clobuch	Klobouky	ves

Mapa č. 2 : vývoj majetkové držby v klášterním újezdu

Vysvětlivky

- Majetek při založení kláštera
- Majetek zmíněný v listině z roku 1228
- Majetek zmíněný v listině z roku 1250
- Majetek zmíněný v listině z roku 1265

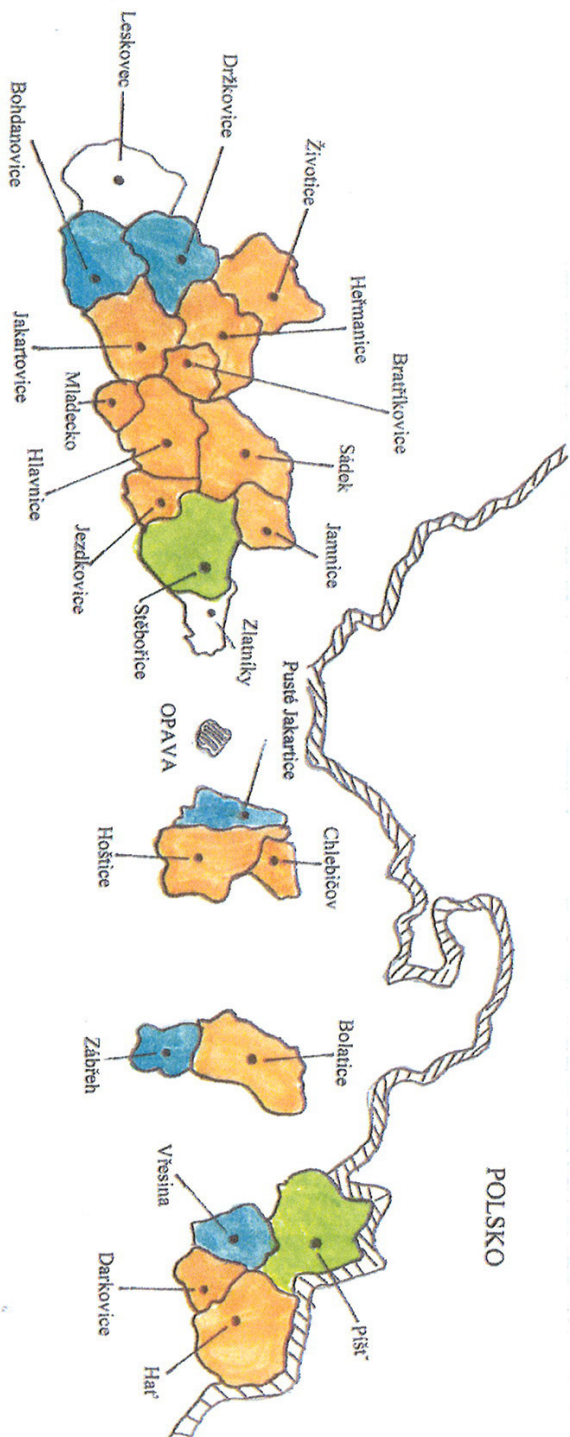
Přemysl Otakar II. listinou z roku 1270 potvrdil privilegia daná velehradskému klášteři jeho dědem a otcem a majetek a statky v opavské provincii a v dalších lokalitách. Na Opavsku lze najít 20 lokalit. Vesnice **Seifridesdorf/ Sifridsdorf** byla také výsledkem kolonizace v dané oblasti, ale není zřejmé, kde přesně se nacházela. Velké Hoštice ztratil klášter podle dohody z roku 1269 ve prospěch Heřmana Lohena. Můžeme zde opět najít zaniklé obce a vesnice, které nebylo možné identifikovat.

Tabulka č. 6: Majetek kláštera Velehrad převážně na Opavsku podle listiny z roku 1270

Číslo	Název původní	Název nynější	Poznámka
1	Styboriz	Stěbořice	zahrnuto v listině r. 1228
2	Lezdcowiz	Jezdkovice	ves
3	Lemniz	Jamnice	ves
4	Zadech	Sádek	ves
5	Hlamniz	Hlavnice	ves
6	Mladodiz	Mladecko	ves
7	Bratsicowiz	Bratříkovice	ves
8	Hermanstorf	Heřmanice	ves
9	Schonnenbrunne	Svinov	ves u Klimkovic nyní součást Ostravy
10	Driscowiz	Držkovice	ves
11	Ekhartsdorf	Jakartovice	ves
12	Bohdanowiz	Bohdanovice	ves
13	Darcowiz	Darkovice	ves
14	Mezina	Mezina	ves
15	Piesche	Píšť	ves, zahrnuta v listině r. 1228
16	Bolatiz	Bolatice	ves
17	Zaberzi	Zábřeh	ves u Bolatic
18	Chlebeschawe	Chlebičov	ves
19	Minus Hosczi	Velké Hoštice	ves
20	Minus Ekhartowiz	Pusté Jakartice	ves
Zaniklé obce			
21	Seifridestorf		neznámá lokalita na Opavsku
22	Wilcowiz		zaniklá ves Vlkovice u Břežan
23	Lubiz		zaniklá ves Libice u Břežan
24	Zobicur		neznámá lokalita
25	Cerants		neznámá lokalita
26	Uherz		neznámá lokalita
27	Turchow		3 dvory
Další oblasti			
28	Svcuwiz	Žalkovice	ves
29	Waltherstorf	Moravská Nová Ves	ves
30	Lashiz	Lužice	ves u Hodonína
31	Chlobuch	Klobouky	ves u Brumovic
32	Orechau	Ořechov	2 lány
33	Balina	Valina	vinice a pole u Znojma

V porovnání se situací na Opavsku podle listiny z roku 1250 už nejsou zmíněny vesnice Hať a Životice. Nově se objevují vesnice **Svinov** – dnešní část Ostravy; **Držkovice**; **Bohdanovice**, zmíněné už v listině z roku 1265; **Zábřeh**, **Mezina** a kolonizační vesnice Minus Ekhartowic - dnešní Pusté **Jakartice**. Z mapy č. 3 lze vypožorovat snahu o zcelování majetků také na Opavsku.

Mapa č. 3: Majetek kláštera na Opavsku

- Majetek zmíněný v listině z roku 1228
- Majetek zmíněný v listině z roku 1250
- Majetek zmíněný v listině z roku 1270

VII. Majetkový vývoj kláštera Velehrad za vlády Lucemburků

V listinách týkajících se velehradského kláštera se o dynastické změně na českém trůně dozvídáme v roce 1315, kdy král Jan Lucemburský osvobodil opata a konvent kláštera Velehrad a lidi zdržující na jejich statcích na Moravě i na Opavsku z moci a jurisdikce královských úředníků. Udělil jim privilegium, aby „opat, bratři a lidé řečeného kláštera ve městech a vesnicích a v místech veřejných (*forensibus*) nebyli zatýkáni, zadržováni, dávání do zástavy, zabaveni, a nijak trápeni.“ Potvrdil také privilegia předchozích českých králů. Rovněž zakázal lesníkům a jiným úředním osobám na Moravě, aby řečenému opatovi a konventu v lese kolem Buchlovic (*Buchlowicz*), kterému se lidově říká *Grecz* a v dalších lesích tohoto kláštera na Moravě a na Opavsku, kladli překážky.¹⁴⁴

Z listin ze 14. století lze vypožorovat zhoršení ekonomické situace kláštera a pustnutí vsí, což klášter řešil pronájmy, většinou na dobu života pronajímatele. Poprvé se s pronájmem můžeme setkat v roce 1317, kdy si Otto řečený z Parče (*Parczs*) starší pronajal od kláštera Velehrad zpustlou vesnici **Moravská Nová Ves** (*Waltersdorf*) se všemi právy a příslušenstvím, rozumí se s lesy, loukami, poli, pastvinami a rybníky (*silvis, pratis, agris, pascuis, piscacionibus*) za 50 hřiven (*marcis*) nejvýše na tři životy (*ad tres vitas*) jeho a jeho dvou synů Kadolda a Ottona. Slíbil splnit několik podmínek: například, že onu vesnici neumístí na jiných statcích kláštera. Ve jmenované vesnici má klášter dvůr (*curiam*) se 4 lány, kam se bude odvádět desátek, obilí se zde vymlátí a odveze do klášterního dvora v Podivíně nebo v Potvorovicích. Otto měl mít k dispozici 7 rybářů. Během 8 let užívání dostane jako podíl polovinu desátku. Po 8 letech případně celý desátek z užívání/sklizně klášteru. *Ius patronatus* nad onou vesnicí bude stále patřit klášteru. Po své smrti a smrti svých synů se zavazuje vrátit tu vesnici podle všech práv a podmínek „bez všech úskoků“ klášteru.¹⁴⁵

¹⁴⁴ CDM VI., s. 61-62, č. 88

¹⁴⁵ CDM VI., s. 91, č. 118

Jako svědci jsou uvedeni: pán *Ruthonis*, komorník Moravy (*camerarius Moravie*); pán *Ulrice de Ronberch*, soudce provincie brněnské (*zudarius provincie Brunnensis*); pán *Hertwitz de Lichtenstein*, pan *Welezlai de Ursehau*, soudce provincie břevclavské (*zudarius provincie Braczlawiensis*); jeho syn *Kadold*. K listině byly přivěšeny pečete

Přesko (*Przescho de Grecz*), purkrabí opavského Hradce, listinou z roku 1320 oznámil, že od velehradského opata pana Friderika a konventu kláštera přijal na dobu svého života opuštěnou vesnici **Darkovice** (*Darkowicz*) k osazení (*desertam fundandam locanda*) za těchto podmínek: v řečené vesnici má zřídit dvůr se 2 lány, kde na spásu své duše slibuje každý rok zaplatit vše z desátku. Zmíněný dvůr se vším movitým i nemovitým majetkem a se všemi plodinami na polích náhradou za shovívavost nad svými hříchy nabízí klášteru Velehrad a dále slibuje, že ve vsi znovu vybuduje mlýn na onom místě, kde byl rybník náležící k **Seifridsdorfu** (*Sifridtsdorfu*). Ze 14 jiných lánů se po splnění osmi let zavazuje platit polovinu poplatku na svátek svatého Martina a svatého Jiří mučedníků za všech okolností každý rok. Jestli nebude po osmi letech vesnice plně obsazena, jeho investice bude ztracena.¹⁴⁶

Dochoval se větší počet listin týkajících se sporu o hranice lesů u Polešovic, Nedakonic a Kostelan a o rybolov v Kostelanech. V srpnu 1320 bylo v Ořechově písemně zaznamenáno svědectví *Weleslai* z Ořechova, bývalého soudce (*zudarius*) v Bzenci, Alberta ze Zdounek (*Donka*), bývalého komořího (*camerarius*) moravského a správce královských lesů, a Ingrama z *Ungersbergu*, kastelána v Bzenci o hranici lesů a o rybolovu v **Polešovicích**, **Nedakonicích** a **Kostelanech** patřícím velehradskému klášteru. Listina je adresována muži ctihodnému a zbožnému panu Janovi (Jo.), opatovi kláštera skotského ve Vídni a ochránci velehradského kláštera. *Welecslaus de Urichau* žádá o zajištění práva a spravedlnosti pro klášter blahoslavené Panny Marie na Velehradě. Podává svědectví pod přísahou, že zmíněné 3 lesy, které se dotýkají Polešovic, Nedakonic a Kostelan (*Polshwicz, Nacanycz, Gostelan*), vesnic řečeného kláštera, patří se vším příslušenstvím klášteru. Odvolává se na skutečnost, že král Václav II. daroval tomu klášteru se všemi svobodami rybolov v Kostelanech v jeho přítomnosti a v přítomnosti všech urozených Čechů a Moravanů. Prohlašuje, že si toto pan Zdislav ze Šternberka (*Zdeslaus de Sternberg*) bez práva a soudního rozhodnutí násilím zabral.¹⁴⁷

V září téhož roku následuje další listina, v níž *Weleslaus* vyznává pod přísahou, že hranice řečených lesů a obvod velehradského kláštera jsou v pravdě vyjádřeny v privilegiích králů a papežů daných onomu klášteru. Ty mezníky tvoří potůček Pečka

¹⁴⁶ CDM VI., s.122-123, č. 156

Bude také dohlížet a pomáhat správci dvora ve Stěbořicích. Postará se o poddané z Darkovic. Pokud by nemohl dodržet podmínky, zaplatí z peněz, které má v městě Opava. Pečetě připojili a jako svědci jsou uvedeni: Mikuláš, vévoda opavský, vznešení pánové Bohuš z Hrabyně (*Bokonis de Chrabarn*), Jaroslav (*Geroslai*), jeho bratr *Spazmanni de Benesochaw*, Frideric z Radyně (*de Radyn*) opavští měšťané

¹⁴⁷ CDM VI., s. 126, č. 162

(*Beczca*), který teče na severu, na západě je milník/kámen řečený Králův stůl (*Cralobztul*), vrch jménem Skála (*Scala*), pak hranice obchází Újezd a Polešovice (*Polshwicz*) a dosahuje přes ostrov na Moravě ke vsi Nedakonice.¹⁴⁸

V září 1320 podali na Velehradě svědectví o rybolovu a lesích v Kostelanech náležících k velehradskému klášteru také plebáni.¹⁴⁹

Z Vídně reagoval téhož roku Johannes, z boží milosti opat kláštera svaté Marie Skotské ve Vídni (*Abbas Ecclesie Sancte Marie Scottorum in Wienna*), ochránce kláštera Velehrad a pověřil olomouckého biskupa Konráda (*Chunrado*), aby přiměl Zdislava ze Šternberka k vrácení rybolovu a lesů, které násilím uchwátíl. Oznamuje, že se dozvěděl skrze důvěryhodné svědky o potížích opata a konventu Velehradu, cisterciáckého řádu v olomoucké diecézi. Pečlivě vyšetřil dvě listiny s pečetěmi šlechticů a kleriků. Zpráva obsahovala sdělení, že pán Zdislav ze Šternberka rybolov v Kostelanech a lesy vztahující se k vesnicím Polešovice, Nedakonice a Kostelany násilím zabral proti Bohu a spravedlnosti a zadržuje je. Pověřuje olomouckého biskupa Jana, aby dříve řečeného šlechtice přísně napomenul a přiměl ho k tomu, aby řečené lesy a rybolov řečenému opatovi a konventu vrátil bez újmy. Buď se dosáhne přátelského uspořádání do dne svatého Martina nebo od té doby vejde v platnost exkomunikace pro jednotlivé dny Páně a svátky.¹⁵⁰

¹⁴⁸ CDM VI., s. 126-127, č. 162

Albertus ze Zdounek (*Donca*) dříve *Camerarius Maraviae* a správce královských lesů (*magister silvarum regiarum*) po úvaze říká a připojuje se pod přísahou, že všechno výše psané je pravda a potvrzuje se, aby bylo zapsáno a zveřejněno a známo o zmíněných lesích, že od založení patří ke klášteru velehradskému. Onen rybolov v Kostelanech on sám na příkaz výše řečeného krále Václava svou rukou tomu klášteru přiřadil. Odvolává se na to, že po 24 roků držel hrad královský Buchlov a na potvrzení svých tvrzení připojuje svoji pečeť. Dále se připojuje *Pardussius de Scherdicz* člen městské rady a soudce v Bzenci (*iuratus terre sui iudicii Provincialis v Bisencz*) a potvrzuje, že všechno výše řečené je veřejné a notářsky ověřené a nejpravdivější a potvrzeno jeho pečetí. *Igramus*, kastelán v Bzenci (*Castellanus v Bisencz*) řečený z Ungerspergu, dřívější komorník moravský (*camerarius moravie*) také prohlašuje, že všechno výše řečené je pravdivé a veřejné a notářsky ověřené a potvrzené

¹⁴⁹ CDM VI., s. 128-129, č. 167

Oznamuje se tímto listem, že *Manco*, břeclavský děkan (*decanus Braslaviensis*), *Gerhardus, Nicolaus, Stanislaus, Theodoricus, de Jesav, de Bisencz, de Redisch, de Polishwicz et de Schaicz eccleciarum rectores* listinu pana Václava, nejjasnějšího šestého českého krále viděli bez překážek, bez zrušení, bez zkažení v kterékoliv části a s pravou pečetí. Následuje citace této listiny. Rovněž potvrdili, že viděli také listinu papeže Alexandra čtvrtého a celé církve představeného (pontifika) a také listinu pana Otakara nejjasnějšího pátého českého krále, která byla nepoškozená, neporušená a nezrušená v žádné své části a papežská bula byla prava a jako pravé byly shledány i pečetě. Soudí tedy, že je zřejmé a potvrzené, že pan Zdislav ze Šternberka nespravedlivě a násilně zabral (*intramisit se*) lesy a rybolov kláštera Velehradu a zadržoval lesy leží u vesnic rozumí se Polešovic, Nedakonice a Kostelany, patřících ke klášteru od nepaměti a rybolov, který před několika lety daroval klášteru král. K potvrzení listiny jsou připojeny jejich pečetě

¹⁵⁰ CDM VI., s. 129-130, č. 168

V listopadu 1320 došlo ve Znojmě ke konečnému rozhodnutí mezi klášteřem Velehrad a dědici měšťana Palmeraria ve věci svahu (návrší) blízko Znojma. V listině magister Stephanus, arcijáhen (*arcidiákon*) znojemský, a Stanislav, konšel (*scabinus*) a měšťan (*civis*) tamtéž, oznamují, že mezi opatem Friderikem a konventem velehradským, cisterciáckého řádu v olomoucké diecézi, na jedné straně a dědici Palmaria, znojemského měšťana, rozumí se jeho manželkou a syny na straně druhé vznikl spor. Byla dána stížnost ve věci návrší **Valiny** (*Baline*) blízko Znojma naproti hoře svatého Hypolita. Hranice návrší vymezuje potůček, který stéká v dolní části Valin (*Baline*) a říká se mu *Grednicz* a teče na délku od hradeb města k mlýnu Nadlarii vedle cesty svatého Polita. Předmětem sporu jsou desátek a poplatky (*decima et servicio*) z vinic a sadů pěstovaných na onom svahu. Na straně kláštera vystupuje pan Jan, opat skotského kláštera ve Vídni, ochránce kláštera Velehrad. A na druhé straně je Petr řečený mlynář, měšťan znojemský. Mlynář tvrdí, že mu ho dal král Václav II. v přítomnosti Petermanni *Judicis*, Burschonis, *Magistri Ciuium Znoyme*, a v přítomnosti Stanislava, Mikuláše řečeného *Phanczagel*, Rudliniho syna Friderica kožešníka, Konráda Havennarij, konšela tamtéž, kteří tvrdí, že Velehradu dotýčný svah nepatří. Obrátili se proto na znojemské úředníky, aby byli rozhodčími a smířčími soudci, aby se dosáhlo vzájemné dohody. Bylo rozhodnuto, že ten svah s částí *Baline* se všemi právy a příslušenstvím, rozumí se desátek, *jure montis* a poplatky, patří klášteřu. Avšak pro dobro a mír určili, aby klášter z vinice, které klášter na tom svahu vysadil, požíval celý desátek a Petrovi s jeho dědici přenechá *jus montis* a peněžní dávky. Bez povolení opata a konventu nemohou je prodat nebo pronajmout.¹⁵¹

V roce 1321 se znovu objevuje svědectví Alberta ze Zdounek, správce královských lesů o hranicích lesů patřících k velehradskému klášteřu. Albertus na vědomost dává všem a každému, že když byl správcem lesa *Greczne* a lesů na Moravě za nejjasnějšího pana Václava, českého a polského krále, obdržel od „toho pana Václava“ hrad Buchlov (do správy) a vymezil hranici mezi lesy patřícími v tom místě králi a velehradskému klášteřu. Podává svědectví, že hranice jde říčkou Pečkou (*Beczca*) na severu, na západě je kámen, který je nazýván Králův stůl, dále hora, která se jmenuje Skála, potom kolem lesa u vesnice Újezd a kolem Polešovic a přes ostrov směrem k Moravě. Určují se hranice mezi **Polešovicemi**, **Nedakonicemi** a **Huštěnovicemi** (*Stenicz*). Vedou hranice lesů vztahujících se ke **Kostelanům** a těch náležících k Huštěnovicím a Kunovicím (*Kunicz*).

¹⁵¹ CDM VI., s. 131-132, č. 173

Jsou zmíněny sankce za porušení, připojeny jejich pečete a pečeť opata, a jsou uvedeni svědci.

Kláster vlastní také lesy a rybolov u **Jarošova**, (*Geroschaw*), **Kněžpole** (*Knespuel*) a **Babic** (*Bawicz*). Klásteru byla udělena jistá privilegia. Václav (II.), král český a polský se svým synem (Václav III.) králem uherským prodléval po 18 dní v onom klášteře s mnohými urozenými šlechtici moravskými a českými, a jako kompenzaci opatovi a konventu ze své vděčnosti dal svůj rybolov na řece Moravě kolem vesnice Kostelany (*Gostelan*) se všemi právy a příslušenstvími. Zdislav ze Šternberka tyto majetky násilím okupuje.¹⁵²

Mikuláš, vévoda opavský, listinou z června 1322 potvrzuje velehradskému klásteru vlastnictví vesnice **Doloplazy** mezi Olomoucí a Přerovem. Oznamuje, že jeho předek, markrabě moravský, panu Friderikovi, opatu klásteru Velehrad, cisterciáckého řádu, daroval čtyři lány ve vesnici Doloplazy mezi městy Olomoucí a Přerovem se všemi užitky, požitky, výnosy a právy držby. Toto dává a potvrzuje dobrovolně z vděčnosti a náklonnosti a pro spásu a očištění své duše.¹⁵³

V červnu 1322 byla na Velehradě konečně uzavřena dohoda mezi panem Zdislavem ze Šternberka a klásterem Velehrad, která definitivně vyřešila spor o rybolov u Kostelany a lesy u Polešovic a Nedakonic. Zdislav starší ze Šternberka, Zdislav mladší ze Šternberka, olomoucký sudí (*czude*) a komorník (*camerarius*), Štěpán (*Stephanus*) z Holic, syn dříve řečeného Zdislava, přiznávají, že vedli spor se zbožnými muži, panem Friderikem opatem a konventem klásteru na Velehradě, o rybolov u Kostelany a lesy u Polešovic a Nedakonic. Po rozumné úvaze se shodli s opatem a konventem klásteru, že hranice bude stanovena u doliny, které se říká *Cladecz*, mezi poli u vesnice Polešovice a poli z druhé strany k vesnici řečené *Arena...* a k louce Čertova louka (*Czirtowaluca*). Slibují, že se nadále vystříhají každé špatnosti (*malicia*) a podvodu (*dolo*).¹⁵⁴

O nepříznivé finanční situaci klásteru svědčí skutečnost, že musel Velehrad postupně přikročit i k pronajímání platů. Poprvé se tento jev objevuje v případě brněnského měšťana Mauritia, který v červenci 1323 oznamuje, že ho opat Friderik a

¹⁵² CDM VI., s. 134-135, č. 177

¹⁵³ CDM VI., s. 154-155, č. 206

¹⁵⁴ CDM VI., s. 155-156, č. 207

Pečetě připojili Konrád (*Conradus*), biskup olomoucký, Zdislav starší ze Šternberka a jeho synové, ctihodný pan magistr Štěpán (*Stephani*), *doctoris decretorum Znoymensis archidiaconi tractatoris* vyjednávač. Vznešení pánové, pán Albert ze Stěnic (*Alberti de Sdenicz*), Beneš z Bohuslavic (*Benessij de Bohuzlawicz*), jeho bratr Vok (*Wockonis fratris ipsus de Budisswicz*), *Pardus de Scherdicz*, et *Nicolai de Blissicz*, soudce břeclavský.

konvent kláštera Velehrad pověřil vybírat jistý poplatek na Starém Brně pro velehradský klášter.¹⁵⁵

Protivec z Buchlovic (*Buchlauicz*) listinou z května 1324 prohlašuje, že převzal od opata Friderika a konventu kláštera Velehrad 8 lánů **ve vesnici Lužice** (*Luschicz*) za určitý poplatek na dobu svého života. Byly mu propůjčeny s tím, že je během prvních osmi let osadí, a bude mít v držení bez poplatku, po osmi letech zaplatí dříve řečenému opatu a konventu jednu čtvrtinu hřivny pražských grošů *denariorum moravici* každý rok na svátek blahoslaveného Martina biskupa. Po jeho smrti se těch osm lánů zase vrátí klášteru.¹⁵⁶

Z roku 1331 pochází dohoda ve sporu mezi hradištskými měšťany a klášterem Velehrad o novém postavení mlýna. Rozhodčí posoudili spor z obou stran a učinili rozhodnutí. Opat a konvent kláštera Velehrad budou opatrovat mlýn, jako to dělali dosud, a měšťané Hradiště jsou povinni novou výstavbou umístit svůj mlýn tak, aby mlýn nepředstavoval žádné nebezpečí pro klášter. Měšťané jsou povinni platit dříve řečenému opatovi a konventu kláštera Velehrad jednu a půl hřivny každoročně na svatého Martina. Pokud by někdo porušil ujednání, musí zaplatit 100 hřiven do královské pokladny.¹⁵⁷

¹⁵⁵ CDM VI., s. 173-4, č. 233

Osoby duchovní i světské jsou povinny zaplatit svůj poplatek z vlastnictví na Starém Brně - z vinic jednu hřivnu grošů pražských moravské váhy, z pohostinství (*hospitantibus*) čtvrtinu hřivny (*fertones*), z polí roční desátek z úrody nebo polovina čtvrtiny hřivny (*medium fertonem*), za hradby od Miloty plebana kostela Blahoslavené Panny na Starém Brně jednu čtvrtinu hřivny, z nového kláštera polovinu jedné čtvrtiny hřivny od Nikolase, syna Cristiani, druhou polovinu čtvrtiny hřivny z místa, třetí polovinu čtvrtiny hřivny z mlýna, který Goblinus měšťan Brna má v držení, pátá polovina jedné čtvrtiny hřivny se dvěma groši z polí toho mlýna, které zanechal Alramus, měšťan brněnský, *tercium medium fertonem* z těch polí dává celý desátek, desátek dříve řečený Milota plebanus nabývá každý rok po dobu svého života z donace kláštera Velehrad, desátek po smrti Miloty se podle zákona vrátí zpět klášteru. Z toho místa jedna čtvrtina hřivny, kterou Russo měšťan brněnský na dobu svého života měl v držení z ohrady (*pomerio*) kolem mlýna Henslini Russonis, polovina hřivny z 11 *curticulis*, z hospodářského dvora druhá polovina hřivny bez lotu, z vinic jedna hřivna, z polí tři loty, z jiných polí tři groše, ze závěti Berchtolda, který byl soudce na Starém Brně blahé památky tři čtvrtiny hřivny a (jeden) lot (*tres fertones et lotonem*), které konventu na speciální náhradu (útěchu) odkázal, z mlýna Hierslini měřice (*modium*) pšenice, měřice ovsu, Henslinus ve Starém Městě soudce a sládek jeden lot, s opravami a užitky.

Mauricius po dobu svého života dříve řečený poplatek má na svátek svatého Martina biskupa od dříve řečeného opata a konventu.

Svědci jsou Gotfrido převor (*priore*), Paulo podpřevor (*supprior*), Alberto sklepník (*cellarius*), bratři a mniši velehradského kláštera, Nicolao hradištský plebán, Wernhardo a Mathia Barthussio a Ebrano, měšťané brněnští (*civibus Brunensibus*).

¹⁵⁶ CDM VI., s. 197, č. 261

¹⁵⁷ CDM VI., s. 319-320, č. 416

Johannes de Ror soudce (*Judex*), *Henricus Stubenmerius*, *Barthussius*, *Conradus*, *Poerliczerius*, *Henselinus*, *Smelczelinus Thamarus*, *Henselinus*, *Wiffo*, *Henselinus de Thuznawicz*, *Nicolaus Reczerius*, *Gebhardus de Clobucz*, *Dietelius Carnifex* *necnom Henricus* notář (*notarius*), měšťtí soudci v Brně oznamují, že probíhá

Johannes řečený Paduanus, olomoucký generální vikář, v říjnu 1333 rozhodl spor mezi bratrem Peregrinem z premonstráckého kláštera Louka v olomoucké diecézi, plebánem z Prahovic (*Prahowicz*), a bratrem Petrem z cisterciáckého kláštera Velehrad ve věci desátku. Bylo rozhodnuto, že desátek patří velehradskému klášteru. Pokud by některá strana porušila rozhodnutí, zaplatí pokutu.¹⁵⁸

Vévoda Mikuláš Opavský prohlásil v květnu 1334, že přijal od kláštera Velehrad rybník ležící v **Seifersdorfu** k obnově. Nejdříve na vědomost dává spolu se zbožnými muži konventu kláštera Velehrad, že rybník nácházející se ve vesnici Seifersdorf (*Sifridesdorf*) ležící na jeho území se protrhl. Poté, co byl takto zničen a v krátkém čase opuštěn, což už trvá nějaký čas, není klášter schopen rybník obnovit. Uzavřel proto s klášterem dohodu, že se toho rybníku ujme, opraví ho a věnuje mu patřičnou péči a bude ho užívat nejvýše po dobu svého život a po smrti ten rybník se všemi právy odkáže zmiňovanému klášteru.¹⁵⁹

Od roku 1334 se v listinách objevuje Karel IV. jako markrabě moravský. V květnu 1334 potvrdil markrabě Karel velehradskému klášteru hrdelní právo ve **Velkých Němčicích** (*Nemczicz Magno*). Poukazuje na to, že již předtím ho potvrdil jeho otec. A pověřil své barony, purkrabí a úředníky, aby klášter chránili před obtížemi.¹⁶⁰

V roce 1334 se vévoda Mikuláš Opavský vzdal pro nápravu své duše svého práva na dva lány, které má velehradský klášter ve **vesnici Žalkovice** (*Schukowicz*) a které náleží právně k jeho hradu v Hradci (*Grecz*), a tím je zprostil všech povinností. V listině se prohlašuje, že klášter tyto lány získal od českého krále Přemysla Otakara.¹⁶¹

V následujících letech vydal Karel IV. jako markrabě moravský pro velehradský klášter několik listin. Na konci srpna 1334 dovolil markrabě Karel velehradskému

spor mezi zbožnými muži Friderikem opatem a konventem Velehradu na straně jedné a hradištskými měšťany na straně druhé ohledně nové výstavby mlýna.

K listině byly připojeny pečete města Brna a Hradiště.

¹⁵⁸ CDM VI., s. 356-357, č. 466

¹⁵⁹ CDM VII., s. 9, č. 11

Na závěr připojuje pečeť, aby listině dal právní platnost.

¹⁶⁰ CDM VII., s. 11, č. 14

¹⁶¹ CDM VII., s. 18, č. 24

K listině, kterou napsal Petr de Mestendor, notář jeho dvora, připojil Mikuláš Opavský svou pečeť.

klášteru používat dřevo z markraběcích lesů na stavbu a jako palivo přes purkrabího hradu Buchlov. Pro potvrzení listiny připojil svou pečeť.¹⁶²

V srpnu následujícího roku osvobodil markrabě Karel v Brně opata a konvent kláštera Velehrad a také lidi v jejich správě od povinnosti oznamovat zabití nebo zranění, která se stala na jejich statcích. Klášter si tyto věci můžete řešit ve vlastním zmocnění. Ustanovuje tedy, aby *zudarios* a provinční soudci (*provinciarum judes*) současní a budoucí klášter a jeho lidi proti jeho rozhodnutí neobtěžovali.¹⁶³

O několik dní později téhož roku v Uherském Brodě potvrdil markrabě Karel lidem patřícím k velehradskému klášteru už dříve obdržené výsadynařizující, aby žádný šlechtic neprovozoval lov na jeho statcích a nenaháněl divokou zvěř v jeho správě. Dále přiznal výsadu, že nemuseli platit žádné mýto nebo poplatek z jejich potravin nutných k živobytí a dalších potřebných věcí. Svobody (*libertates*) propůjčuje opatovi a klášteru dobrovolně, potvrzuje, schvaluje a ratifikuje je. Nařizuje šlechticům, aby si nevynucovali pohostinnost v řečeném klášteřem, a svým úředníkům (*theloniariis*) v Bzenci (*Bisencensii*), Vracově (*Wraczouiensi*), Přerově (*Prerouiensi*) a v Hulíně (*in Hulina*), aby dodržovali darované imunity a nevybírali poplatky a nijak lidi patřící ke klášteru neobtěžovali.¹⁶⁴

Na den sv. Alžběty (19. listopadu) 1337 potvrdil (*ratificare*) a schválil (*approbare*) markrabě Karel v Brně velehradskému klášteru na žádost ctihodného opata Václava privilegia, která jim propůjčil jeho otec Jan, český král a vévoda lucemburský, v roce 1315 listinou: *Johannes dei gracia boemie et polonie rex etc. Datum Brune VI. nonas marcii anno domini 1315, regnorum vero nostorum anno quinto*. Protože markrabě Karel nechtěl otcovy úmysly zmenšit, ale obohatit a vzhledem k šlechtetnosti zbožných mužů, souhlasil s články řečeného privilegia *de verbo ad verbum* a vyjímá klášter a jeho lidi z jurisdikce šlechticů a zemských úředníků. Z vlastní přízně přidal, že klášter nemusí posílat lidi na stavbu hradu nebo města (*castrorum civitatu municionum*). Potvrzuje i dva články z privilegia „svého předka pana Otakara, krále českého, vévody rakouského, štyrského a korutanského, markraběte moravského,“ které dal zmíněnému klášteru.¹⁶⁵

25. března 1338 propůjčil markrabě Karel vesnici **Fryšava** (Vrischow) patřící klášteru Velehrad tržní právo. Touto listinou také stanovuje a rozhoduje, aby dříve řečený klášter v tom městečku měl pranýř a šibenici (*cippum et patibulum*), aby mohl trestat a činit rozsudek v případě zločinu a zlých skutků, kterých se dopustili lupiči, zloději a žháři,

¹⁶² CDM VII., s. 19-20, č. 26

¹⁶³ CDM VII., s. 50-51, č. 69

¹⁶⁴ CDM VII., s. 51-52, č. 72

¹⁶⁵ CDM VII., s. 122-123, č. 175

lidé prostého původu nebo rustikálního (rolníci), konvrši nebo laici, ti, kteří podléhají klášterní jurisdikci, ti nejsou vázáni na pravomoc provinciálních soudců (*zudarium provincialium*) nebo viliků (*villicis*), kteří vykonávají spravedlnost v zemi moravské. Ale vladkové nebo osoby vojenské a urozené (*nobiles*), kteří se dopustí na území tohoto kláštera provinění, budou přiděleni řečeným provinciálním soudcům, vilikům a úředníkům země moravské. To se týká i dvou vesnic **Libice** (*Lubicz*) a **Vlkovice** (*Wulkquicz*).¹⁶⁶

V březnu 1338 potvrdil markrabě Karel opatovi Václavovi a konventu velehradského kláštera privilegia, která dal klášteru jeho předek král Přemysl Otakar v r. 1228. Navíc k počtě Panny a z vděčnosti potvrzuje opatovi a konventu kláštera na Velehradě imunity a svobody. Ustanovuje, že lov zvěře a zvířat v lesích (*silvis, nemoribus et forestaria*) řečeného kláštera není dovolen, a chce dohlížet v budoucnu na ochranu a dobro řečeného kláštera.¹⁶⁷

V období Velikonoc (11.dubna) 1339 osvobodila městská rada města **Znojma** dům kláštera Velehrad od všech dávek.¹⁶⁸

¹⁶⁶ CDM VII., s. 142, č. 194

Pan Karel, prvorozený syn českého krále a markrabě moravský, všem přítomným a budoucím, kteří by zkoumali tuto listinu, po rozvaze oznamuje, že se objevila nutnost, aby mnohý vděk provázel ty, kteří slouží Kristu a opovrhují požitky tohoto světa a patří do řádu blahoslaveného Bernarda - cisterciáků a poskytují pravý obraz zbožného života a vzor. Je třeba vyhovět žádostem kláštera blahoslavené Panny Marie na Velehradě, cisterciáckého řádu, který má jeho vděk, aby lidé náležící ke klášteru požívali jeho přízeň a měli z ní užitek (*proficiant*). Ze své pravomoci nařizuje a dovoluje, aby se v budoucnu ve vesnici Fryšava (*Vrischow*) patřící k dříve řečenému velehradskému klášteru, která se později stala městečkem (*oppidum*), každý čtvrtek konal trh a to má být zavedeno (na věčné časy) (*perpetui temporibus*). Dává lidu toho městečka ve dnech trhu (*diebus forensibus*) možnost ke zlepšení situace (*emendi*) nebo k příležitosti k prodeji svých věcí (*vendendi res suas*).

¹⁶⁷ CDM VII., s.143-145, č. 196

...Já Přemysl, který také Otakar, třetí král český, velehradskému klášteru, cisterciáckého řádu, atd... roku 1228...v 33. roku naší vlády, psáno rukou notáře Hermanna. Klášter reprezentuje opat Albert. Markrabě Karel vyslyšel prosby opata a řečené privilegium a všechny svobody ratifikuje a potvrzuje (*ratificamus et approbamus*) a nařizuje, aby znění tohoto privilegia bylo dodržováno. A k dovršení své přízně a k zamezení poškozování ustanovuje, aby opat a konvent pro jejich dobro měli na Moravě pranýř a šibenici (*cippum a patibulum*), aby mohli trestat a činit rozsudek v případě zločinu a zlých skutků, kterých se dopustili lupiči, zloději a žháři, lidé prostého původu nebo rustikálního (rolníci), konvrši nebo laici, ti, kteří podléhají klášterní jurisdikci, ti nejsou vázáni na *zudarius provincialibus* nebo *vilicis*, kteří vykonávají spravedlnost v zemi moravské. Ale vladkové nebo osoby vojenské a urozené *nobiles*, kteří se dopustí provinění na území tohoto kláštera, budou přiděleni řečeným provinciálním soudcům (*zudarium provincialium*) s vilikům (*villicorum*) a úředníkům země moravské

¹⁶⁸ CDM VII., s. 166-167, č. 230

Jako zástupci města jsou jmenováni Albert toho času soudce a Nicolaus *albus*, řádný purkmistr *magister civium*, Mitscho, Otto Gnadleinstorfer, Ekhardus Fritscho, Hertwicus, Ditricus, Pridwiczer, Nicolaus Linerij, Ditricus, Holik, Cristmannus, Hartmannus, Jacobus, Nagenkamp, konšelé, a celá městská rada ve Znojmě. Dávají na vědomí že zbožným mužům panu Václavovi opatovi a konventu kláštera Velehrad po zralé úvaze a ze zvláštní přízně, kterou chovají k jejich domu, dávají najevo zvláštní vděčnost tomuto klášteru, který má v obci v držení kupecký dům (*domum mercatoriam*), a osvobozují jej od všech a

Listinou z října 1340 věnoval na Velehradě Bruno (Bunio) řečený z Dražovic (Dreswicz) se svou manželkou Vojslavou (*Woyslaba*) při plném vědomí (*mei juris et rerum mearum libera abens administracionem consideram sapientis bonorum operum*) v závěti klášteru Velehrad a konventu svůj dvůr (*curiam*) v dnes zaniklé vsi Šenhofy (**Schonhof**) (na Kyjovsku) se všemi poplužími, poli a pastvinami a loukami a stavbami (*structuris*) a 4 lány ležícími u té vesnice, se všemi užitky, úrodou na tom dvoře a dotyčných lánech. Přeje si být pohřben na území kláštera.¹⁶⁹

Některé donace nepředstavují části vesnic nebo pole, ale mohou to být naturální nebo peněžité dávky. Například v říjnu 1340 oznámili dědicové Wynanda, rychtáře v Uherském Brodě (*Ungaricalis Brode*), obého pohlaví, že jsou povinni zaplatit 16 talentů vosku ctihodnému panu opatovi velehradskému a jeho konventu splatných každý rok na svátek všech svatých jako nájemné z důchodu v Uherském Brodě.¹⁷⁰

V únoru 1341 souhlasila Wojslava (*Woyslawa*) vdova po Brunovi z Dražovic spolu se svým synem *Wulczkonem*, dědicem dříve řečeného Brunona, s darováním dvoru **Šenhof** (*Schonhof*) se všemi poplužími (*araturis*), poli, plodinami, pastvinami, loukami a stavbami a 4 lánů, které náleží k tomu dvoru se všemi jejich příslušenstvími a užitky, „podle závěti vzpomínaného Brunona jejího manžela a otce řečeného syna pro spásu jejich duši (*pro salute animarum nostrarum*).“¹⁷¹

Získaný dvůr Shonhof klášter vztápětí pronajal. Hynek z Nechvalína (*Nachalen*) řečený Bluda oznamuje v listině z července 1341, že od opata Václava a konventu kláštera svaté Marie na Velehradě dostal do správy na 8 let dvůr **Šenhof** (*Schonhof*) s poplužími, poli, pastvinami a loukami příslušícími ke dvoru a právy; a se 4 lány, které náleží k oné vesnici, za věrnou službu a podporu. Slibuje klášteru prokazovat ochotně

jednotlivých dávek, přidružených poplatků a obtíží, které by mohli postihnout tamní osoby, a ten řečený dům výjimají z vazeb a z poplatků uvnitř města. Poddaní, kteří se se svými věcmi uchylují do domu (kláštera) se mohou těšit jejich plné ochraně a svobodám. Požadují také, aby jejich nástupci toto uspořádání dodržovali. Pro potvrzení byla k listině připojena pečeť města.

¹⁶⁹ CDM VII., s. 211, č. 292

Přidává pečeť. Jako svědci jsou uvedeni: čestní muži města Brna, rozumí se Mathias a Dietlinus Mauricij, a Colyna z Dirshzlawicz.

¹⁷⁰ CDM VII., s. 211, č. 293

¹⁷¹ CDM VII., s. 224, č. 307

Pečetě připojili vznešení muži pan Stephani Yngrami de Chunicz, Woitiechonis de Betraw Ade de Bleswicz a dříve řečený manžel a otec

pomoc, spravovat a řídit dvůr kláštera Schonhof za těchto podmínek: čtyři roky bude spravovat dvůr bez poplatku a po dalších čtyřech letech dvůr předá „bez překážky“ opatovi. Dvůr je ochoten obnovit a vybavit inventářem, na což se náklady vyšplhají k sumě 6 hřiven a na opravu nebude klášter nucen vynaložit žádné peníze. Kdyby Hynek zemřel během těch let bez naplnění dohody, tak se dvůr s lány vrátí klášteru „bez všech překážek.“¹⁷²

Karel (IV.), jako markrabě moravský, nařídil v červenci 1341 prelátům, baronům, urozeným, rychtářům (*judicibus*) a přísežným (*juratis*) měst (*civitas*) a městeček (*oppidum*) a jiným úředníkům v markrabství moravském, aby dohlédli na to, že žádný z lidí uprchlých (*subterfugere*) ze statků opata a konventu velehradského kláštera a žádajících o přijetí nebyli přijati jinými pány bez zaplacení určité sumy klášterní daně.¹⁷³

Sezama a Mrakeš z Chýlic (*Zezema de Chilez, Mraczo de Chilez*) a Víšek z Vlachovic (*Wiszcko de Wlachowicz*) listinou z května 1343 oznamují, že jsou povinni vyplatit zbožným mužům ctihodnému otci panu Atleovi opatovi a konventu kláštera Velehrad pro spásu duše zesnulých otce a bratra, rozumí se Stephana a Ulricha z Kunovic (*de Chunowicz*) 17 hřiven pražských grošů, počítáno 4 kopy grošů za hřivnu. Slibují a zaručují se plnit dluh takto: polovina - 9 hřiven se má zaplatit na svátek sv. Michala a 9 hřiven, tj. zbývající část, na svátek svatého Jiří.¹⁷⁴

Jitka (*Jutta*), vdova po Rupertovi ze Sušice (*Suzichcz*), odkázala klášteru a konventu blahoslavené Panny Marie na Velehradě v roce 1344 při plném vědomí na radu svých příbuzných a se souhlasem svých synů Dluhomila a Jaroslava k zajištění a spáse své duše a svých předků (*predecesorum*) ve své vesnici, která se jmenuje **Sušice**, 1 lán o výnosu 1 hřivna ročně. Jako protislužbu si přeje, aby byla po smrti převezena do kláštera, kde by byla pohřbena, a klade si podmínku, aby ten majetek mohli její synové a dědicové znovu vykoupit od kláštera za 10 hřiven pražských grošů moravské váhy (*moravici ponderi*) počítané.¹⁷⁵

¹⁷² CDM VII., s. 244-245, č. 340

Svědky byli vznešení mužové, rozumí se pánové Stephani de Chunowicz, Wockonis de Holnstayn, Chuneonis de pelwicz, jejichž pečeti byly připojeny.

¹⁷³ CDM VII., s. 241-242, č. 335

¹⁷⁴ CDM VII., s. 344, č. 475

¹⁷⁵ CDM VII., s. 399, č. 551

Výběr dávek a platů, které měl velehradský klášter na Starém Brně byl od roku 1345 svěřen konventu kláštera Maria Saal na Starém Brně, který listinou z tohoto roku oznamuje, že se zavazuje vybírat platby konventu kláštera Velehrad, cisterciáckého řádu v olomoucké diecézi, který má na Starém Brně a kolem Starého Brna pole, vinice, sady (*ortus*), zahrady (*orticullus*) a jiné majetky (*possessionibus*), které patří k tomuto klášteru od jeho založení, za državy 11 hřiven denárů pražských grošů, počítáno kopa a 4 groše za hřivnu, a 10 grošů a 2 měřice: 1 měřice pšenice (*triticum*) a 1 měřice ječmene (*hordeum*) každý rok na svátek blahoslaveného Gala. V listině jsou jmenovány sestry Katerina, abatyně, Alžběta, převorka, Klára, podpřevorka, Katerína, celleraria a celý konvent kláštera Aulle Sancte Marie blízko Brna, cisterciáckého řádu v olomoucké diecézi.¹⁷⁶

Ve stejný den potvrdil konvent kláštera Velehrad - Atleus opat, *Nicolaus* převor, *Nicolaus* podpřevor (*supprior*), *Johannes* (*cellerarius*), *Nicollaus et Eisenricus* pokladník (*bursario*) a celý konvent velehradského kláštera, že souhlasí s roční dávkou 11 hřiven denárů pražských grošů, počítáno kopa a 4 groše za hřivnu a 10 grošů a 2 měřic pšenice a ječmene od ženského kláštera Maria Saal na Starém Brně, založeného „blahé paměti paní Elizabeth, z boží milosti českou a polskou královnou“, na předměstí města Brna, za statky, které jsou na Starém Brně a kolem Starého Brna - pole, vinice, sady a zahrady a další majetky (*possessiones*), které se vztahují k založení (*fundacione*) velehradského kláštera a patří k nim privilegia. Sestry budou platit každoročně na svátek blahoslaveného Galla.¹⁷⁷

Olomoucký biskup Jan (*Johannes*) v dubnu 1347 oznámil, že na dobu svého života obdržel od pana Atlea opata a konventu kláštera Velehrad vesnice **Zdislavice** (*Zdislavsdorf*) a **Větrkovice** (*Dietrichsdorf*) a statky ležící blízko jeho hradů Hukvaldy (*Hokenwald*) a *Schowenstein*, které jsou opuštěné a pusté (*desolate*). Chce také obnovit tyto statky. Statky v řečených vesnicích bude podle dohody s panem opatem a konventem 8 let užívat bez poplatku (*plenaria libertate gaudebunt elapsis*), poté získá pan opat a konvent kláštera běžný poplatek. Po biskupově smrti se ty vesnice a statky a jeden

Svědci: vznešení mužové, její synové Dluhomil a Jeroslaus, Slavibor její zeť z Buchlovic a Jaroslav z Jestřebic (*Jeroslau de Jestrzebicz*) připojili k listině své pečeti.

¹⁷⁶ CDM VII., s. 431, č. 588

Pečetě dala abatyně a konvent jejího kláštera a pan Jan (*Johannis*), opat kláštera Sedlc, jejich vizitátor.

¹⁷⁷ CDM VII., s. 431-432, č. 589

svobodný statek se všemi věcmi, dobytkem, obilím (*pecoribus, frumentis, suppellectilibus*) vrátí opatovi a konventu.¹⁷⁸

Ulman, řečený z Velké (*Ulmannus de Welka*), syn Zbyňka z Holešova (*Zobyenii de Holeschaw*), listinou z prosince 1348 prohlašuje, že obdržel od opata Atlea a konventu kláštera Velehrad 12 lánů ve svém městečku nebo vesnici (*oppido sive villa*) s názvem **Velká** (*Welka*). Tyto lány dal klášteru Velehrad dříve závětí podle práva pán Boreš (*Borschonis*), který byl kastelánem (*castelanni*) v Rýzenburku. Těch 12 lánů se všemi právy (*juribus*), výnosy (*fructibus*) a užitky (*utilitatibus*), poplužními (*steuris*), pastvinami (*pascuis*), lesy (*silvis*), loukami (*pratis*) a jinými výnosy, mu řečený pan opat a konvent svěřil po zralé úvaze na dobu jeho života se všemi výnosy a užitky, poplatky (*censibus*); za těchto podmínek: majetek se nesmí zcizovat, zmenšovat ani prodávat. Slibuje tedy dříve řečeným pánům a klášteru lány a lidi na nich sídlící (*homines in eisdem residententes*) neprodávat, nezczizovat a nezastavit. Slibuje dát k dispozici v případě potřeby sebe nebo jednoho služebníka, který je střelcem z balisty. Zavazuje se odvádět poplatek 1 hřivnu pražských grošů denarů podle moravského počítání každý rok kolem svátku svatého Michala. Ze zvláštní vděčnosti přidává dvě zvířata, která bude odevzdávat v době svátku narození Páně. A slibuje že po smrti (poté, co se jeho duše odebere k Pánu) se ty lány se všemi věcmi movitými i nemovitými, zvířaty, obilím, budovami a vším, co k těm lánům patří, vrátí okamžitě klášteru.¹⁷⁹

Jan Jindřich (*Johannes*), markrabě moravský, ustanovuje listinou z prosince 1351, že poddaní kláštera Velehrad, kteří byli propuštěni z poddanství kláštera, musí vyplatit své statky během 6 týdnů. Oslovuje purkrabí v Olomouci, na Veveří (*Aichorns*), ve Znojmě (*Snoym*), na Špilberku (*Spilberch*), v Bzenci (*Bisencz*), v Hodoníně (*Göding*), na Buchlově (*Buchlow*) a v Přerově (*Prerowia*), úředníky a provinciály (*provencialibus*) v markrabství. Žádá, aby dohlédli na to, že lidé z vesnic velehradského kláštera, kteří získali povolení svého opata přejít na statky biskupství, jsou povinni v opatství během šesti týdnů ode dne, kdy získali povolení (*licencia*), zbavit se svých statků. Pokud dlouho zůstávají

¹⁷⁸ CDM VII., s. 520-521, č. 705

Svědky byli *Gerhordi* z Kunštátu (*de Cunstat*), Ješek (*Jesconis de Furstenberg*), Vok z Helfštýna (*Wockonis de Holnsteyn*), Michal z Borova (*Michaelis de Borow*) a byla připojena pečeť.

¹⁷⁹ CDM VII., s. 626-627, č. 879

Připojuje svou pečeť a jako svědci jsou uvedeni vznešení mužové, rozumí se pánové Štěpán ze Šternberka (*Stephani de Sternberch*), *Chotyborij de Tylea*, Oldřich z Ungersperku (*Ulrici de Ungersperch*), Roneš z Boršic (*Ronowicz de Borschicz*), *Wichnani de Malenowicz*, *Mraczonis de Chylecz*.

nebo své statky stále drží, dává opatovi řečené kláštera plnou moc k tomu, aby ty statky převzal a užíval.¹⁸⁰

V březnu 1354 rozhodoval úředník olomouckého biskupství ve sporu mezi velehradským klášteřem a bratry Štěpánem (*Stephanem*) a Oldřichem (*Ulrichem*) z Ungersberku ve věci rybolovu v **Kostelanech**. Jindřichovi (*Henricus*), kanovníkovi olomoucké kapituly a úředníkovi olomouckého biskupství, píše bratr Johannes, *professus* kláštera Velehrad cisterciáckého řádu, právní zástupce pana opata Atlea a konventu kláštera, který podal stížnosti proti urozeným mužům pánům Štěpánovi a Oldřichovi bratrům z Ungersperku; a námitka byla shledána oprávněnou. Bylo rozhodnuto, že bratři Oldřich a Štěpán musí vrátit rybolov u vesnice Kostelany a odevzdat vesnici Minkonice klášteru, který zaplatil 60 hřiven grošů. A Štěpán dále musí vrátit dvě hřivny grošů od rybáře Šimona.¹⁸¹

V červnu 1355 proběhlo na Velehradě narovnání mezi městem Uherské Hradiště a velehradským klášteřem ohledně kamenolomu v Mařaticích. Konšelé a přísežní a celá hradištská obec (*Scabini et Jurati totaque Communitas Civitatis Redicensis*) oznamují všem přítomným a budoucím, že z pověření slovutného pana Jana, markraběte moravského, se dovolávají toho, aby mohli používat lom (*fossa*) k lámání kamene na opravu a zlepšení jejich města nacházející se na území patřící Velehradu u vesnice

¹⁸⁰ CDM VIII., s. 96, č. 130

¹⁸¹ CDM VIII., s. 198-200, č. 261

listina jménem právního zástupce je podána v těchto slovech: „před vašima očima ctihodný pane a magistře Jindřichu, pražský a olomoucký kanovník a úředník olomouckého biskupství, já bratr Jan, sklepník (*Johannes cellarius*) velehradský a právní zástupce opata a konventu kláštera Velehrad cisterciáckého řádu v olomoucké diecézi, (*legitimus dico*) vznáším stížnost proti urozeným mužům pánům a bratrům řečeným z Ungersperku Stephanovi a Ulricovi sídlícím v Kunovicích blízko Hradiště, kteří brání rybolovu dříve řečeného opata a konventu řečeného kláštera, který řečenému klášteru daroval v dřívějších dobách nejjasnější král blahé paměti pan Václav, český král, v řece Moravě kolem vesnice Kostelany (*Costelano*).“ Ve věci držení rybolovu jsou vztahy jeho pána a onoho kláštera mírové a klidné jako za časů řečeného pana krále a jiné nebyly, a proto tíže a překážka jeho pána a onoho kláštera představují ztrátu ke 100 hřiven grošů pražských moravského počítání. Proti panu Stephanovi ve jménu opata a konventu kláštera Velehrad prokurátor (*procuratorio*) (právní zástupce v církevních sporech) předkládá *in jure*, že on rychtu (*iudicem*) a rybolov řečeného kláštera ve vesnici Kostelany ocenil *tercia dimidia marca*, a převzal. Proti panu Ulrikovi předkládá *in jure*, že jeden rybník řečeného kláštera obdržel *cepit* za 10 hřiven grošů a ve vesnici **Popovice** (*Popicz inferiorise*) stal rychtářem a ochráncem na dobu svého života k budování, ale nepronajímal, ale raději opustil. Kvůli tomu vznikla onomu klášteru ztráta k padesáti hřivnám grošů. Proti oběma bratrům předkládá, že svou vesnici Minkonice (*Minkonicz*) se všemi právy a užitky dříve řečenému opatovi a konventu dobrovolně dali do zástavy za 60 hřiven grošů na záchranu duše otce a bratra, a násilně ji zadržují. Ctihodný pán touží, aby všechny dříve řečené škody byly zaplacený ve výši 170 hřiven grošů a aby se domluvili. Za stranu urozených mužů se vyjádřil notarius Paulus de Choczna. V kostele svaté panny Marie v Olomouci za přítomnosti *Magistro Czakano in Gewiczka*, Budislao *vicario Olomucensis ecclesiarum*, *Petro Rankonis* et *Buzcone notariis publicis Olomucensis dioclesis*

Mařatice (*Maraticz*). Lámáním vznikne panu Atleovi, opatovi, a konventu a jejich poddaným (*pauperes*) v Mařaticích velká obtíž a škoda na polích, a tak v zájmu míru chtějí dosáhnout dohody s opatem Atleem a konventem Velehradu tímto způsobem: obyvatelé města nabízí vyměnit ve vesnici Mařatice jeden lán, který není využíván jako pole s jiným lánem té samé míry vedle. Dále by platili 1 hřivnu grošů moravského počítání každý rok dvakrát: na svátek svatého Jana Křtitele a na den svatého Martina. Součástí dohody byl i poplatek.¹⁸²

V květnu 1362 prodal Friedrich z Eisgrub (*Fridrikus de Eisgrub*), řečený *Pokfuez*, po dohodě se svou manželkou paní Alžbětou a všemi dědici a příbuznými, kteří musí dát svůj souhlas, při plném vědomí panu Johanovi, opatovi Velehradu, vinici *Pritluk* ležící na kopci, který se jmenuje *Mittelperk*, za dítě svého bratrance Gregoria, kterému byl poručníkem, za 40 hřiven grošů. On, Fridericus, a jeho dědicové ani potomci nebudou mít na vinici dále žádný nárok.¹⁸³

Jan Jindřich (*Johannes*), markrabě moravský, v březnu 1363 „z náklonnosti a přízně, následuje příkladu svých předků“ a s odůvodněním, že chtěl, aby v tom klášteře na jeho rod pamatovali, vyjmul opata a konvent velehradského kláštera cisterciáckého řádu a jeho poddané ze soudní pravomoci urozených, baronů, rychtářů, přísežných, purkrabí a svých zemských úředníků (*nobilium, baronum, iudicium, justiciariorum, burggraviorum et officialium nostrorum...*). A vzdal se práva na statky jeho poddaných, které spadaly na vládce země jako odúmrti. Listinu potvrdil svou pečetí.¹⁸⁴

Konvent kláštera Velehrad si v únoru 1366 zvolil probošta brněnského za rozhodčího ve sporu o desátek z vrchu (*moncium*) u města Znojma (*civitatem Znoymensem*). Listina je adresována panu Mikulášovi (*Nicolao*), proboštovi kostela svatého Petra v Brně, vikářovi a zástupci olomouckého biskupa Jana, , kterého si zvolili,

¹⁸² CDM VIII., s. 244-245, č. 305

Lidé řečeného kláštera v Mařaticích, kteří ztratili svá pole budou uspokojeni bez prodlení.

Mezi konšely jsou jmenováni: Petrus (*dictus*) řečený Aygel (*judex*) rychtář, Nicolus Lettenhosel, Vluschius (*carnifex*) řezník, Jeclinus Jacobi, Andreas de Bysencz, Nicolaus wyelowicz, Hannus Hirsonis, Wlfiungus juvenis, Jacobus Triceps, Pesco Bohemus, Hirso Spervogell, Henslinus Bras (*braseator* sládek), Jenó Pistor mlynář nebo pekař.

Byly připojeny jejich pečeteř a pečeteř měřřanů Uherského Brodu.

¹⁸³ CDM IX., s. 208, č. 282

Pečeř připojili on a urozený rytíř *Johannus* a *Chunschonus* bratr z *Pelbicz*.

¹⁸⁴ CDM IX., s. 227, č. 310

aby sjednal přátelský smír ve sporu. Johannes převor, Johannes podpřevor, Johannes *cellarius* a celý konvent bratří kláštera Velehrad vystupují proti opatovi Ottovi a konventu kláštera Louka a bratrovi Wilhelmovi, plebánovi u svatého Mikuláše a Mikuláše plebána u svatého Michala.¹⁸⁵

Na prosbu reagoval brněnský probošt Mikuláš, vikář a zástupce olomouckého biskupa Jana, v Brně 29. února 1366. Jako rozhodčí a smírce (*amicavilis compositor*) mezi opaty Johanem Velehradským cisterciáckého řádu na straně jedné a Ottou Luckým premonstrátského řádu a jejich konventy a Mikulášem od svatého Michala a Wilhelmem od svatého Mikuláše ve Znojmě na straně druhé, ve věci desátku z vrchu s vinicí a poplatku ze 2 vrchů řečených Horní a Dolní Val (**Nyderwal** a **Obirwal**) blízko města **Znojma** ověřil jednu listinu pro klášter Velehrad a jednu pro klášter Louka, listiny opatřené pečeti od bratrů konventů velehradského a luckého kláštera.¹⁸⁶ Spor skončil ve prospěch velehradského kláštera a oba faráři museli zaplatit škody, které svým sporem způsobili.

Milota z Kvasic (*Quassicz*) daroval v dubnu 1368 po zralé úvaze a se souhlasem všech, kterých se to týká, na spásu duší a šťastnou vzpomínku na svůj rod a své manželky paní Elizabeth opatovi a konventu kláštera Velehrad a jejich následovníků na věčné časy roční dávku tří hřiven pražských grošů moravského počítání a řečení opat a konvent obdrží peníze každý rok ve dvou termínech a to na den svatého Jana *ante portam latinam* a druhou část na den svatého Gally. Peníze se vezmou z jeho vesnice, která se nazývá **Olšovice** (*Olschowicz*), blízko jeho městečka Tlumačova (*Tulmatschaw*). Milota si přeje, aby na něj pamatovali ve svých modlitbách (*oracionum*) a při *spiritualibus exerciciis*. Předem dal za sebe a své nástupce opatovi a konventu 30 hřiven grošů.¹⁸⁷

¹⁸⁵ CDM IX., s. 313-314, č. 416

Konvent velehradského kláštera k tomu, aby probošta oslovil získal povolení opata a připojil svoji pečeť.

¹⁸⁶ CDM X., s. 322-323, č. 419

Jeho notář Petr listiny vyhledal a vyslechl a opsal a pořídil kopie (*copiari*) a on ty exempláře předkládá: „ctihodnému panu Mikulášovi ... datováno v našem klášteře Velehradském 1366 dne 23. února, k tomu je připojena pečeť konventu velehradského kláštera“ „ctihodnému panu Mikulášovi ... datováno v klášteře luckém 1366 dne 22. února, pečeť konventu“. Svědkové byli pánové *Thomas curato, Nicolao de Aeneis et Petro Canonico ecclesie collegiate in Brunet, Petrus condam Petri de Gewiczka presbyter Olom. Diocesis publicus imperiálu aucotitate notarius...*

¹⁸⁷ CDM X., s. 28-29, č. 37

Svědky byli a pečeti připojili: Milota, urození pánové Mtěz ze Šternberka (*Mathei de Šternberk*), jeho strýc (*awunculi nostri*), a Albert, jeho syn, také Ješek z Bílovic (*Jesconis de Bylowicz*) řečený *Kuschel*, a Jeroným z Buchlovic (*Jeronimi de Buchlowicz*)

V listopadu 1371 si Erhart z Bučovic (*Pudiswits*) pronajal od kláštera Velehrad vesnici **Potvorovice** (*Pothworits*) se vším příslušenstvím, užitky, lesy, loukami, pastvinami a vším, co k té vesnici patří, dominio s vínem a obilím, dvůr a také 4 lány se všemi právy a příslušenstvím na dobu svého života za 80 hřiven pražských grošů moravského počítání. Zavazuje se platit klášteru každý rok 4 hřivny pražských grošů, na svátek svatého Jiří dvě a na svátek svatého Michala 2 hřivny, a 22 měric obilí, 12 pšenice a 10 ovsu dopravené povozem na narození Krista. Po jeho smrti se vesnice s dvorem vrátí zpět klášteru a jeho dědicové nebudou mít na ten majetek nárok.¹⁸⁸

V květnu 1374 prodal klášter Velehrad roční dávku 4 hřiven městu Uherské Hradiště nanejvýš na 20 let za 40 hřiven grošů. V listině jsou jmenováni Johannes, opat, Nicolaus, převor, Johannes, podpřevor, Gregorius, *cellarius* a celý konvent velehradského kláštera.¹⁸⁹

Bratři Erhart (*Erhardus*) a Čeněk (*Czenko*) z Bučovic (*Pudischwicz*) si listinou z roku 1376 opětovně pronajali od Johanna, opata, a celého konventu velehradského kláštera vesnici **Potvorovice** (*Potwaricz*) na dobu svého života za 210 hřiven pražských grošů moravského počítání a *steuram regalem* 12 hřiven. Po jejich smrti se dotyčná vesnice vrátí zpět klášteru spolu s movitostmi ve dvoře a částkou 5 hřiven na spásu jejich duše.¹⁹⁰

Ke zlepšení finanční situace kláštera přispěla Klára, vdova po Rackovi ze Zborovic (*Raczkonis de Sborowicz*), která se souhlasem svých příbuzných, zvláště svého bratra Jaroslava, darovala klášteru roční plat jedné hřivny ze svého podílu ve vsi Zborovice na spásu své duše a aby byla pohřbena vedle svého manžela v klášteře.¹⁹¹

Bratři Václav (*Wencesslaus*) a Přemek (*Przymek*), vévodové opavští, odstoupili v květnu 1377 velehradskému klášteru rybník v **Seifersdorfu** (*Sifridi villa*), který měl

¹⁸⁸ CDM X., s. 167-168, č. 140

K listině připojují pečeti: Erhart, urození pánové *Johannis a Chunczonis* bratři z *Pelwicz, Czynrinonis* z *Popowicz*, Jeroným z Buchlovic (*Jeromiri de Puchlawicz*).

¹⁸⁹ CDM X., s. 238, č. 222

¹⁹⁰ CDM XI., s. 49-50, č. 58

Připojené pečeti náležejí Erhartovi a Čenčkovi a bratrům Jeronýmovi a Stachovi z Buchlovic (*Jeronimi et Stachonis de Puchlowicz*).

¹⁹¹ CDM XV., s. 147, č. 172

jejich otec Mikuláš, opavský vévoda, v držení na dobu svého života. A na potvrzení připojují svou pečeť.¹⁹²

Opět se objevují listiny vydané papeži, které se týkají velehradského kláštera. V dubnu 1379 propůjčil papež Urban VI. opatovi Johannovi a konventu velehradského kláštera, právo svobodně jmenovat do úřadu.¹⁹³ Papež Bonifác IX. v srpnu 1391 vydal svolení na žádost opata v Plasech jako vizitátor velehradského kláštera zbavit církevních trestů všechny členy konventu, kteří uprchli, ale vrátí se do té doby.¹⁹⁴ Papež Bonifác IX. nařídil v červenci 1401 olomouckému biskupovi Johannovi dohlédnout na vyřešení případu Václava z Hradiště, cisterciáckého mnich z Velehradu, který v opilosti zabil spolubratra.¹⁹⁵ Papež Řehoř XII. pověřil v říjnu 1408 opata velehradského kláštera různými úkoly.¹⁹⁶ Podobné pověření vydal papež Alexander V. v roce 1409.¹⁹⁷

V těžkých časech bylo pro klášter přínosem darování dvou půllánů ve vsi **Kudlovic** (*Guglavicz*), které klášteru odkázal se souhlasem svých příbuzných, zvláště bratra Jeronýma, Jaroslav z Buchlovic v listopadu 1386 pro spásu své duše a duší svých rodičů a příbuzných. Jeho rodiče byli pohřbeni v areálu kláštera.¹⁹⁸ Také Arkleb z Kunkovic (*Hardlibus de Chuncovicz*) a jeho manželka Anna odkázali klášteru pro spásu své duše v roce 1393 roční důchod dvě hřivny z poloviny vsi Kunkovice a tamního dvora. Přáli si být pohřbeni v klášteře a slavení jejich výročí.¹⁹⁹ Jejich syn Slavibor v roce 1397 dosvědčil, že jeho matka k odkazu připojila dalších deset hřiven.²⁰⁰

O špatné finanční situaci kláštera svědčí listina z ledna 1397, v níž opat Konrád (*Chonradus*), *Nicolaus*, převor, *Wenceslaus*, podpřevor, *Johannes*, *cellarius*, a celý konvent velehradského kláštera oznamují, že jsou z finančních důvodů nuceni pronajmout vesnici **Doloplazy** (*Doloplass*) Václavovi z Doloplaz (*Wenceslao de Doloplass*) a jeho synovi, také Václavovi, za 200 hřiven grošů moravského počítání na dobu jejich života se všemi právy, prostředky, užitky, výnosy, lidmi, desátky, poli obdělanými a neobdělanými,

¹⁹² CDM XI., s. 69, č. 78

¹⁹³ CDM XI., s. 134, č. 146

¹⁹⁴ CDM XI., s. 541-542, č. 630

¹⁹⁵ CDM XIII., s. 128-129, č. 123

¹⁹⁶ CDM XIV., s. 44-45, č. 38, 39, 40

¹⁹⁷ CDM XIV., s. 97-98, s.103, č. 107

¹⁹⁸ CDM XV., s. 233, č. 269

¹⁹⁹ CDM XV., s. 302- 303, č.346

²⁰⁰ CDM XV., s. 322-323, č. 367

pastvinami, loukami, vodami, rybníky, lesy, křovím, háji, lovem a všemi příslušenstvími a s dvorem (*curiam colonariam*). Po jejich smrti se vesnice se vším majetkem vrátí klášteru.²⁰¹

Notář Křišťan (*Cristanus*), syn Přibíka z Črnína (*Przybiconis de Crzynyn*), v dubnu 1402 ověřil privilegia, která klášteru Velehrad, v olomoucké diecézi, propůjčili markrabě Karel v roce 1338 a vévoda Mikuláš Opavský v roce 1334 za přítomnosti Martina, opata, Nikolase, převora, Andrea, podpřevora, Nikolase, *cellaria*, a celého konventu velehradského kláštera. Dokládají, že tři privilegia byla zapsána, jsou neporušená a nebyla zrušena. První dvě pochází od Karla, markraběte moravského, a jsou otvrzena jeho pečeti. Třetí propůjčil Mikuláš, vévoda opavský, a listina má přivěšenu jeho pečeť. Ověření byli přítomni také Řehoř z Němčic (*Greogio de Nempczycz*), kastelán kláštera, Martin řečený Haltro, další svědci z olomoucké diecéze a Kristan, syn Přibíka z Črnína, olomoucký klerik a notář.²⁰²

Martin, opat, Nikolaus, převor, Andreas, podpřevor, Nikolaus, *cellarius* a celý konvent kláštera Velehrad dal v lednu 1403 Matějovi a Kláře z Boršic (*Borssicz*) 2 lány a 2 dvory v **Boršicích** se vším příslušenstvím k doživotnímu užívání. Po jejich smrti se majetek vrátí zpět klášteru.²⁰³

Olomoucký klerik a notář Petr z Kromau ověřil v srpnu 1403 klášteru Velehrad listiny Přemysla Otakara II. z roku 1256, 1270 a Václava II. z roku 1302.²⁰⁴

Z listiny z května 1407 se dozvídáme o tom, že v té době byl markrabětem moravským Jošt. Mikuláš z Nětčic (*Nicolaus de Netczicz*) alias z Mořic (*Morzicz*) odkázal opatovi a konventu velehradského kláštera, cisterciáckého řádu v olomoucké diecézi, se souhlasem Jošta (*Jodoci*), markraběte moravského, roční dávky ze svého majetku jednu

²⁰¹ CDM XII., s. 335-336, č. 370

Václav z Doloplaz (*Wenceslaus de Doloplas*) a jeho syn Václav poté oznamují, že si od zbožných mužů opata a konventu velehradského kláštera pronajali na dobu svého života vesnici Doloplazy (*Doloplass*) se všemi právy, užitky, prostředky a příslušenstvím za 200 hřiven pražských grošů moravského počítání. Ti to potvrzují v listině „My Konrád.“ z roku 1397. Svědky byli také Lacko z Kravař (*Laczco z Cwararz*), pán na Helfštýně (*Heilfenstein*), Also z Doloplaz sídlící v *Skuben*, Oldřich z Dubňan sídlící v *Hustopečích*, Jan řečený Čech z *Kraczicz* sídlící v *Traplicích* - CDM XII., s. 336-337, č. 371

²⁰² CDM XIII., s. 195-197, č. 187

²⁰³ CDM XIII., s. 249-250, č. 238

²⁰⁴ CDM XIII., s. 413-414, č. 378

hřivnu pražských grošů v **Nětčicích** (*Netszicz*) (na Zdounecku), dvě a půl hřivny v **Domanislicích** (*Domamislicz*) a tři hřivny v **Doloplazech** (u Kojetína) pro spásu duše *Radslai*, svého otce, Evy, své matky, svého bratra Ješka (*Jessikonis*), své duše a duše své ženy Ludmily a všech předků. Dávky se budou vyplácet dvakrát ročně – na svátek svatého Jiří a na svátek svatého Václava.²⁰⁵

V listině z března 1409 oznamuje Protivec ze Zástřizl, že dostal od Jana, opata, Martina, převora, Petra, podpřevora, Václava, *bursaria*, a celého konventu velehradského kláštera 2 lány v **Ořechově** k doživotnímu užívání se vším příslušenstvím, které k těm lánům vždy patřilo, jako, když je Hereš z Chylec měl v držení. Lány se po jeho smrti vrátí klášteru a jeho dědici na ně nemají žádný nárok. Dále slibuje poslat klášteru jednoho střelce.²⁰⁶

Bratři Vavřinec (*Laurenz*), olomoucký kanovník, a Jan (*Johannes*), markraběcí protonotář a farář v Bzenci (*Bzenensis*), z Hranic listinou z října 1409 oznamují, že od pana Johanna, opata, Nicolase, převora, Petra, podpřevora, Petra, *cellaria*, Václava, *bursaria*, a celého konventu velehradského kláštera obdrželi doživotně vesnici **Moravská Nová Ves** (*Walterdorf*) s dvorem, se všemi právy, příslušenstvím, poli obdělanými a neobdělanými, loukami, pastvinami a svobodami, k obnovení a s poddanými, se souhlasem Jošta, markraběte moravského. Jsou stanoveny podmínky placení dávek. Po 3 letech od osazení jsou povinni platit klášteru obilní desátky a po 8 letech i polovinu úroku a soudních pokut a ulovené zvěře. Za to jim klášter poskytl 3 tamní rybáře, právo na dřevo na topení a na stavbu z tamního lesa. Po jejich smrti se všechnen majetek s koněm a krávami vrátí zpátky klášteru.²⁰⁷

Zřejmě v roce 1409 přiznává velehradský klášter, jmenovitě, *Johannes*, opat, *Henricus* převor, *Johannes*, podpřevor, Václav, *bursarius*, a celý konvent kláštera, že zastavil 2 lány a dvůr v **Mařaticích** (*Maraticz*) za 20 hřiven pražských grošů, moravského počítání hradištskému měšťanovi Mikulášovi Ulovi na 20 let.²⁰⁸

²⁰⁵ CDM XIII., s. 508-509, č. 475

²⁰⁶ CDM XIV., s. 64-65, č. 65

Svědky byli Soběna z Stborovic, Jan z Moravan, kteří připojili své pečeti.

²⁰⁷ CDM XIV., s. 98-99, č. 109

Svědci *Sulko de Radkow* a *Brzenko de Nessedlowicz* připojili k listině své pečeti

²⁰⁸ CDM XIV., s. 109-110, č. 119

Johannes, opat, *Henricus* převor, *Johannes*, podpřevor, *Petrus*, *cellarius*, a celý konvent kláštera Velehrad pronajal asi v roce 1409 hradištskému měšťanovi Štěpánu Pleulovi mlýn na řece Moravě se dvěma sady, lesem, loukou a vším, co k němu patří za 70 hřiven pražských grošů moravského počítání na 20 let. Klášter si pro sebe vyhradil mletí podle potřeby a pro své rybáře volný průjezd.²⁰⁹

V březnu 1410 oznamují Jan, opat, Mikeš, převor, Petr, podpřevor, Petr, klíčník a celý konvent kláštera Velehrad, že po zralé úvaze a vzhledem k opuštěnosti vesnice *Woltherzdorf*, neboli **Nová Ves** dávají ji poctivému muži Štěpánovi řečenému Chvalibor z Nové Vsi a jeho dědicům a potomkům, s věčným rychtářstvím, se 2 lány, 1 rybářem, 1 podsedkem, právem šenku, a také všechny poplatky pod 3 groše. Z částky nad 3 groše si klášter vyhrazuje třetinu. Štěpán a jeho dědici se zavazují věrně sloužit klášteru, vybírat činže a úroky, které budou nosit do kláštera, a na vesnici se o vše věrně starat. Kdyby chtěli rychtářství prodat, musí dát klášteru nejdříve vědět, aby ho mohl odkoupit nebo dohlédl na to, aby to prodali hodnému člověku.²¹⁰

²⁰⁹ CDM XIV., s. 110-111, č. 120

²¹⁰ CDM XIV., s. 118, č. 129

Shrnutí v tabulce

Není možné udělat si ucelený obraz o vývoji klášterního majetku od konce 13. století do roku 1420, protože se dochovaly pouze jednotlivé zprávy o některých majetkových transakcích. Z listinného materiálu nelze také zjistit důsledky pustnutí vsí a přesný počet pustnoucích a zaniklých vesnic. Nicméně z tabulky je zřejmé, že klášter se snažil opuštěné majetky znovu osadit a za tímto účelem je pronajímal světským osobám většinou na dobu jejich života. Nejsou k dispozici podrobnosti o situaci na Opavsku, avšak z ojedinělých zmínek vyplývá, že se snažili poradit si s tím vlastními silami. O pronájmech majetku na Opavsku se dozvídáme až po roce 1420.

Kromě vesnic pronajímal klášter v tíživé ekonomické situaci také různé důchody.

V listinách do roku 1420 se nevyskytuje zmínka o vsi **Podolí**. Z pozdějších záznamů vyplývá, že klášter držel tuto ves již před husitskými válkami, neboť v roce 1446 se klášter snaží vyplatit tuto ves spolu s mlýnem a dvorem ze zástavy Buriana z Vlčnova.²¹¹ Existuje i názor, že ves Podolí vznikla na místě Dolních Popovic.

Tabulka č. 7: Přehled pronájmů majetku kláštera v době předhusitské

Název lokality	Rok	Poznámka
Staré Město	1379	dva pusté lány prodány uherskohradištskému měšťanovi Václavovi a navíc plat na mlýně
Kostelany		ves v trvalém držení kláštera
Polešovice		ves v trvalém držení kláštera
Boršice	1405	pronájem Matějovi a Kláře - dva lány se dvěma dvořišti, z toho jeden pustý, doživotně
Újezdec		ves v trvalém držení kláštera; k roku 1559 pustá ves ²¹²
Zlechov		ves v trvalém držení kláštera
Nedakonice		ves v trvalém držení kláštera
Jalubí		ves v trvalém držení kláštera
Huštěnovice	1371	pronájem vsi se dvorem a třemi loukami Janu z Chorýnu a jeho manželce doživotně ²¹³ , v roce 1378 si vyhradil klášter pro sebe les a povinnost obyvatel vsi robotovat u babického dvora.
Babice		ves v trvalém držení kláštera
Mařatice	poč. 15. stol.	pronájem měšťanu Mikuláši Ulovi dvůr a 2 lány na 20 let
Popovice Horní		ves v trvalém držení kláštera
Popovice Dolní	1354	pronájem pusté vsi Oldřichu z Ungersberka; později zanikly

²¹¹ Hurt, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. 1205-1650*. Akademie Velehradská v Olomouci, 1934, s. 110; http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-MZA/E07/1446_VIII_31/charter

²¹² http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-MZA/E07/1559_I_07/charter

²¹³ CDM XV., s. 110-111, č.133

Kněžpole		ves v trvalém držení kláštera
Traplice	kolem 1350	doživotní pronájem Svachovi ze Žeravic a následně jeho synovi Janovi z Nedachlebic
	1381	Jan řečený Čech z Neprotova doživotně užívá ves
Jarošov		ves v trvalém držení kláštera
Vážany	1401	pronájem vsi s poplužím bzeneckému purkrabímu Mikšíkovi z Rohu a jeho synu Václavovi na dobu jejich života
Tupesy		ves v trvalém držení kláštera
Břest	1397	pronájem Lackovi z Kravař a jeho synu Drslavovi na dobu jejich života
Plešovec	1397	pronájem Lackovi z Kravař a jeho synu Drslavovi na dobu jejich života
Žalkovice	1397	pronájem Lackovi z Kravař a jeho synu Drslavovi na dobu jejich života
Potvorovice	1371	pusté dva lány
	1371	pronájem vsi se dvorem a patronátním právem Erhardovi z Bučovic
	1383	pronájem Čeňkovi z Bučovic
Němčice		ves v trvalém držení kláštera
Přítluky		ves v trvalém držení kláštera
Mistřín		ves v trvalém držení kláštera
Domanín		ves v trvalém držení kláštera
Sukovice		neznámá lokalita
Unkovice		mlýn
Bochoř		půlka vsi
Ořechov	1409	dva lány pronajaty Protivcovi ze Zástřizl
Lužice	1324	pronájem 8 pustých lánů Protivcovi z Buchlovic
Moravská Nová Ves (Walthersdorf)	1317	pronájem zpustlé vsi Otovi z Parče a jeho synům na dobu jejich životů, kromě patronátu ke kostelu a dvora
	zač. 15. stol.	pronájem bratrům z Hranic
	1410	pronájem rychty Štěpánovi Chvaliborovi, spolu s právem šenku, právem na pokuty a s 1 rybářem a 1 podsedkem
Příst'		ves v trvalém držení kláštera
Stěbořice		ves v trvalém držení kláštera
Hlavnice		ves v trvalém držení kláštera
Držkovice		ves v trvalém držení kláštera
Jezdkovice		ves v trvalém držení kláštera
Jamnice		ves v trvalém držení kláštera
Jakartovice		ves v trvalém držení kláštera
Heřmanice		ves v trvalém držení kláštera
Bratříkovice		ves v trvalém držení kláštera
Hať		ves v trvalém držení kláštera
Mladecko		ves v trvalém držení kláštera
Chlebičov		ves v trvalém držení kláštera
Malé Hoštice		ves v trvalém držení kláštera
Zlatníky		není zřejmé, kdy došlo ke ztrátě držby
Leskovec		polovina vsi
Bolatice		ves v trvalém držení kláštera

Seifridsdorf		neznámá lokalita, ves pustá, rybník pronajat opavskému vévodovi Mikulášovi
Darkovice	1320	pronájem zpustlé vsi Přechevi, purkrabímu Hradce, na dobu jeho života, má zřídit dvůr o dvou lánech
Bohdanovice		ves v trvalém držení kláštera
Svinov		není zřejmé, kdy došlo ke ztrátě držby; je pravděpodobné, že klášter ves vlastnil do husitských válek
Sádek		ves v trvalém držení kláštera
Mezina		další osudy nejsou patrné z listin týkajících se Velehradu
Zábřeh		ves v trvalém držení kláštera
Pusté Jakartice		ves v trvalém držení kláštera
Chvalkovice	1287	ves postoupena biskupovi Dětřichovi náhradou za desátky
Doloplazy	1294	pronájem vyšehradskému proboštovi na dobu jeho života
	1397	Václavu z Doloplaz a jeho synovi
Větrkovice	1347	pronájem pusté vsi se dvorem olomouckému biskupovi Janovi
Zdislavice	1347	pronájem pusté vsi olomouckému biskupovi Janovi
Klobouky		ves v trvalém držení kláštera
Labniz		neznámá lokalita
Lenewiz		neznámá lokalita
Libice		neznámá lokalita, pravděpodobně u Břežan
Zobicur		neznámá lokalita
Cerants		neznámá lokalita
Vlkovice		neznámá lokalita, pravděpodobně u Břežan
Zukovice		neznámá lokalita
Uherz		neznámá lokalita
Tworkov		neznámá lokalita
Šenhof	1341	pronajat Hynkovi z Nechvalína (Bludovi) na 8 let
vrch Valina, pole a vinice		spor - horní právo a plat přiznán Petrovi Mlynáři
Znojmo		klášterní dům
Slavonice		patronátní právo ke kostelu
Velká		12 lánů
Příbor		patronátní právo ke kostelu a lesy
Fryšava (Břežany)		ves v trvalém držení kláštera
Staré Brno	1323	klášterní dům; pronájem mlýna, pivovaru a vybírání desátku a úroku z polí, sadů a vinic brněnskému měšťanovi Mořicovi, později klášteru Aula sanctae Mariae
Uh. Brod	1340	pronájem důchodu ze cla
rybník Benedii	1373	neznámá lokalita, pronajat Rostislavu a Ješkovi
Uh. Hradiště	zač. 15. stol.	zástava mlýna, včetně lesa, 2 sadů a louky na dobu 20 let

VIII. Srovnání s jinými kláštery

Kláster Žďár nad Sázavou

Záměr založit klášter v rámci kolonizace Českomoravské vrchoviny je přisuzován již Janu z Polné, vysokému královskému úředníkovi ve třicátých letech 13. století. Jan z Polné totiž vlastnil spolu se svým bratrem Přibyslavem majetky na horním toku Sázavy. Snahu obou bratrů o kolonizaci Českomoravské vrchoviny dokládá jak založení Polné, po které převzal Jan svůj přídomek, tak založení Křižanova, které se stalo predikátem pro Přibyslava. Jan z Polné povolal mnichy z Oseka, daroval jim ves Nížkov, půdu a další požitky a platy k obživě kláštera. Fundace se nezdařila, po pěti letech opat odvedl mnichy zpět do mateřského Oseka.

Myšlenku založení kláštera převzal Přibyslav z Křižanova, který zastával významné úřady za Václava I. a byl po nějakou dobu brněnským kastelánem. Jeho snahu zřejmě podporovala i jeho žena Sibyla, dvorní dáma královny Kunhuty Štaufské. Ani Přibyslav nebyl úspěšný, smrt mu zabránila v uskutečnění bohulibého záměru. Skutečným zakladatelem se stal až jeho zeť Boček z Perneggu, manžel Přibyslavovy dcery Eufemie, znojemský kastelán a brněnský podkomoří. Na založení kláštera Přibyslav na smrtelné posteli určil částku 14 liber zlata a 104 libry stříbra.

Boček se tentokrát obrátil s žádostí o pomoc při osazení kláštera do Pomuku. Generální kapitula cisterciáckého řádu se zabývala žádostí o založení nového kláštera v září 1251 a pověřila opaty sedleckého a velehradského kláštera, aby posoudili podmínky fundace. Pro umístění kláštera byl zvolen Žďár, který ležel na česko-moravském pomezí, a to na české straně, ale většina jeho majetku se nacházela na straně moravské, a proto byl vždy považován za moravský klášter.

O obtížných začátcích kláštera, o budování konventu, o kultivaci krajiny a rovněž o zakladatelích kláštera vypráví mnich Jindřich řečený Řezbář ve své latinské kronice *Chronica domus sarensis*. Přízvisko Řezbář obdržel proto, že se rovněž zabýval zhotovením chórových lavic.

V roce 1252 přišel z Pomuku opat Friedrich a přivedl s sebou dva mnichy a dva konvrše. Později osazenstvo kláštera rozšířili další řeholníci z Velehradu, z Brabantu, z Waldsassen a Heiligenkreuz. Klášter dostal název *Fons Mariae Virginis* a byl zasvěcen Panně Marii a sv. Mikuláši. Obvňování kláštera čítalo Žďár, čtyři vesnice: Novošice, Hrušovany, Dobrá Voda a Jámy, k tomu desátky ze tří vsí, podíl na výnosu několika vinic

a patronátní právo ke kostelu ve Velké Bíteši. Fundaci potvrdil v roce 1252 jak papež Innocenc IV, tak Přemysl Otakar (II.), v té době ve funkci markraběte moravského a vévody rakouského. Boček z Obřan zemřel roku 1255 ve Znojmě a je pohřben ve Žďáře. Ve své závěti Boček daroval klášteru celý svůj majetek na Opavsku, který obnášel dvě celé vsi a polovinu další, dvě vsi na Brněnsku, včetně patronátů k tamním kostelům, s platy a všemi právy náležejícími k majetkům, dále ves a les u hradu Jaroslavice a les u Zbraslavi na Moravě. Svědky byli Bočkovi bratři Smil ze Střílek a Kuno z Kunštátu. Přidělené klášterní statky potvrdil Přemysl Otakar II. r. 1256 a vzhledem k tomu, že statky se nacházely v moravské diecézi, i olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka 1261. V roce 1272 vzal žďárský klášter do ochrany papež Řehoř X. a v roce 1277 papež Jan XX. Roku 1286 potvrdil klášterní privilegia olomoucký biskup Dětřich.

Boček po sobě zanechal dva nedospělé syny, zodpovědnost za panství tedy přejal Bočkův zeť Smil z Lichtenburka. Lichtenburkové byli štědrými donátory, jejich dary dokonce převýšily prvotní majetek kláštera. Smil založil kapli Panny Marie a na její vybudování věnoval klášteru 113 hřiven stříbra a navíc dvě vesnice – Horní Bobrovou a Slavkovic. Dále věnoval desátky ze svých dolů na stříbro v dnešním Havlíčkově Brodě, Bělé, Šlapanově a Přibyslavi, kostel svatého Jakuba Většího v Chotěboři se všemi statky a užitky. Bočkův syn Gerhard převzal péči o klášter a přihlásil se k zakladatelským právům poté, co dospěl. Rod pánů z Obřan vymřel začátkem 14. století a klášter jako odúmrtí připadl Janu Lucemburskému, který převedl zakladatelská práva ke klášteru ve Žďáru i ke klášteru ve Vizovicích na Jindřicha z Lipé. Pod svou ochranu přijal klášter Karel IV., definitivně klášter pak připadl královské komoře za Jana Jindřicha.

Opatství bylo částečně vyňato z pravomoci zeměpanského úřadu Přemyslem Otakarem II. v roce 1273, což znamenalo pro klášter příjem z pokut. Václavem II. v roce 1293 potvrdil tyto nároky a dále je specifikoval. Rozsáhlejší svobody klášteru poskytl Jan Lucemburský, který v r. 1315 poskytl právo jurisdikce, podobné listiny vydal i v r. 1321 a r. 1331 a v roce 1331 je osvobodil od placení zemské berně. Potvrzení privilegií a statků obdržel klášter od Karla IV. (1351), který klášter zprostil povinnosti pohostinství, přičemž ve stejném duchu zněla i listina vydaná markrabětem Janem Jindřichem (1353). Poslední panovnickou listinou před husitskými válkami žďárští cisterciáci obdrželi od markraběte Jošta a naposledy od Václava IV. v r. 1411.

Žďárské majetky se nacházely ve třech hlavních oblastech: hlavní část ležela v okolí kláštera, druhá část ležela na Opavsku a další majetek byl rozptýlen mezi Vyškovem, Brnem a Znojmem. Žďárské dvory, u kterých je známa výměra, nepřesahují dva lány.

Žďárský velkostatek je založen na výběru dávek a platů jak z poddanských majetků, tak z kostelů. V polovině 14. století se majetky kláštera na Žďársku nacházejí v 45 dosud existujících lokalitách a v 8 nyní již neexistujících vsích. Co se týká kolonizační aktivity, předpokládá se, že jediným úspěšným kolonizačním počinem je založení Vojnova Městce, který byl položen uprostřed rozlehlých lesů. O řeholních zakladatelích svědčí původní název osady *Munchsperk*. Je pravděpodobné, že kolonizační činnost zahrnovala více vesnic, vždyť klášter vznikl v lokalitě, která byla velmi řídko osídlená. V polovině 14. století dosáhla držba majetku svého vrcholu, klášter vlastnil majetky celkem ve více než 60 lokalitách.

Majetky kláštera v okolí Žďáru nad Sázavou:²¹⁴

Číslo	Lokalita	Číslo	Lokalita
1	Žďár nad Sázavou	24	Řečice
2	Babín	25	Hodiškov
3	Vysoké	26	Radešínská Svratka
4	Počátky	27	Račice
5	Stržanov	28	Olešínský
6	Polnička	29	Mirošov
7	Radostín	30	Doní Bobrová
8	Vojnův Městec	31	Radešínská Svratka
9	Škrdlovice	32	Bohdalec
10	Světnov	33	Rousměrov
11	Sklené	34	Bobruvka
12	Lhotka	35	Pikarec
13	Jiřkovice	36	Radenice
14	Radňovice	37	Bor
15	Slavkovice	38	Dobrá Voda
16	Jámy	39	Jívoví
17	Vatín	40	Kozlov
18	Pokojov	41	Křižanov
19	Kotlasy	42	Křižínkov
20	Sazomín	43	Kaly
21	Obyčtov	44	Česká Bělá
22	Hlinné	45	Počátky

²¹⁴ Borovský, T.: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Matice moravská, Brno 2005, s. 150

Zaniklými vesnicemi v klášterní enklávě byly obce: Bítovec, Bolešín, Bukov, Hojšiny, Lhota, Mankov, Tekmanice a Vetly. Dále klášter vlastnil vsi na Brněnsku, Znojemsku, Vyškovsku a Opavsku.

Listina Přemysla Otakara II. z roku 1264 umožňovala cisterciákům ponechávat si užitky ze stříbrných i zlatých dolů na klášterním panství.²¹⁵ Při hodnocení skutečného přínosu tohoto privilegia je třeba vzít v úvahu, že na území Českomoravské vrchoviny se nacházela ložiska stříbrné rudy, ovšem významnější zásoby se nacházely na Jihlavsku a ostatní lokality se brzy vyčerpaly. Název „Münchsperch“ by mohl naznačovat, že osada možná mohla vzniknout jako hornická, ale žádné doklady o tom neexistují. Z dochovaných dokumentů je pouze zřejmé, že klášter vlastnil stříbrný důl ve vsi Počátky a polovinu vsi Česká Bělá, která byla hornickým střediskem.²¹⁶

Skutečným bohatstvím kláštera byly rozsáhlé lesy. Dřevo bylo stavebním materiálem, ale i důležitou surovinou pro hutnictví železa. Na zpracování železné rudy se klášter podílel. Je známo, že vlastnil šest hamrů. Užitek z těžby dřeva se stal předmětem sporů s pány z Ronova i s rodem Lipé.

Od druhé poloviny 14. století se počet dvorů snižuje. Důvodem ztráty majetku jsou kromě násilných záborů hlavně hospodářské těžkosti kláštera, které je nutí pronajímat svůj majetek. V listinách můžeme najít důkaz, že mnichům se nedostávalo hotových peněz a museli si je půjčovat. Oslavanským cisterciáčkám vrací 100 hřiven až po zásahu markraběte Jošta v roce 1390.²¹⁷ Své majetky klášter zastavuje, aby získal dopředu určitou hotovost, případně cenou za pronájem je roční plat. Např. bratři Bušek a Vznata z Mostiště se dohodli s opatem a konventem, že si pronajmou pustou ves kláštera Vetly a spojí si se svojí pustou vsí Malín a místo osadí pod novým názvem Vetly a po jejich smrti ves připadne klášteru. Adam z Konice přijal v roce 1353 od kláštera pustou ves Bukov a slíbil, že ji osadí, poté ji bude využívat a následně ji vrátí klášteru. V obou případech byl oboustranný zájem (kláštera i nájemce) osadit pustou ves. K pronajímání však docházelo i u prosperujících vsí, jak to dokládá případ vsi Kozlov, kterou klášter pronajal Janovi a Mikulášovi z Kozlova na dobu jejich životů za roční plat a služby.²¹⁸ Krátce před husitskými válkami klášter prodává mlýn a přilehlé pozemky ve Žďáru svým poddaným

²¹⁵ CDB V./1, s. 601-602, č. 404

²¹⁶ Charvátová, K.: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, III. svazek, Karolinum, Praha 2009, s. 73-125

²¹⁷ CDM XI., s. 526-527, č. 604

²¹⁸ CDM XII., s. 290, č. 312

za pevný plat, dále prodává zchátralý brněnský dům městu Brnu, protože nemá dostatek peněz na jeho údržbu a opravu. Prodává i ves Křížínkov včetně dvora se čtyřmi lány za 3,5 hřiven grošů.

Dalším důležitým prvkem v dispozici s majetkem kláštera bylo právo původních donátorů a jejich potomků na *opravu*. V roce 1357 potvrzují bratři Zdeněk a Čeněk z Ronova práva žďárského kláštera na lesy v okolí Sázavy, ovšem zároveň si vymínají podmínky: v platnosti zůstávají svobody dané jejich předky obyvatelům Ronova a Přibyslavi, kteří mají právo na těžbu dřeva v těchto lesích na stavbu domů a otop. S Čeněkem mladším vedl klášter spor o les mezi Radvancem a Sázavou ještě na začátku 15. století, kdy Čeněkovi lidé násilně obsadili klášterní hamry. V roce 1410 byl v této věci vynesena rozsudek, s tím, že hamry mají být klášteru vráceny a měla být uhrazena škoda ve výši 195 kop grošů.²¹⁹ Dalším příkladem může být spor Jindřicha z Lipé s klášterem v 60. letech 14. století. Jindřich na základě rozhodnutí rozhodčího přiznal klášteru právo na lesy mezi Vojnovým Městcem a Novým Městem na Moravě, ponechal si však právo *opravy*. Spory mezi klášterem a Hynkem z Lipé ohledně poloviny vsi Bělé musel řešit vídeňský opat skotského kláštera. Podobný spor vypukl mezi Čeněkem z Lipé a klášterem ohledně držby Nové Vsi.

V roce 1407 má klášter zapsán v urbáři majetek na Žďársku v této výši: městečko Žďár, 15 vsí a plat z městečka Křižanov, jehož polovinu cisterciáci vlastnili. Jedná se o tyto lokality: Žďár nad Sázavou, Vysoké, Počítky, Sklené, Lhotka, Radňovice, Slavkovice Jámy, Nová Ves, Radešínská Svratka, Rousměrov, Dolní Bobrová, Olešínky, Mirošov, Jívoví, Dobrá Voda a Křižanov. Je otázkou, co se stalo s ostatními majetky v klášterním okolí (původní počet 53 lokalit). Je možno uvažovat o zpustnutí, pronájmu nebo jiné formě zcizení, např. na základě *opravy*. Důvodem může být i prostý fakt, že urbář není úplný. Dalším majetkem byly následující vsi: Křídlovky u Znojma, Hrušovany a Novošice u Brna a Kučerov u Vyškova. Klášter rovněž držel dvory v Blučině a Kobylí a části Načeratic a Hrušek. Celkový majetek tedy činí v této době 1,5 městečka a 23 vsí a dvorů.

V době ohrožení husity se mniši snažili zachránit největší cennosti, knihy a dokumenty a odvezli je do Brna. V roce 1423 napadli klášter husité. Většina řeholníků byla povražděna, ale opat Jan s několika mnichy se zachránil. Klášter byl vypálen. Řeholníci se vrátili až po r. 1436, ale majetky byl rozchváceny a klášter byl v rozvalinách.

²¹⁹ CDM XIV., s. 139-144, č. 150

Pro klášter bylo důležité, že moravský markrabě Albrecht Habsburský ani král Zikmund jej patrně nezbavili žádných majetků. Požadavkům kláštera na vrácení majetku tedy právně nestálo nic v cestě. V této době nastala další důležitá skutečnost. Jiří z Poděbrad se odvolával na příbuzenství s pány z Obřan, přestože páni z Kunštátu byli potomky Kuna, bratra zakladatele kláštera, a osoboval si právo na ochranu kláštera. Přestože pozadím jeho aktivit bylo posílení mocenských pozic, pro klášter jeho postoj znamenal podporu při vrácení uchvácených majetků. V letech 1436-37 podal opat jedenáct žalob kvůli zaborům pěti vsí a půlky Křižanova a zadržování platů a vinných a obilných desátků. Největší škody klášteru způsobili Jan z Meziříčí a Křižanova, Hynek z Valdštejna a Pertold z Lipé. Z dochovaných listin víme, že soud dal klášteru za pravdu ve věci Křižanova a čtyř vsí zabraných Janem z Meziříčí a platu v Moravských Budějovicích, což ovšem neznamenalo automatické navrácení majetku. Spory pokračovaly dále.²²⁰

Roku 1488 daroval Matyáš Korvín synu Jiřího z Poděbrad, Jindřichovi, knížeti z Münstenbergu, dědičné fundační a ochranné právo nad žďárským klášterem. V roce 1588 přešla fundátorská práva na olomoucké biskupství. Mniši kláštera ani generální opat cisterciáckého řádu s tímto krokem nesouhlasili, nicméně v roce 1613 došlo k dohodě, že mniši budou převedeni do jiného kláštera. Tím ovšem došlo k právnímu zániku cisterciáckého kláštera a majetek přešel do osobního vlastnictví biskupa Dietrichsteina. Druhá etapa kláštera se začala psát v roce 1638, kdy cisterciáci koupili klášter od olomouckého biskupa zpět. Historii kláštera je možno na tomto místě uzavřít odkazem na slavné časy za opata Václava Vejmluvy v letech 1705 – 1738, kdy dochází k výstavbě poutního kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře, který je mistrovským dílem Jana Blažeje Santiniho-Aichla.

K ekonomické stránce je třeba konstatovat, že mnichům se po husitských válkách podařilo majetek zkonsolidovat tak, že na počátku 16. století byl srovnatelný s rozsahem majetku v polovině 14. století.²²¹

²²⁰ Borovský, T.: Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě. Matice moravská, Brno 2005, s. 149-170

²²¹ Buben, M.M.: Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích II.díl, 2. svazek. Libri, Praha 2004, s. 241-250

Kláster ve Vizovicích

Kláster byl založen roku 1261 Smilem ze Střílek, synem olomouckého purkrabího Gerharda z Obřan a bratrem Bočka z Obřan, který založil klášter ve Žďáru nad Sázavou. K založení se váže pověst: pan Smil, který byl kastelánem na zeměpanském hradu Brumov, při projížděce krajinou spatřil růži a utrhl ji pro svoji manželku. Domů na hrad ji nedovezl, a tak se domníval, že ji cestou vytrousil a vrátil se. Růže však neležela na cestě, ale našel ji zpátky na keři. Smil pochopil, že se jedná o boží znamení a na tom místě založil klášter zasvěcený panně Marii – růži nebeské a nazval ho Rosa Mariae. Po svém zakladateli dostal klášter druhé jméno Smilheim.

Zakládací listina byla vyhotovena 20. srpna 1261 v Olomouci za přítomnosti Přemysla Otakara II. a olomouckého biskupa Brunona ze Schauenburgu.²²² Vzhledem k tomu, že Smil byl bezdětný, odkázal veškerý majetek klášteru. Vizovice jsou tedy ojedinelé v tom smyslu, že majetkové vybavení kláštera bylo dáno v podstatě ze strany zakladatele. Klášter dostal do začátku šest celých vesnic, části tří dalších, výnos z trhu v městečku Vizovice, les a další platby. V roce 1262 opati z Plas a Žďáru byli pověřeni najít vhodné místo pro založení kláštera. Klášter byl osazen z mnichy z Velehradu.

Rekonstruovat majetek kláštera je velmi obtížné vzhledem k nedostatku pramenů. Zakládací listina je falzum z poloviny 14. století, nicméně je považována za věrohodnou. Polovina vizovických statků byla umístěna kolem Vizovic a tvořila tedy základ hospodářského zázemí kláštera. K polovině 14. století je možno doložit 38 vsí, včetně Vizovic. K nemovitostem patřil dům v Brně a patronátní právo asi ke dvěma kostelům. Vzhledem k tomu, že klášter se nachází v hornaté, neúrodné oblasti, jeho hospodářské aktivity byly omezené. Předpokládají se tři provozované hospodářské dvory: v Březolupech, Želechovicích a ve Vizovicích.

Majetky vizovického kláštera v pol. 14. století

Číslo	Lokalita	Číslo	Lokalita
Vizovicko		Uherskobrodsko	
1	Vizovice	22	Nivnice
2	Zádveřice	Uherskohradištsko	
3	Lípa	23	Březolupy
4	Želechovice	Přerovsko	
5	Chrastěšov	24	Přestavlky

²²² CDB V./1, s. 431-436, č. 290

6	Lutonina	25	Bochoř
7	Jasenná	26	Záříč
8	Prlov	27	Chropyně
9	Valašská Polanka	Chřiby, Kyjovsko	
10	Leskovec	28	Lhotka
11	Pozděchov	29	Cetechovice
12	Ublo	30	Lovčice
13	Bratřejov	Břeclavsko	
14	Drnovice	31	Prušánky
15	Vysoké Pole	Brněnsko	
16	Újezd	32	Líšeň
17	Haluzice	Zaniklé vsi	
18	Loučka	33	Smilonov
19	Slopné	34	Rybník
Moravskoslovenské pomezí		35	Cvikov
20	Šanov	36	Jířkovice
21	Starý Hrozenkov	37	Potvorovice
		38	Obec

V roce 1314 za vpádu Matouše Čáka Trenčanského byl klášter zpustošen, a proto Eliška Rejčka uvažovala o přemístění kláštera na bezpečnější místo. Existuje záznam žádosti Jindřicha z Lipé na generální kapitulu do Citeaux o udělení souhlasu s tímto záměrem. K přeložení však nedošlo. Cisterciáci ovšem museli čelit útokům vnitřních „nepřátel“, jimiž byli páni ze Šternberka. Zřejmě kvůli těmto sporům bylo vyhotoveno falzum zakládací listiny. V roce 1361 se spory s pány Alešem a Vilémem ze Šternberka dostaly až k papežské kúrii. Při té příležitosti opat včlenil do seznamu zcizených statků navíc čtyři vesnice, které klášter nikdy nevlastnil. Zřejmě chtěl znovu otevřít spor, který vedl s velehradským klášterem ohledně vsi Plešovec. Tento spor byl totiž rozhodnut ve prospěch kláštera Velehrad.²²³ Pokus o podvod se nezdařil, protože spor s pány ze Šternberka rozhodl opat skotského kláštera ve Vídni v tom smyslu, že exkomunikoval všechny škůdce a nařídil vrátit vizovickému klášteru původních osm a půl vesnice.²²⁴ Uchvatitelé ovšem rozsudek neakceptovali, takže musel zasáhnout litomyšlský biskup Albert ze Šternberka, ale klášter nebyl odškodněn bezzbytku. Biskup totiž rozhodl, že vsi klášteru patří, ale oba bratři Aleš a Vilém si je mohli ponechat se všemi užitky po dobu svého života a teprve poté měly být vráceny cisterciákům. Z listin pořizovaných v pozdějších obdobích lze usuzovat, že do majetku kláštera se nevrátily všechny vsi, ale jen část. K uchvatitelům klášterního zboží patřil také Bušek z Vlachovic, který zabral vsi

²²³ CDM IX., s. 173-174, č. 237

²²⁴ CDM IX., s. 239-240, č. 319

Rybník a Milenov. Podle rozsudku opata od Skotů měl obě vsi vrátit a jako náhradu škody uhradit 100 hřiven grošů. Vsi však klášter zpět nedostal.

Kromě násilných záborů majetku, přišel klášter o své statky i tím, že je sám zastavoval. Na konci 14. století pronajal ves Přestavlky se všemi právy, včetně výběru královské berně Pavlíkovi z Lovčic a jeho synovi Václavovi na dobu jejich životů. Vsi Líšeň a Obec zapsal v roce 1397 brněnskému mincmistrovi Arnoldovi a jeho ženě na dobu jejich životů. V tomto období se projevuje silný vliv nového rodu – Kunštátů. Další dvě vizovické vsi Chropyni a půl Záříčí držel Jan Puška z Kunštátu a na Otaslavicích, zřejmě až do husitských válek.

Roku 1363 osvobodil markrabě moravský Jan Jindřich klášter z pravomoci zemských soudů, podřídil ho své komoře a udělil mu právo odúmrti. Král Václav IV. potvrdil klášteru jeho privilegia. Roku 1421 zastavil král Zikmund Lucemburský část klášterních statků Petrovi ze Sovince. Začátkem dvacátých let obsadil klášter Boček Kuna z Kunštátu, potomek jeho zakladatele, který přešel k husitům. Opat s konventem pobýval mimo klášter, možná v Brně, jejich přítomnost zde je bezpečně doložena r. 1323. Mniši tedy přežili útok na klášter bez újmy na životě a na zdraví a do svého kláštera se vrátili asi v druhé polovině třicátých let. Klášterní majetky mezitím rozchvátila okolní šlechta, zřejmě především Boček z Kunštátu.

Když se po husitských válkách mniši vracejí do kláštera, čeká je tíživá ekonomická situace. Především je nutno vynaložit nesmírné úsilí na získání zcizeného majetku zpět soudní cestou. Zároveň je třeba získat peněžní částky na renovaci a základní chod kláštera. Po obnovení činnosti zemského soudu podal opat Půhon žalobu na Petra z Konice ve věci vrácení vsi Lovčice. Protože Lovčice změnily majitele, zodpovídal se z jejich neoprávněné držby Kuna z Kunštátu. Roku 1460 podal opat další žaloby kvůli zcizení pěti a půl vsi, dvorů a lesů.

Aby získal klášter finanční prostředky, musel se uchýlovat k zastavování svého zbývajícího majetku, např. ves Šanov byla zastavena Janovi z Popova Keře ve 40 zlatých se všemi právy s výjimkou výběru obecné berně. Následovaly zápisy Chrastěšova ve 30 zlatých, luk u Nivnice a platů ve Vizovicích. Byly zastaveny Březolupy, které se naštěstí podařilo vyplatit. Na vyplacení zástavy Újezda si opat musel vypůjčit od lazebníka Jana z Vizovic 30 zlatých a na oplátku do doby splacení dluhu mu odpustit roční plat dvou hřiven z lázně.

Ekonomická situace kláštera byla téměř bezvýchodná. Na zaplacení zastavených vsí klášter neměl peníze a jejich pře u zemského soudu končily neúspěšně nebo se neúměrně

protahovaly. K sedmi zcizeným vsím z předhusitského období musíme tedy přidat jedenáct dalších. Když Jiří z Poděbrad zapisoval v roce 1468 klášter Janovi z Jičína z jičínské větve Cimburků, uvedl jako jeho majetky městečko Vizovice a třináct vsí, z toho jedenáct celých, které byly všechny položeny u Vizovic, kromě Nivnice. Jiří z Poděbrad přitom Janovi uložil, aby ve Vizovicích vydržoval tři cisterciácké kněze, myšleno mnichy. Oprava ve smyslu dohledu a ochrany kláštera se změnila ve skutečnou správu klášterních nemovitostí. Cimburkům na malé enklávě nezáleželo. Existence kláštera je naposledy doložena r. 1481, kdy Viktorin z Münsternberka, jakožto fundátor, svoluje k zástavě Březolup a šesti lánů v Újezdě. Klášter a jeho majetek se pokusil zachránit velehradský opat, ale jeho žaloba na pány z Kunštátu nebyla úspěšná. Klášter zanikl definitivně.²²⁵

Porovnání velehradského kláštera se Žďárem a Vizovicemi

Při srovnání ekonomické stránky kláštera na Velehradě a klášterů ve Žďáru nad Sázavou a ve Vizovicích můžeme pozorovat některé shodné rysy majetkového vývoje. A to bez ohledu na to, že Velehrad byl knížecí fundací a spadal pod panovnickou komoru, zatímco zbylé dva kláštery byly soukromou fundací. Současně tyto kláštery představují tři různé typy hospodaření. U Velehradu je většina vsí položena v úrodné nížině řeky Moravy, žďárský klášter má většinu statků umístěnou na Českomoravské vysočině a cisterciáci ve Vizovicích hospodaří v hornatém regionu Beskyd. U všech tří klášterů však můžeme konstatovat určité ekonomické problémy již v předhusitském období, které vedou ke ztrátám na majetku.

Ekonomické těžkosti klášterů si laikové vysvětlují ničením klášterních statků za husitských válek. Toto vysvětlení má samozřejmě svou logiku, i když hlavním viníkem nejsou pouze husitská vojska a husitští hejtmani. Svůj podíl na majetkových škodách klášterů měl i Zikmund, který hledal zdroje na vydržování žoldněrských vojsk a je možné, že využíval zakladatelských práv ke komorním klášterům a zapisoval jejich majetek. Nicméně z přehledu všech tří klášterů vyplývá, že k určitým hospodářským obtížím docházelo již v předhusitském období.

²²⁵ Borovský, T.: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Matice moravská, Brno 2005, s. 171-182

Na ekonomické problémy klášterů se nelze dívat odděleně od ekonomicko-sociální a politické situace státu. Počátek ekonomické krize lze pozorovat již ve 14. století. Bohatství českého státu, náklady na zahraniční politiku českých králů i pasivní bilance dálkového obchodu byla až do poloviny 14. století kryta vysokými výnosy z kutnohorských stříbrných dolů. Ovšem zásoby stříbrné rudy nebyly neomezené. Před polovinou 14. století došlo k silnému poklesu těžby, a tím se pochopitelně snížil i výnos královské komory (*urbura*). Vzhledem k tomu, že české stříbro bylo ve velkém množství vyváženo do zahraničí, ať už formou obchodu nebo jako platby, objevil se na domácí půdě nedostatek tohoto vzácného kovu. Na to navázal pokles kurzu pražského groše vůči uherskému florinu a jiné zlaté minci. Pokles reálné hodnoty pražského groše postihoval všechny pozemkové vrchnosti, jejichž příjem tvořily v převážné míře peněžní poddanské dávky. Nominální dávky totiž byly jednoznačně nastaveny a problematiku „inlace“ středověk neznal, i když ji na vlastní kůži pocíťoval.

Královská komora byla znehodnocováním mince a nižším reálným výnosem peněžních platů na komorních statcích citelně postihnuta. Musela tedy hledat náhradní finanční zdroje. Základními zdroji příjmů královské pokladny byly berně: berně všeobecná (*berna generalis*) a berně zvláštní. Již za Karla IV. došlo ke zdvojnásobení základní taxy z jednoho lánu, která se ve výši půl hřivny (32 grošů) udržela až do husitské revoluce. Berní řád Václava IV. nově zavedl další zvýšení, např. z hospod, ze mlýnů, z každého koně a dobytčete.²²⁶

Všeobecná berně se vypisovala výjimečně. Václav IV. vypsal tuto berni v době svého panování třikrát. Tvrdší dopad měla berně speciální (*berna specialis*), kterou platila města a kláštery. Tato původně nepravidelná berně byla ve 14. století zaměněna za pravidelný roční plat a znamenala výrazné zvýšení finanční zátěže pro poplatníky.

Ke zvýšení finančního zatížení klášterů přispělo zvýšení plateb papežské kurii. Papežský desátek byl u nás ve 13. století věcí zcela mimořádnou a také v první polovině 14. století nebyl vyhlašován často, zatěžoval ve 2. polovině 14. století a zvláště od vypuknutí papežského schizmatu církevní instituce dosti tíživě.²²⁷

Kláštery nedostatek peněz řešily tak, že za určitou sumu v hotovosti pronajímaly své majetky, přičemž postupovaly novým majitelům vrchnostenská práva a vzdávaly se práva na výběr poddanských dávek a využívání roboty. Ekonomická stagnace postihla především majetky v méně úrodných lokalitách, případně majetky roztržštěné na různých

²²⁶ Šmahel, F.: *Husitská revoluce I.*, Karolinum, Praha 1995, s. 215

²²⁷ Mezník, J.: *Lucemburská Morava*, NLN, Praha 1999, s. 386

místech Moravy. Ekonomickou stránku klášterů záporně ovlivňovala i skutečnost, že z usedlostí utíkali poddaní. Už r. 1341 markrabě Karel nařídil, aby nikdo nepřijímal někdejší poddané velehradského kláštera.²²⁸ U všech klášterů máme záznamy o pustnutí vesnic. Pusté usedlosti a vsi nemohly přinášet svým majitelům žádný užitek.

Svou roli určitě sehrála i změna celkové politické situace na Moravě koncem 14. století. Po období pokojného období vlády Karla IV. a Jana Jindřicha, kdy země byla ušetřena válek, nastupuje období neklidu, kdy moravští Lucemburkové mezi sebou bojují o moc a využívají k tomu záškodnické bandy.

Finanční těžkosti se nevyhnuly ani olomouckému biskupství. Podepsal se na nich fakt, že moravští biskupové jakožto knížata museli ve válkách volit stranu, kterou budou podporovat, čímž ovšem vystavovali své statky nebezpečí odvety ze strany nepřátel. V roce 1403 při nástupu biskupa Lacka z Kravař bylo biskupství natolik zadluženo, že nebylo schopno platit kurii *servicia* a jiné poplatky a jejich dluh vůči kurii dosáhl 16 500 kop zlatých.²²⁹

Celkového neklidu v zemi pak využívají šlechtičtí sousedi klášterů, aby se přiživili na klášterním zboží. Můžeme se domnívat, že celkový neklid měl dopad i na rozklad morálky kněží, pokles autority církve a morální uvolnění v některých kláštorech.

Přes výše uvedená fakta je nutno přiznat, že příčiny neuspokojivé ekonomické situace klášterů ve 14. a 15. století jsou velmi komplikované a nelze je jednoduše popsat v několika odstavcích. Posuzovat fungování ekonomiky a její zákonnosti je složité i v dnešní době, kdy je k dispozici nepřeberné množství informací, analýz a studií. Takže pokoušet se hodnotit ekonomické jevy v minulosti, zkoumat jejich dopady a snažit se dopátrat se jejich příčin je vzhledem k nedostatku pramenů činnost nesnadná a její výsledek se pohybuje ve sféře hypotéz.

²²⁸ CDM VII., s. 241-242, č. 335

²²⁹ Válka, J.: *Morava a husitská revoluce*. In: Moravský historický sborník, Brno 1986, s. 93

IX. Závěr

11. – 13. století je obdobím postupného rozmachu klášterů nejen v Čechách, ale i na Moravě.

Mezi první řeholníky na Moravě patřili benediktini v Rajhradě. Přestože počátky tohoto kláštera jsou nejasné, je jisté, že podnět k založení vyšel od Břetislava I, který do Rajhradu uvedl břevnovské mnichy. V letech 1077 a 1078 vzniká benediktinské opatství v Hradišti u Olomouce, zakladateli jsou Ota I. Olomoucký s manželkou Eufemií. Úzké spojení s olomouckými Přemyslovci dokládají pohřby v klášterním kostele a záznamy v hradištsko-olomouckých análech. Ovšem v polovině 12. století vystřídali benediktiny v Hradišti premonstráti, a to z podnětu olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka. Třetí benediktinský klášter na Moravě byl založen brněnským údělným knížetem Oldřichem a znojmským údělným knížetem Litoldem r. 1101 v Třebíči. Klášter dostal při svém založení rozsáhlé majetky, které pak byly rozšířeny za Vratislava Brněnského a Konráda Znojmského. Další klášter řehole sv. Benedikta zakládá po více než 200 letech olomoucký biskup Jan Volek klášter v Pustiměři. První abatysí se stává do nedávna neznámá Přemyslovna Eliška, nemanželská dcera Václava II. nebo Václava III. Nevelké majetky kláštera získané při založení v r. 1340, rozšířil markrabě Karel.

Jako další řád přišli na Moravu premonstráti. Nejdříve se ujímají již vystavěného a hmotně zajištěného kláštera v Hradišti u Olomouce a během následujících tří desetiletí vyrůstají mužské kláštery v Louce u Znojma a v Zábrdovicích u Brna a ženská větev se usazuje v Kounicích a v Nové říši. Premonstrátskou kanonii v Louce u Znojma založil český kníže Konrád Ota se svojí matkou Marií, jak dokládá listina z r. 1190.²³⁰ I když bylo místo zamýšleno i jako pohřebiště znojmských Přemyslovců, nemohl být tento záměr naplněn, protože Konrád Ota nezanechal žádné legitimní dědice. Klášterní kostel vysvětil r. 1202 olomoucký biskup Robert za přítomnosti moravského markraběte Vladislava Jindřicha. Okolnosti založení kláštera v Dolních Kounicích popisuje milevský kronikář Jarloch, který přisuzuje založení kláštera r. 1181 hraběti Vilémovi, který si tímto skutkem chtěl vykoupit kruté počínání při plenění Rakouska. Za založením premonstrátského domu v Zábrdovicích stojí rovněž soukromá fundace. Zakladatelem je Lev z Klobouk, který kolem r. 1209 založenou kanonii nadal 4 vsi a dalším majetkem, který měl řeholníkům připadnout po jeho smrti. Protože zřejmě zemřel bez potomků, ocitl se klášter pod pravomocí panovníka. Počátek ženského kláštera premonstrátek v Nové

²³⁰ CDM I., s. 331-332, č. 353

Říši je kladen do roku 1211. Klášterní tradice označuje za zakladatele Markvarta z Hrádku, což ovšem nelze z písemných pramenů doložit.

Moravský markrabě Vladislav Jindřich ve spolupráci s olomouckým biskupem Robertem a králem Přemyslem Otakarem I. se zasloužil o příchod nového řeholního řádu na Moravu – cisterciáků. Moravský markrabě si zvolil pro založení rodového kláštera oblast sahající hluboko do historie, až k Velké Moravě. První cisterciácký klášter vzniká na Velehradě, kam v listopadu 1205 přicházejí první mniši z Plas. Cisterciácký ženský klášter v Oslavanech byl prvním domem ženské větve na Moravě. Urozená vdova Heilwida ze Znojma (Martin Wihoda ji ztotožnil s manželkou Vladislava Jindřicha)²³¹ si pro svůj klášter vybrala místo nedaleko Ivančic a r. 1225 získala potřebné majetky od třebíčských benediktinů. Klášterní kostel byl vysvěcen r. 1228 za přítomnosti Přemysla Otakara I., jeho manželky Konstancie, syna Přemysla, olomouckého biskupa Roberta. O vybudování druhého ženského kláštera cisterciacek u Tišnova se zasloužila královna Konstancie. První řeholnice sem přišly v r. 1322. Konstancie a její syn moravský markrabě Přemysl byli v klášteře pohřbeni. Klášteru byla přidělena řada imunit po velehradském vzoru. Další soukromé fundace, ve Žďáru nad Sázavou a ve Vizovicích, spojuje příbuzenství jejich zakladatelů, kteří byli syny Gerharda ze Zbraslavi. Klášter ve Žďáru založil Boček z Perneggu a klášter ve Vizovicích Smil ze Střílek. Oba zdělili velký majetek po svém otci a další majetek získali zeměpanskou službou. Založení kláštera ve Žďáru barvitě popsal ve své kronice Jindřich Řezbář. První mniši sem přišli nejprve z Oseka a potom z Pomuku. Na donacích kláštera se podíleli i páni z Lichtenburka. Místo pro klášter ve Vizovicích vybral Smil ze Střílek blízko hradu Brumova, kde působil jako kastelán. Klášter byl osazen r. 1261 mnichy z Velehradu. Smil odkázal klášteru veškerý svůj majetek. Významný ženský klášter cisterciacek vznikl na Starém Brně fundací královny Elišky Rejčky, která kvůli založení kláštera provedla složité směny svých pozemků a poté získala podporu krále Jana Lucemburského, který klášteru udělil rozsáhlé imunity. Do kláštera Aula S. Marie přišly řeholnice v roce 1323. Eliška Rejčka zde našla své poslední místo odpočinku, stejně jako její partner Jindřich z Lipé.²³²

²³¹Wihoda, M.: *Vladislav Jindřich*. Matice moravská, Brno 2007, s. 175-181

²³²Borovský, T.: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Matice moravská, Brno 2005. s. 24-72

Majetek klášterů nebyl v době středověku izolovaný, ale byl jedním z článků celého hospodářského systému. Přestože se reformní hnutí, hlavně cisterciáci, snažili dosáhnout nezávislosti, zůstaly řeholní domy během celého středověku v podstatě podřízeny nárokům světských zakladatelů a patronů. Toto omezení se v pramenech skrývá pod různými pojmy: *advocatia*, *custodia*, *defensio*, *patronatus*, *protectio*, *tuitio*, v českých pak pod pojmy ochrana, obrana, oprava, patronát. Zakladatel vynaložil vlastní hmotné prostředky, aby postavil klášterní budovy, zajistil vybavení kláštera a živobytí prvních řeholníků, a proto jej považoval za zvláštní část svého majetku, zvláště v období 10. a 11. století. Později se nároky zakladatele a ochránce kláštera soustřeďovaly na vybudování a udržování rodové hrobky v klášterním kostele, sloužení zádušních mší, ovlivňování volby opata, poskytování různých dávek a poskytnutí pohostinství. Zakladatel zpravidla vystupoval i v roli ochránce, tedy nejen zajišťoval ochranu klášterního majetku proti útokům nepřátel, ale rovněž mohl zastupovat klášter u soudů nebo vykonávat z pověření opata správu klášterních majetků.

Motivy patronátu panovníka nad kláštery lze spatřovat jak v rovině politické, tak hospodářské a v neposlední řadě osobní, tedy reprezentativní a zádušní. Kláštery podobně jako města byly v neklidných dobách panovníkovou oporou proti šlechtě. Opati často zastávali důležité funkce na panovnických dvorech nebo sloužili jako diplomaté zastupující panovníka na významných jednáních. Hospodářský význam pro panovníka lze spatřovat v zajišťování příjmu ve formě různých dávek a v právu vymáhat různé mimořádné výpomoci a v neposlední řadě možnost zcizit některý z darovaných statků. Osobní zájmy se sice mohou z dnešního pohledu zdát jako nedůležité, ovšem význam modliteb a mší je třeba posuzovat z pohledu středověkého člověka, který věci posmrtné kladl na přední místa a věřil, že založením a podporou kláštera si může zajistit spásu duše nebo vykoupit své pozemské hříchy. Pohřby v rodové hrobce v klášteře pak tvořily součást rodové tradice zakladatele.²³³

Také Vladislav Jindřich počítal s Velehradem jako s pohřebištěm moravské větve Přemyslovců. Zemřel ale 12. srpna 1222 bezdějný, takže byl ve velehradském klášteře pohřben jen on sám, podle soudobých pramenů v rozestavěném kostele. Jeho ostatky byly poté pravděpodobně přeneseny. Ve stěně klášterní křížové chodby byla nalezena hrobka, která mohla patřit právě zakladateli kláštera. I olomoucký biskup Robert, který zemřel 17. října 1240 našel svůj poslední odpočinek na Velehradě. Také někteří pozdější

²³³ Borovský, T.: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Matice moravská, Brno 2005, str. 11-19

donátoři si písemně přáli být po smrti pohřbeni na klášterním hřbitově. Např. Bruno z Dražovic, jeho vdova a syn, jak stojí v listinách z let 1340 a 1341,²³⁴ nebo Jitka, vdova po Rupertovi ze Sušice, která své přání projevila v roce 1344.²³⁵ O zájmu o pohřbívání v areálu kláštera svědčí i listina papeže Alexandra IV. z roku 1261, jíž povolil pohřby světstkyých osob v klášteře.²³⁶ Na severní a východní straně kostela velehradského kláštera byly učiněny nálezy hrobů a náhrobků, např. náhrobní deska Bohuslava z Rýzmburka z rodu Hrabišiců, kterou je možné vidět v lapidáriu spolu s dalšími.²³⁷

Pozemkový majetek kláštera Velehrad, který se stal ve 13. století nejbohatší církevní institucí na Moravě, byl roztroušen po celé Moravě v menších či větších uskupeních a sahal od Opavska až na hranice jižní Moravy. Pozemkové vlastnictví kláštera vznikalo především dary, kolonizační činností na Opavsku a na jižní Moravě a koupí. Velehradu patřily vesnice v širším okolí kláštera a na Opavsku, kde můžeme pozorovat pokus o scelování vlastněných pozemků, dále vlastnil klášter nemovitý majetek na Břeclavsku, Přerovsku, Olomoucku, Brněnsku, Znojmsku a vesnice, které se nepodařilo identifikovat.

Klášter hospodařil ve vlastní režii a k tomu využíval síť dvorů, tzv. grangií. V předhusitském období měl velehradský klášter dvůr ve vesnici Velehrad, v Mařaticích, v obojích Popovicích, v Kněžpoli, ve Zlechově, v Tupesích, v Boršicích, v Kostelanech, v Babicích, ve Vážanech, v Polešovicích, v Traplicích, v Domaníně, v Nedakonicích, v Huštěnovicích, v Brně-Komárov, v Chvalkovicích, v Břestu, v Potvorovicích, v Ivanovicích, v Klobúkách, v Místříně, ve Fryšavě, v Libicích, ve Vlkovicích, v Moravské Nové Vsi, v Přítlukách, v Němčicích, v Doloplazích, v Šenhofech, v Podivíně, ve Stěbořicích a dalších vsích na Opavsku. Velehrad vlatnil právo rybolovu a rybníky například ve vesnicích Kostelany, Staré Město, Jarošov, Kněžpole, Nedakonice, Babice, Huštěnovice, Břest, Bochoř, Tvrdonice a Plešovec. Výhodných přírodních podmínek na jižní Moravě využil klášter k zakládání vinic. Klášterní vinohrady máme doloženy ve vesnicích Polešovice, Přítluky, Němčice a v okolí měst Znojmo a Brno.

Velehradský klášter vystupuje také jako patron kostelů, které se nacházely na jeho statcích a patronátní právo i nově získával. Víme, že měl klášter kaple ve Sptyihněvi a Popovicích. Patronátní právo ke kostelu získal klášter i po založení města Uherské

²³⁴ CDM VII., s. 211, č. 292

²³⁵ CDM VII., s. 399, č. 551

²³⁶ CDM III., s. 302, č. 312

²³⁷ Pojsl, M.: *Příchod cisterciáků na Moravu a počátek velehradského kláštera*. In: *Cisterciáci na Moravě* 2006, s. 40

Hradiště (kostel sv. Jiří). Velehrad disponoval také patronátním právem ke kostelu sv. Michala ve Starém Městě. V roce 1292 obnovili bratři Blud a Jindřich na přání svého otce patronát nad kostelem v Příboře.²³⁸ Od Jindřicha z Hradce získal patronátní právo nad farností ve Slavonicích s kaplí.²³⁹ Pokud musel klášter v období hospodářských problémů daný statek pronajmout nebo zastavit, většinou si vyhradil, že mu *ius patronatus* zůstane. Stalo se tak například v roce 1317 při pronájmu zpustlé vesnice Waltersdorf - Moravská Nová Ves.²⁴⁰

Velehradský klášter tedy plnil úlohu v náboženské, politické, hospodářské a obecně kulturní rovině.

²³⁸ CDM IV., s. 392-393, č. 309

²³⁹ CDM V., s. 108-109, č. 105

²⁴⁰ CDM VI., s. 91, č. 118

X. Použitá literatura

Edice

- Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae (CDB) II. (1198-1230)
Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae (CDB) III. (1230-1236)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) II. (1200-1240)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) III. (1241-1267)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) IV. (1268-1293)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) V. (1294-1306)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) VI. (1307-1333)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) VII. (1334-1349)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) VIII. (1350-1255)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) IX. (1356-1366)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) X. (1367-1375)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) XI. (1375-1390)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) XII. (1391-1399)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) XIII. (1400-1407)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) XIV. (1408-1411)
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) XV. (1207-1408)

Sekundární literatura

Ad vita et honorem Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám. Matice moravská, Brno 2003

Beránek, K.: *Příspěvek k dějinám české zemské pečeti.* In: PHS 29, 1989, s. 71-77

Beranová, M.: *Zemědělská výroba v 11./14. století na území Československa.* Praha 1975

Boháč, Z.: *Středověké kláštery v Čechách a na Moravě v době předhusitské.* In: HG 24, 1995, s. 137-153

Borovský, T.: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě.* Matice moravská, Brno 2005

Buben, M.M.: *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích II.díl, 2. svazek.* Libri, Praha 2004

- Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800.výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu.* Universita Palackého v Olomouci, Olomouc 2006
- Čechura, J.: *Cisterciácké kláštery v českých zemích v době předhusitské ve světle řádových akt.* IN: PHS 26, 1984, s. 35-70
- Čechura, J.: *Příspěvek k dějinám velehradského kláštera v éře přemyslovské.* In: ČMM 100, 1981, s. 127-141
- Černý, E.: *Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Historicko-geografická studie v regionu Dražanské vrchoviny.* Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Brno 1992
- Foltýn, D. a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů.* Praha: Libri, 2005, str. 724-735
- Havlík, L. E.: *Proměny společnosti a postavení Moravy v 10.-12. století.* In: Moravský historický sborník, Brno 1986, s. 46-71
- Hledíková, Z., Janák, J., Dobeš, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků po současnost.* NLN, Praha 2007
- Hosák, L.: *Středověká kolonizace Dyjskosvrateckého úvalu.* Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1967
- Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku, I-II.,* Praha 1970
- Houšková, D.: *Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku.* Unicornis, Praha 1994
- Hrabec, J., Mikula, F., Stratil, K.: *Chříby.* Turistický průvodce. Uherské Hradiště 1998
- Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Jižní Morava.* Nakladatelství Svoboda, Praha 1981, str. 66-70
- Hurt, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. 1205-1650.* Akademie Velehradská v Olomouci, 1934
- Hurt, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě II. 1650-1784.* Akademie Velehradská v Olomouci, 1938
- Charvátová, K.: *Vztah dvorů k vesnickému osídlení na panstvích cisterciáckých klášterů v Čechách.* In: AH 10, 1985, s. 415-421
- Charvátová, K.: *Postup výstavby cisterciáckých klášterů v Čechách.* In: MHB 3, 1993, s.199-223
- Charvátová, K.: *Vývoj osídlení na panství kláštera v Teplé ve 13. století.* In: HG 28, 1995, s. 71-91
- Charvátová, K.: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, I. svazek. Fundace 12. století,* Karolinum, Praha 1998

- Charvátová, K.: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, III. svazek*, Karolinum, Praha 2009
- Jan, L., Janiš, D. a kol.: *Ad iustitiam et bonum commune. Proměny zemského práva v českých zemích ve středověku*. Matice moravská, Brno 2010
- Jirásko, L.: *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, Praha 1991
- Klápště, J.: *Proměna českých zemí ve středověku*, NLN, Praha 2005
- Kouřil, P.: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její obraz v archeologických pramenech*. In: AH 18, 1993, s. 141-150
- Lawrence, H.: *Dějiny středověkého mnišství*. Vyšehrad, Praha 2001
- Letopis Vincenciův a Jarlochův*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1957
- Mapový lexikon obcí ČSSR*. Kartografické nakladatelství 1968
- Maur, E.: *Obyvatelstvo českých zemí ve středověku*. In: Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998, s. 35-73
- Mezník, J.: *Markraběcí majetek na Moravě za vlády Jana Jindřicha*. In: MDH 5, 1998, s. 49-66
- Mezník, J.: *Lucemburská Morava 1310-1423*. NLN, Praha 1999
- Měřínský, Z.: *Poznámky k možnostem rekonstrukce území zaniklých středověkých vesnic na jižní a jihozápadní Moravě*. In: HG 21, 1983, s. 177-204
- Měřínský, Z.: *Církevní instituce na Moravě a jejich úloha ve vývoji hospodářství a osídlení od 10. století do předhusitského období*. In: AH 10, 1985, s. 375-393
- Měřínský, Z.: *Otázky kolonizace a interetnických vztahů na středověké Moravě*. In: AH 18, 1993, s. 99-118
- Nekuda, R.: *Sociální a hospodářské podmínky středověké kolonizace z hlediska archeologie*. In: AH 18, 1993, s. 151-157
- Nodl, M., Šmahel, F.: *Člověk českého středověku*. Argo, Praha 2002
- Pojsl, M.: *Obraz všedního dne cisterciáků v rekonstrukci původního kláštera na Velehradě*. In: AH 15, 1990, s. 135-150
- Pojsl, M.: *Velehrad. Bývalý cisterciácký klášter a jeho románské památky*. Historická společnost Starý Velehrad, Velehrad 2001
- Polešovice 1595-1995. 400 let od povýšení na městečko*. Historická společnost Starý Velehrad, Velehrad 1995
- Pumprová, A.: *Robert Olomoucký: Výklad Písně písní*. Prameny dějin moravských. Brno 2010, str. 9-65

- Sedlák, J.: *Buchlov a Buchlovice*. Brno 1993
- Sejbal, J.: *Dějiny peněz na Moravě*. Blok, Brno 1979
- Skácel, J.: *Z dějin Slovácka*. Krajské museum v Gottwaldově 1958
- Šmahel, F.: *Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů*. Univerzita Karlova, Praha 1993
- Třeštík, D.: *Počátky Přemyslovců*. NLN, Praha 1997
- Uherské Hradiště, královské město na řece Moravě. 750. výročí založení města UH*.
Město Uherské Hradiště 2007
- Uherskohradištsko. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně* 1982
- Unger, J.: *Změny struktury osídlení ve 12. až 14. století na jižní Moravě*. In: AH 18, 1993, s. 119-139
- Válka, J.: *Dějiny Moravy I. Díl 1. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně* 1991
- Válka, J.: *Morava ve struktuře a historii českého lenního a stavovského systému*. In: Moravský historický sborník, Brno 1986, s. 22-45
- Válka, J.: *Morava a husitská revoluce*. In: Moravský historický sborník, Brno 1986, s. 89-124
- Wihoda, M.: *Vladislav Jindřich*. Matice moravská, Brno 2007
- Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*. Veduta, České Budějovice 2010
- Žemlička, J.: *Přemysl Otakar I*. Svoboda, Praha 1990
- Žemlička, J.: *Čechy v době knížecí*. NLN, Praha 1997
- Žemlička, J.: *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*. NLN, Praha 2002

<http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/CZ-MZA/E07>

Seznam použitých zkratk

- AH – Archaeologia historica
- ČMM – Časopis Matice moravské
- MHB – Mediaevalia historice Bohemika
- HG – Historická geografie
- PHS – Právněhistorické studie